

UPPDRAG

Uppdragsnamn: Bremen m.fl, Kulturmiljöanalys
Titel på rapporten: Kulturmiljöanalys, Bremen 1 m.fl, Stockholm
Version: Granskningshandling
Datum: 2022-09-06
Utskriftsformat: Liggande A3

MEDVERKANDE

Beställare: Vasakronan
Kontaktperson: Louis Sellgren

Uppdragsansvarig: Martin Lagergren
Handläggare: Louise Westman, Tove Nyhlén, Sara Lindeberg
Kvalitetsgranskning: Johanna Alton

Övrigt: *Bilder och illustrationer är skapade av Tyréns AB om inget annat anges.*

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4
Bakgrund och syfte	4
Kulturmiljöanalys	4
Avgränsningar	6
Tidigare utredningar	6
FÖRUTSÄTTNINGAR	7
Plan- och bygglagen (2010:900)	7
Miljöbalken (1998:808)	9
Kulturmiljölagen (1988:950)	11
Vägledande dokument	12
Historik	16
Jaktpark och militärt övningsområde	16
Vägar med lång kontinuitet	17
Hamn & Järnväg	18
Lokalisering av kontor, kommunikationer i förändring	25
Byggnadshistorik	26
NULÄGESBESKRIVNING OCH KULTURVÄRDEN	52
Kontext i staden	52
Smedsbacken 25	64
Bremen 3	71
Bremen 1	76
Bremen 2	79
Bremen 4	83
VÄGLEDNING I FORTSATT PLANERING	87
BILAGA 1 – STOCKHOLMS INNERSTAD MED DJURGÅRDEN [AB 115]	89

INLEDNING

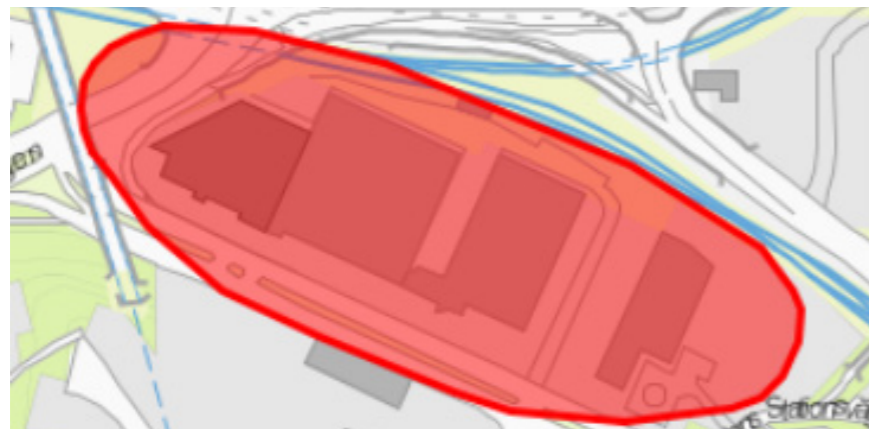
BAKGRUND OCH SYFTE

Tyréns AB har genomfört en kulturmiljöanalys för ett område längs med Tegeluddsvägens västra del i stadsdelen Ladugårdsgärdet.

Stadsbyggnadsnämnden beslutade 2021 att påbörja planarbete för del av kv. Smedsbacken och kv. Bremen (diarienummer 2021-02493). Detaljplanen syftar till att omdana den aktuella delen kring Tegeluddsvägen från industri- och verksamhetsområde till vital stadsmiljö genom ett mer funktionsblandat innehåll med fler kontorsarbetsplatser, bostäder, hotell och centrumändamål. Ett vidare syfte med detaljplanen är att koppla samman området kring Tegeluddsvägen med Norra Djurgårdsstaden, Hjorthagen, Gärdet och övriga innerstaden.

Fastighetsägare och uppdragsgivare är Handelsbanken Fastigheter AB, Humlegården Fastigheter AB. Samhällsbyggnadsbolaget i Norden AB och Vasakronan AB.

Rapporten ska bidra med kunskap om kvarterens och områdets historiska utveckling samt dess karaktär och kulturhistoriska värden.

Område för pågående planarbete med diarienummer 2021-02492. Källa: Stockholm stad.

KULTURMILJÖANALYS

Syftet med en kulturmiljöanalys är att fungera som underlag i planeringsprocesser och vid projektering. Kulturmiljön är en tillgång i planeringen som bidrar till en hållbar samhällsutveckling. Vi kan aktivt välja vilka mänskliga spår och avtryck som blir avläsbara i framtiden. Kunskap om samhällets utveckling och de historiska processerna är en förutsättning för att kunna avläsa varför landskapet ser ut som det gör idag. Bärande berättelser identifieras, liksom även de fysiskt avläsbara uttrycken som återspeglar dem. Genom att belysa vad som är kännetecknande för en miljö ges underlag för bedömning av områdets möjligheter och begränsningar för förändring. För att förstå hur dessa avspeglas i landskapet och är väsentliga för att avläsa och uppleva miljöns historia och utveckling lyfts de fram som värdebärande karaktärsdrag.

Stockholms stadsbyggnadskontor (2021) beskriver att "[k]ulturmiljöanalysen behöver belysa historiska förändringar, befintliga kulturmiljövärden och förutsättningar för förändringar." Stadsbyggnadskontoret preciserar i sina krav på kulturmiljöanalyser och antikvariska konsekvensanalyser att en kulturmiljöanalys syftar till att:

- peka ut och värdera kulturarvet i en miljö
- prioritera mellan värden
- utgöra ett allmänt planeringsunderlag
- utgöra ett underlag till avvägningar mot andra intressen.

METODIK

Kulturmiljöanalysen har utförts av byggnadsantikvarisk och kulturgeografisk kompetens. Analysen bygger på befintligt kunskaps- och planeringsunderlag, platsbesök genomförda under våren 2022, arkivmaterial samt studier av historiskt kartmaterial.

Möjligheten till besök och dokumentation av byggnaderna varierat. Även tillgång till arkivmaterial för byggnaderna har varierat.

Kunskap om hur samhällets utveckling speglas i olika miljöer är en förutsättning för att kunna göra avvägningar mellan olika intressen och tillvarata kulturmiljövärden. Landskapets bärande kulturhistoriska berättelser måste identifieras, liksom de fysiskt avläsbara uttrycken som återspeglar berättelserna. Genom att belysa vad som är kännetecknande för en miljö – de så kallade värdebärande karaktärsdragen – ges ramar för möjligheter och begränsningar för förändring. Värdebärande karaktärsdrag, samband och strukturer som är väsentliga för att avläsa och uppleva miljöns historia och utveckling lyfts fram.

Upplägg

Inledningsvis sammanställs områdets förutsättningar genom aktuell lagstiftning, gällande planer och vägledande dokument så som översiktsplan, Stockholms byggnadsordning och vård- och utvecklingsplan för Kungliga nationalstadsparken. Därefter beskrivs utredningsområdets historik och området sätts i ett kulturhistoriskt och geografiskt sammanhang. De historiska processer och förutsättningar som utgör grunden till de fysiska uttryck och funktioner som präglar dagens landskap förklaras här. Kapitlet redogör sedan för byggnadshistorik för de aktuella byggnaderna inom fastigheterna Smedsbacken 25, Bremen 3 och 1, Bremen 2 och sist Bremen 4. Påföljande kapitel beskriver områdets och byggnadernas nuläge efterföljt av dess kvaliteter och värden som är betydelsefulla att ta hänsyn till vid förändring och utveckling av området. Nulägesbeskrivningen inleds med en beskrivning av området i sin helhet, följt av kulturvärden kopplade till riksintresse för kulturmiljövärden, Kungliga nationalstadsparken och Stockholms byggnadsordning. I nulägesbeskrivningen beskrivs sedan byggnaderna inom de aktuella fastigheterna; Smedsbacken 25, Bremen 3, Bremen 1, Bremen 2 och Bremen 4 och vad de innehar för kulturvärden samt värdebärande karaktärsdrag.

Orienteringskarta som visar aktuellt utredningsområde för rapporten. Ortofoto: Lantmäteriet bearbetad av Tyréns.

Plattform för kulturhistorisk värdering och urval (RAÄ)

Utredningens metodik tar stöd i Riksantikvarieämbetets (2015) "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval" och Boverkets föreskrifter och allmänna råd (BFS 2016:6, 1:2213). Enligt plattformen (s.37) kan kulturhistoriskt värde definieras enligt följande:

"Kulturhistoriskt värde består i de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag".

All fysisk miljö är trots detta inte lika värdefull. Kulturhistoriska värden kan i varierande grad tillskrivas enskilda byggnader, anläggningar och fornlämningar såväl som hela miljöer eller stora landskapsavsnitt. RAÄ förklarar vidare:

"Enkelt uttryckt kan sägas att ju bättre en företeelse bidrar till möjligheterna att utvinna och kommunicera kunskap – desto högre är dess kulturhistoriska värde".

En kulturmiljö kan även värderas utifrån andra aspekter än rent kulturhistoriska. Det kan till exempel vara estetiska och stadsbildsmässiga värden eller sociala aspekter som handlar om människors personliga relationer till en plats eller att en bekant och historisk miljö bidrar till upplevelse av samhörighet och trygghet. Plattformen öppnar även för ett socialt och ekonomiskt perspektiv men i denna utredning har endast det kulturhistoriska perspektivet utretts.

I begreppet kulturmiljö ligger en värdering av kulturmiljöns kulturhistoriska värde, som kan bedömas vara högt eller lågt. Värderingen är i sin tur kopplad till lagrum där hänsyn till kulturmiljön är lagstadgad, bland annat kulturmiljölagen och plan- och bygglagen. Plattformen/metoden ger förhållningssätt och riktlinjer i arbetet med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturmiljön.

Denna kulturmiljöanalys innefattar de två inledande stegen, Beskrivande och Analyserande, samt ger råd inför det tredje steget. Steg tre och fyra, Planerande och Beslutande, syftar till att ta ställning till framtida hantering av kulturhistoriska värden.

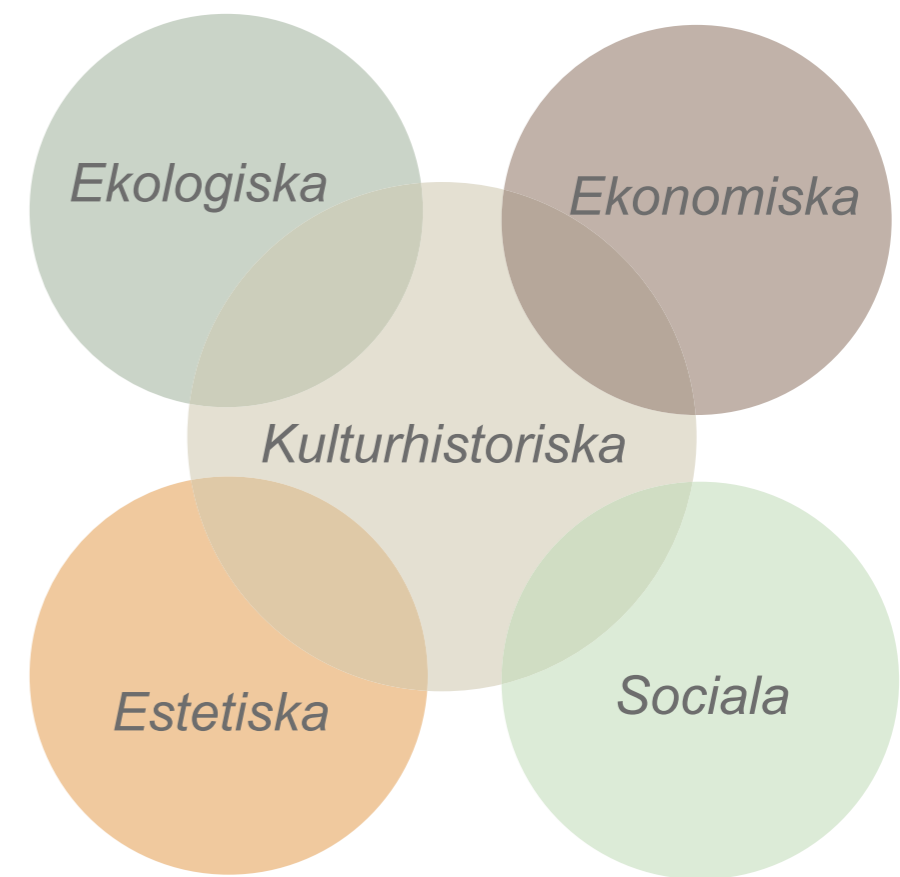
AVGRÄNSNINGAR

Aktuella fastigheter som omfattas i denna rapport är: Smedsbacken 25, samfälligheterna Smedsbacken S34:1 och S34:2, Bremen 3, Bremen 1, Bremen 2 och Bremen 4.

Utredningsområdet som analyseras i rapporten inkluderar även närliggande fastigheter så som Bremen 5 och Ladugårdsgärdet 1:8 (Finlandsparken).

TIDIGARE UTREDNINGAR

I samarbete med Handelsbanken, Humlegården, Vasakronan och Samhällsbyggnadsbolaget tog Stadsbyggnadskontoret under 2021 fram en förstudie för området längs med Tegelluddsvägen. Konsulter från Wester + Elsner bistod i arbetet. Förstudien beskriver områdets förutsättningar samt anger mål och riktlinjer för områdets utveckling.

Olika aspekter av värden.

A) Beskrivande

I det beskrivande delmomentet sker inventering och beskrivning av de kulturhistoriska värden som återspeglas.

Svarar på frågorna: Vad har hänt? Vad finns? Vad återspeglas?

B) Analyserande

I det analyserande delmomentet görs den egentliga värderingen, vilka värden finns och i vilken hög grad återspeglas de? I analysen studeras vilka möjligheter till kunskap och förståelse platsen/objektet har, hur fullständig den förmedlade bilden blir, samt hur relevant den förmedlade kunskapen är.

Svarar på frågorna: Vilka är värdena? Vilka är de höga värdena?

C) Planerande

I det planerande delmomentet förs en prioritering och planering, med avseende på eventuella hot och förutsättningar för bevarandet och utvecklingen av de kulturhistoriska värdena.

Svarar på frågorna: Vad krävs? Vad är möjligt?

D) Beslutande

I det sista delmomentet beslutande sker val av styrmedel. • regelverk & bestämmelser • finansieringsformer • åtgärder för vård- och utveckling • kommunikationsinsatser samt • metoder för uppföljning och utvärdering.

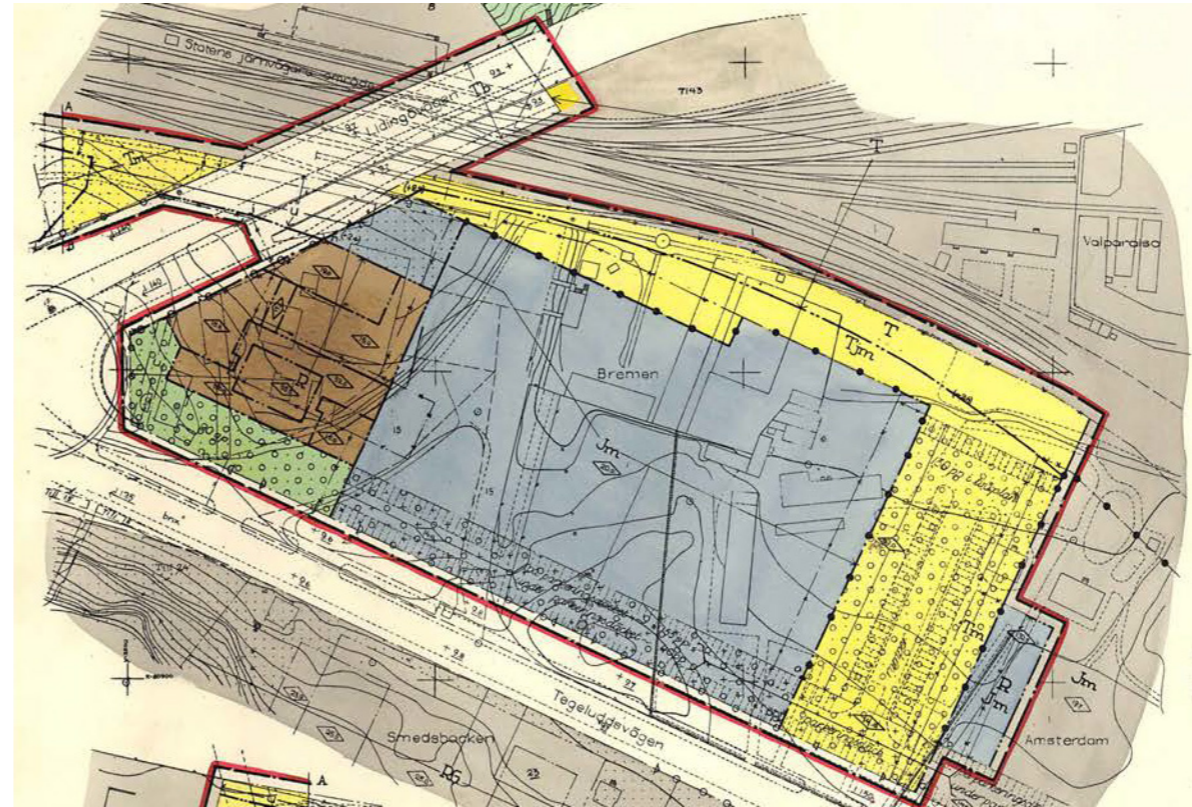
Svarar på frågorna: Vad ska göras? Hur ska det göras?

Stockholms stadsmuseums beskrivning av processen för kulturhistorisk värdering och urval, grundad i RAÄ:s "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval" (2015).

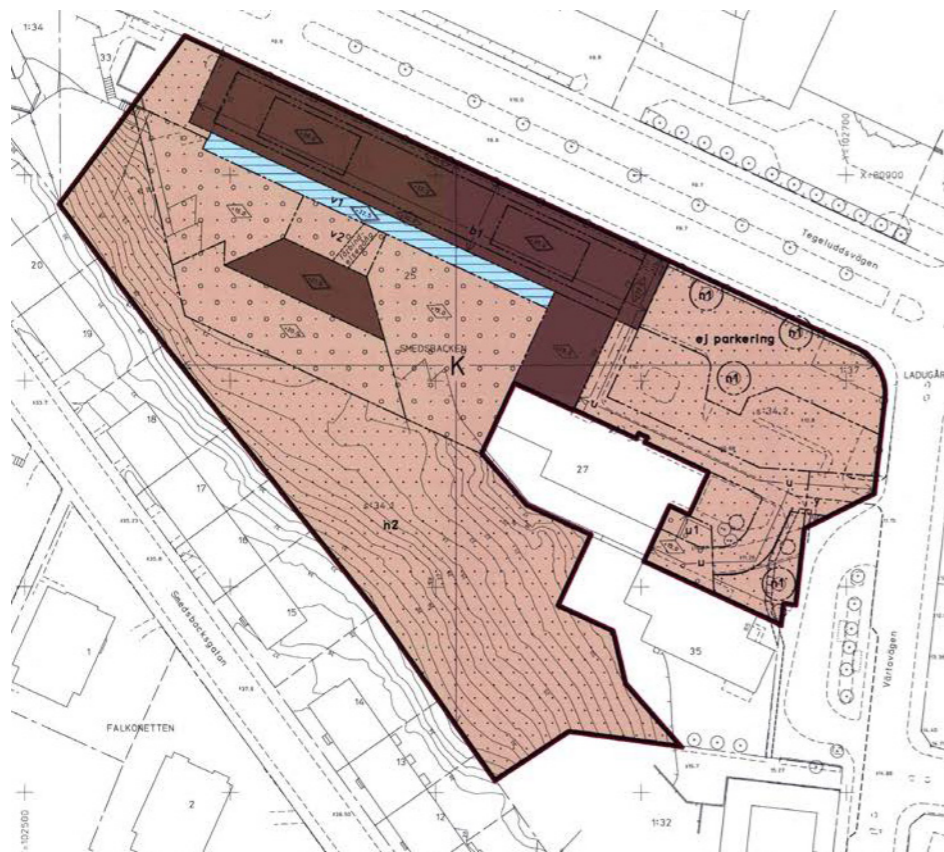
GÄLLANDE PLAN

Gällande detaljplaner

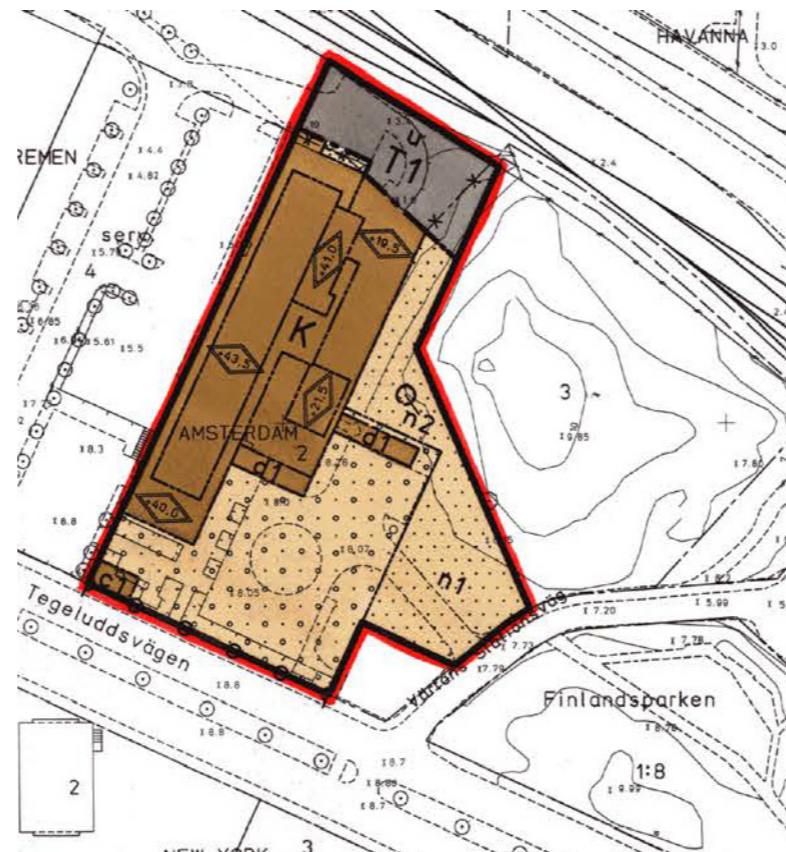
- Dp 2000-05247, laga kraft 2007. Kontorsändamål. (Smedsbacken 25)
- PI 5896, laga kraft 1961. Kontors-, industri- och lagerändamål. (Bremen 3 och 1)
- Dp 92084, laga kraft 1993. Marken får inte bebyggas, kontors-, affärs- eller liknande ändamål. (Bremen 3 och 1)
- Dp 88036, laga kraft 1990. Industri, lager och parkering, Kontor och parkering. (Bremen 2)
- Dp 1999-09045, laga kraft 2001. Kontorsändamål. (Bremen 4)
- PI 6635, laga kraft 1967. Park, byggnadskvarter, kontor. (Allmänningarna)
- PI 5609A

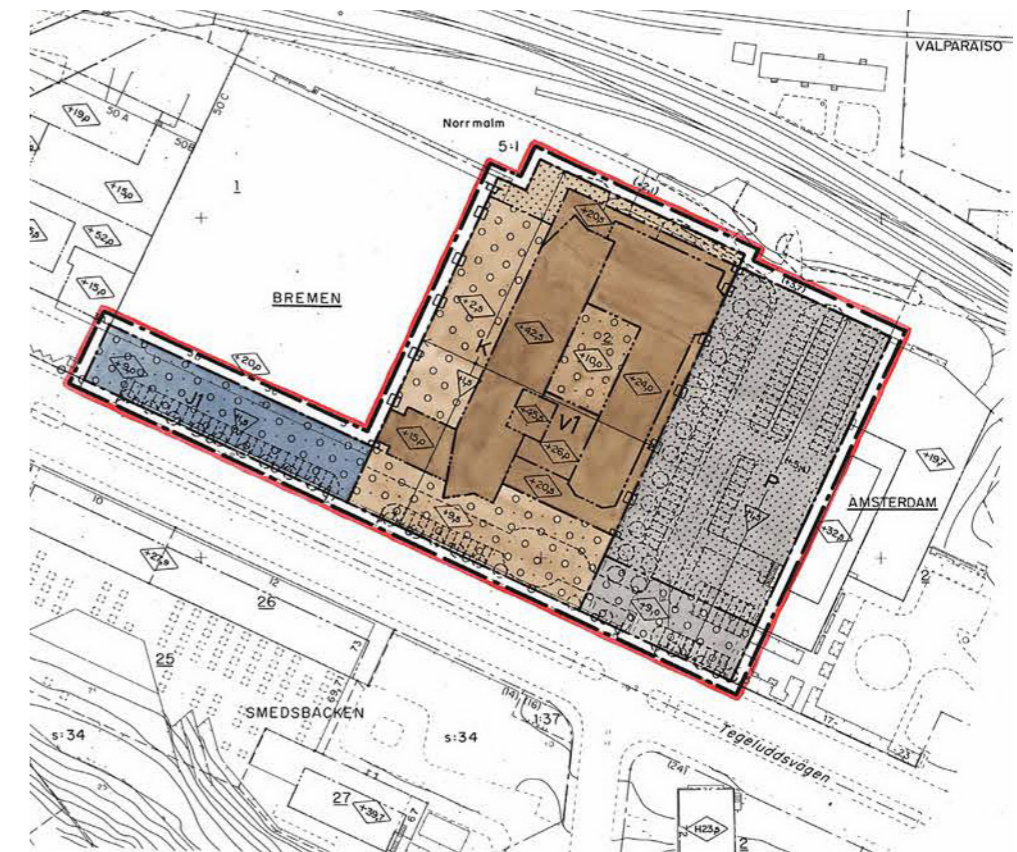
Gällande plan Bremen 3 och 1. Plankarta: Stockholm stad

Gällande plan Smedsbacken 25. Plankarta: Stockholm stad

Gällande plan Bremen 4. Plankarta: Stockholm stad

Gällande plan Bremen 2. Plankarta: Stockholm stad

MILJÖBALKEN (1998:808)

Miljöbalken (MB) syftar till att främja en hälsosam och god miljö för både nuvarande och framtida generationer genom bestämmelser för hushållning av mark och vatten och reglerar bland annat riksintressen för kulturmiljövården.

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRD

Kulturmiljön är samhällets gemensamma resurs som ska förvaltas och utvecklas på ett långsiktigt hållbart sätt. Områden av riksintresse för kulturmiljövården är sammanhängande miljöer av särskilt stor betydelse ur ett nationellt perspektiv. Det är miljöer eller ett landskap som särskilt väl återspeglar viktiga historiska skeenden och samhällsprocesser och utgör en av platsens stora tillgångar. I dessa områden väger de kulturhistoriska värdena särskilt tungt vid beslut om ändrad användning av mark, vatten och den fysiska miljön i övrigt.

Kulturmiljövårdens riksintressen ska sammantaget ge en bred bild av samhällets historia, så som den återspeglas i landskapet, med regionala variationer och särdrag. De representerar såväl det unika och säregna som det karaktäristiska och mer vardagliga i både städer och på landsbygden. Att tillvarata kulturmiljövårdens riksintressen handlar dels om att förhindra att värdena skadas, dels om att områdets kulturhistoriska värden och potential ska vara fortsatt tongivande vid förändringar. Geografiska avgränsningar visar var värden för riksintresset återfinns men bör inte uppfattas som en gräns som visar var förändringar kan eller inte kan genomföras.

Mark- och vattenområden som har betydelse på grund av deras natur- eller kulturmiljövården eller med hänsyn till friluftslivet, ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Länsstyrelsen har tillsynsansvar för områden av riksintresse och ska bl.a. tillse att kommunerna beaktar riksintressena i den fysiska planeringen i samband med detaljplaner och översiktsplaner.

Stockholms innerstad med Djurgården [AB 115]

Motivering:

”Storstadsmiljö, präglad av funktionen som landets politiska och administrativa centrum sedan medeltiden och de mycket speciella topografiska och kommunikationsmässiga förutsättningarna för handel, samfärdsel och försvar. Utvecklingen inom stadsplane- och byggnadskonsten har fått särskilt tydliga uttryck med alla epoker från medeltiden till nutid väl representerade. Residensstad, domkyrko- och universitetsstad samt viktig sjöfarts- och industristad.”

Följande del av motivtexten berör projektet och dess utredningsområde:

”... viktig sjöfarts- och industristad...”

Uttryck som berör detaljplanearbetet:

”...Uttryck för det moderna välfärdssamhället och dess stadsbyggande, så som Gärdet...”

Gärdesstaden utgör ett av de bostadsområden som uppfördes under den period som avses i ovanstående uttryck och som också omnämns.

”...Andra Stockholmska särdrag som anpassningen till naturen...”

Det aktuella utredningsområdet ligger inom ett område av riksintresse för kulturmiljövården Stockholms innerstad med Djurgården [A:115]. Nedan återges den del av uttryckstexten som vi bedömer som relevant för föreliggande detaljplanearbete. Den fullständiga riksintressebeskrivningen finns som en bilaga till kulturmiljöutredningen, där de delar av uttrycket som analyseras i utredningen, markerats.

Stockholms stad präglas av det skärgårdslandskap och den övärld som stadsbebyggelsen fördelas på. Utredningsområdet ligger inom det kuperade sprickdalslandskapet, där de topografiska förhållandena varit en grundförutsättning för vidare utbyggnad.

”...Sjöfarts-, handels- och industristaden. Hamnanläggningar från skilda tider och byggnader som hör ihop med flottan och sjöfarten...”

Energi- och Värtahamnen utgör den generation av hamnar som etablerades när hamnarna i staden inte längre räckte till för de växande transporter på vatten. Hit hör även den i norr avgränsande Värtabanan mellan Värtahamnen och Karlberg som anlades samtidigt som Värtahamnen.

”...Kontor, bankpalats, försäkringsbolag, varuhus och andra handels- och näringslivets byggnader...”

I utredningsområdet finns både Handelsbanken, BP:s och Philips huvudkontor samt Länsförsäkringar i på ett avstånd från centrum som till viss del är representativ för lokaliseringen av dessa byggnadsfunktioner under modern tid.

I en bilaga till stadens översiktsplan finns en fördjupad redovisning av hur staden avser att tillgodose stadens riksintressen för kulturmiljövården ”Riksintressen enligt Miljöbalken” (2018-02- 19). Denna bilaga samt kunskapsunderlaget Alla tiders Stockholm, har använts som en vägledning i tolkningen av hur de kulturhistoriska värdena inom riksintresset avspeglas i utredningsområdet och dess omgivning.

Inom utredningsområdet återfinns flera av de uttryck som tas upp i riksintressebeskrivningen, vilka redogörs för här nedan.

Teman i översiktsplanen

I översiktsplanens bilaga Riksintressen enligt Miljöbalken redovisas sju teman. Av dessa teman är det tre som har beröring till projektet; "Stockholm som sjöfarts-, militär- och industristad", "Den klassiska stenstaden (1870 - 1930)" och "1900-talets bostadsområden".

Stockholm som sjöfarts-, militär- och industristad:

"Militären och industrin har i dag mist sin en gång så stora betydelse för innerstaden, medan sjöfarten och hamnverksamheten i innerstaden fått en ny inriktning på passagerartrafik. Materiella lämningar från dessa verksamheter kan ge viktiga inblickar i Stockholms och stockholmarnas skiftande historia och liv."

Det aktuella utredningsområdet gränsade tidigare till det militära övningsfältet på Ladugårdslandet. Energi- och Värtahamnen med tillhörande Värtabanan ligger direkt norr om utredningsområdet och utgör den generation av hamnar som etablerades när hamnarna i staden inte längre räckte till för de växande sjötransporterna, såväl av passagerare som av gods.

Den klassiska stenstaden (1870-1930):

"Stockholm upplevde under 1800-talets andra hälft en kraftig förändring av stadsbilden. Befolkningen tredubblades till 300 000 vid sekelskiftet. Staden var inte beredd på den stora ökningen och den sanitära standarden var usel, med en dödlighet som bitvis översteg andra europeiska städer. Bostadsbristen medförde ett intensivt byggande och staden växte långt utöver sina tidigare gränser. Nya bostäder byggdes tätt med slutna kvarter i rutnätsmönster över malmarna. De ersatte äldre, lantlig bebyggelse med trädgårdar och åkrar. Nya behov ledde också till en mängd nya byggnadstyper för gas och elverk, vattentorn, skolor, sjukhus, varuhus, banker och kontorsbyggnader. Nöjes- och kulturlivet blomstrade och museer, teatrar och musiklokaler uppfördes."

Utredningsområdet gränsar till ett område som tidigt avsattes för stadens energiförsörjning, såsom Stockholm stads gasverk år 1893 på den västra sidan om Hjorthagsberget och Stadens elektricitetsverk år 1903, även kallat Värtaverket eller Värtaelverket på dess östra sida. Närheten till hamnen var en avgörande lokaliseringfaktor för båda verken, då de drevs med koks och kol. Elkraftverksanläggningen i Värtan finns kvar idag och producerar fjärrvärme och el i två större kraftvärmeverk, ett oljeeldat och ett koleldat.

1900-talets bostadsområden (utdrag ur temat):

"Omkring 1930 började en ny typ av stadsdelar byggas med utgångspunkt från nya funktionalistiska stilideal. I innerstaden var det framför allt i utkanterna som nya områden uppfördes, till exempel på Gärdet eller i Fredhäll och Kristineberg. Fristående huskroppar med öppna gröna gårdar blev ett ideal..."

Gärdesstaden utgör ett av de bostadsområden som uppfördes under 1930-talet med utgångspunkt från de nya funktionalistiska idealen som också finns med som ett exempel.

"...Djurgårdens bebyggelse och rekreationslandskap, med rötter i 1600-talets kungliga jaktpark..."

Utredningsområdet har tidigare varit en del av den kungliga jaktparken. I korsningen mellan Tegeluddsvägen och Värtavägen fanns tidigare en grind till den inhägnade jaktparken och på kvarteret Smedsbacken låg tidigare den tillhörande grindstugan.

Stockholms särdrag

Riksintressets uttryck omfattar även Stockholms naturgivna förutsättningar som bildat stadens särdrag:

"Andra Stockholmska särdrag som anpassningen till naturen, fronten mot vattenrummen och Stockholms inlopp, både från Saltsjön och Mälaren. Vyerna från viktiga utsiktspunkter, blickfång, kontakten med vattnet. De tydligt avläsbara "årsringarna" i stadsväxten. Stenstadens tydliga yttre gräns. Stadssiluetten med den begränsade hushöjden där i stort sett bara kyrktornen och offentliga byggnader tillåts höja sig över mängden. Byggnader och miljöer med anknytning till konstnärliga verk och historiska personer."

Nedan följer särdrag som berör det aktuella planområdet:

Stadens anpassning till naturen

Stockholms stad präglas av det skärgårdslandskap och den övärld som stadsbebyggelsen fördelas på. Utredningsområdet ligger inom det kuperade sprickdalslandskapet, där de topografiska förhållandena varit en grundförutsättning för vidare utbyggnad.

Stadens årsringar

Gärdesstaden utgör en av årsringarna i staden. Fastigheten Smedsbacken 25 kan uppfattas ligga mellan Gärdesstaden och kvarteret Bremen och Amsterdam, vilka historiskt sett utgjort en del av hamnanläggningen med dess järnväg, godsupplag och arbetarbostäder tillhörande SJ. Den senare tillkomna befintliga bebyggelsen kan ses som ytterligare en årsring kopplad till huvudstaden.

NATIONALSTADSPARK

År 1995 utsågs Kungliga nationalstadsparken till nationalstadspark, med motivet att den är av stor betydelse för det nationella kulturarvet, stadens ekologi och människors rekreation. Området skyddas enligt lag (miljöbalken 4 kap. 7 §). Inom Nationalstadsparken får ny bebyggelse och nya anläggningar komma till stånd och andra åtgärder vidtas endast om det kan ske utan intrång i parklandskap eller naturmiljö och utan att det historiska landskapets natur- och kulturvärden i övrigt skadas. En åtgärd som innebär ett tillfälligt intrång eller en tillfällig skada i en nationalstadspark får vidtas, om:

1. åtgärden höjer parkens natur- och kulturvärden eller tillgodoser ett annat angeläget allmänt intresse, och
2. parken återställs så att det inte kvarstår mer än ett obetydligt intrång eller en obetydlig skada.

Länsstyrelsen samordnar värden och arbetet med att utveckla parkens värden av Nationalstadsparken. Navet i detta arbete är Nationalstadsparksrådet, med landshövdingen som ordförande och 15 olika aktörer i parken.

KULTURMILJÖLAGEN (1988:950)

Genom kulturmiljölagen (KML) anger samhället grundläggande bestämmelser till skydd för viktiga delar av kulturarvet. KML är den centrala lagen för kulturmiljövården. Här anges att länsstyrelsen har tillsyn över kulturminnesvården i länet och att Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturminnesvården i landet.

BYGGNADSMINNE

Särskilt värdefulla byggnader, byggnadsmiljöer, parker eller trädgårdar kan skyddas som byggnadsminne enligt 3 kap KML. För att en byggnad ska förklaras som byggnadsminne ska vissa kriterier vara uppfyllda. Vid en byggnadsminnesförklaring fastställs skyddsbestämmelser som syftar till att byggnaden eller miljöns kulturhistoriska värden och karaktärsdrag bevaras. För ändringar eller ombyggnader av ett byggnadsminne krävs tillstånd från länsstyrelsen. En byggnad eller anläggning kan beslutas att bli statligt byggnadsminne, ägt av staten med syftet att berätta om den statliga förvaltningens historia. Beslutet tas av regeringen och byggnaderna/anläggningarna skyddas genom förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen.

I anslutning till området ligger Värtans stationshus som 1986 förklarades av regeringen som statligt byggnadsminne. År 1999 fastställdes skyddsbestämmelser. År 2000 upphörde byggnaden att vara i statlig ägo. Därefter, 2019, fastställdes att byggnaden har övergått till att bli byggnadsminne enligt 3 kap KML. I anslutning till detta fastställdes nedan följande skyddsbestämmelser:

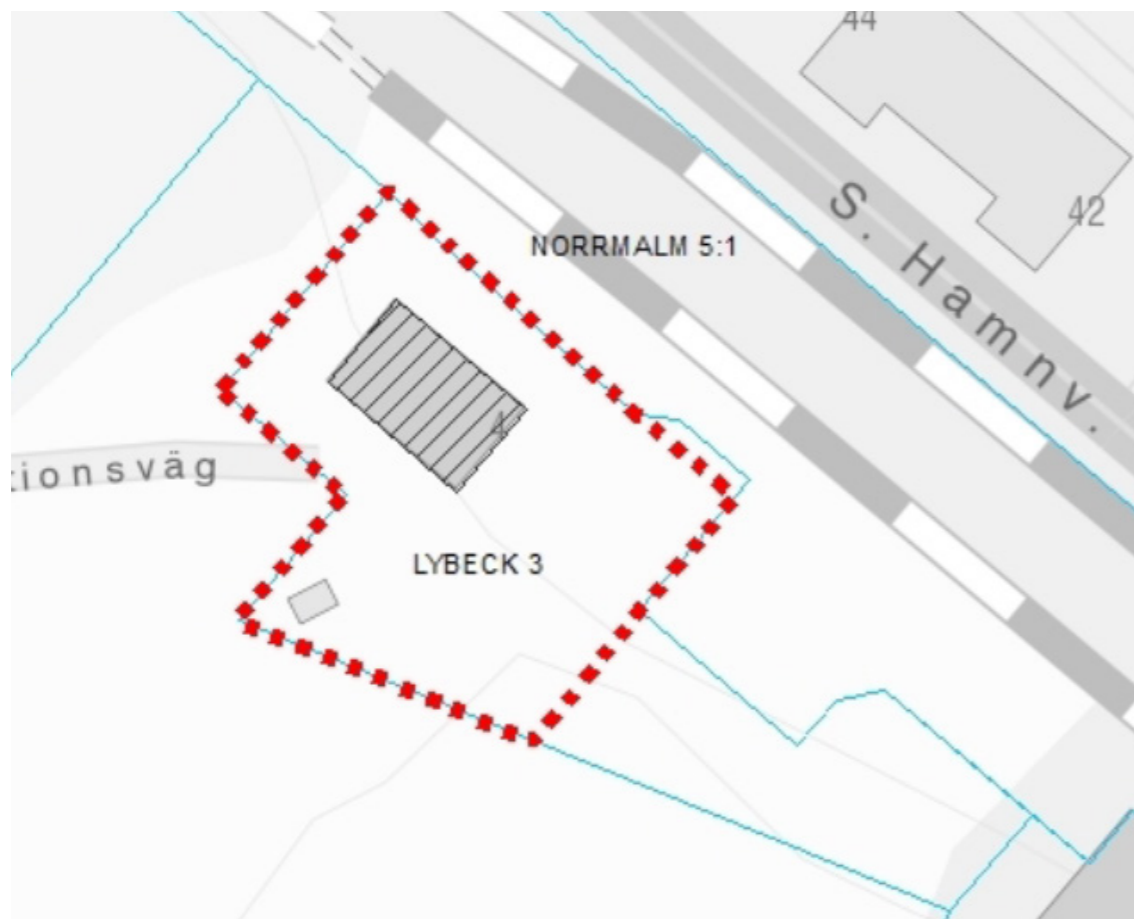
1. Byggnaden får inte rivras.
2. Byggnaden får inte till sin exteriör byggas om eller på annat sätt förändras.
3. Ingrepp får inte göras i byggnadens stomme.
4. Byggnaden ska underhållas så att den inte förfaller. Vård och underhåll ska utföras på sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Underhållet ska ske med material och metoder som är anpassade till byggnadens kulturhistoriska värde.
5. Det på situationsplanen markerade, med särskild linje avgränsade området, får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt ändras. Området ska vårdas och hållas i ett sådant skick att byggnadens karaktär inte försvåras.

FORNLÄMNINGAR

2 kapitlet KML reglerar fornlämningar. Enligt kulturmiljölagen är en fornlämning en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk som är varaktigt övergivna och som har tillkommit före år 1850. Åtgärder som innebär att fornlämningar rubbas, tas bort, täcks över eller på annat sätt ändras eller skadas är förbjudet enligt KML och kräver tillstånd från Länsstyrelsen.

Enligt 2 kap 1 § inbegrips "lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång". Vidare så har markområdet runt fornlämningen samma lagskydd som själva fornlämningen. Området benämns fornlämningsområde och kan likställas med ett skyddsområde. Storleken på området skiftar beroende på fornlämningens art och betydelse. Länsstyrelsen fattar beslut om fornlämningarnas skyddsområde.

I området finns ingen registrerad fornlämning men bebyggelse från tiden innan 1850 har funnits på platsen, så som grindstuga vid korsningen Tegelluddsvägen/Värtavägen. Inför eventuella åtgärder ska därför kontakt tas med Länsstyrelsen innan arbete påbörjas. Om en fornlämning påträffas under grävning eller annat arbete, ska arbetet omedelbart avbrytas till den del fornlämningen berörs. Den som leder arbetet ska omedelbart anmäla förhållandet till länsstyrelsen.

Markerat i rött är byggnadsminnets skyddsområde. Länsstyrelsen Stockholm.

Ortofotot visar fornlämningsbilden. Inom det aktuella utredningsområdet finns inga registrerade fornlämningar. Forsök.

VÄGLEDANDE DOKUMENT

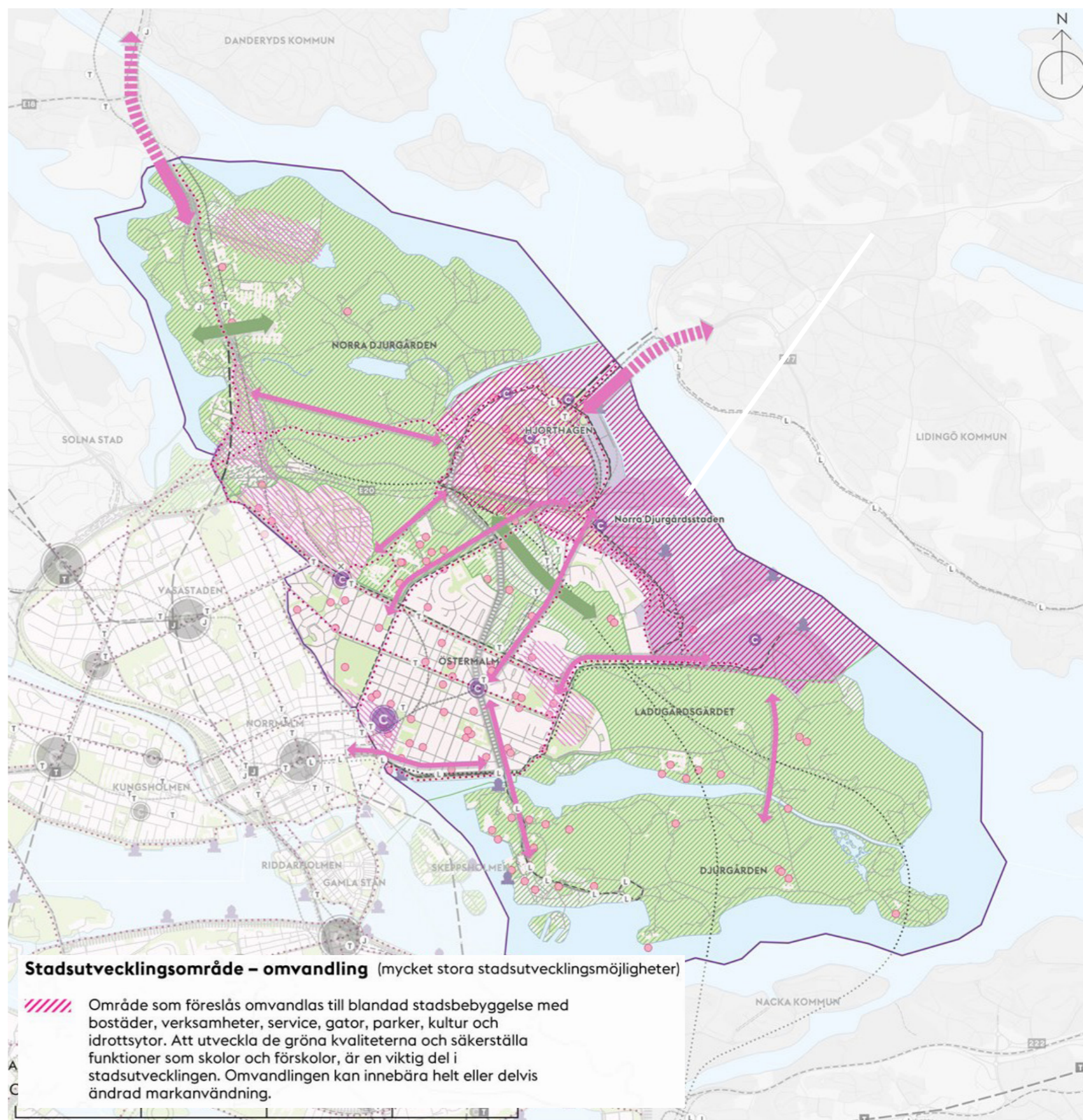
ÖVERSIKTSPLAN

Stockholms stads översiktsplan "Stockholm växer" vann laga kraft 23 mars 2018. Översiktsplanen beskriver hur Stockholm besitter en komplex och mångfacetterad kulturmiljö. I och med att kulturmiljön är ett allmänt intresse finns därför ett särskilt ansvar att förvalta och utveckla staden i linje med aktuella lagar och överenskommelser. Stockholms stad framhåller att bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbilden ska ses som en resurs i stadsutvecklingen.

Planområdet ligger inom ett i översiktsplanen utpekade stadsutvecklingsområde:

"Område som föreslås förvandlas till blandad stadsbebyggelse med bostäder, verksamheter, service, gator, parker, kultur och idrottsytor. Att utveckla de gröna kvaliteterna och säkerställa funktioner som skolor och förskolor, är en viktig del i stadsutvecklingen. Omvandlingen kan innebära helt eller delvis ändrad markanvändning."

Stadsutvecklingsområdet inkluderar Hjorthagen, Ropsten, Värtahamnen, Frihamnen.

Stadsutvecklingskarta. Stockholm stad.

STOCKHOLMS BYGGNADSORDNING OCH ARKITEKTURPOLICY

Stockholms byggnadsordning (2020) är ett kunskapsunderlag som syftar till att förtydliga översiktsplanens delar om allmänna intressen (Kulturmiljö i en växande stad och Arkitektur och gestaltning). Byggnadsordningen syftar till att vara stöd i planering och bygglovsprövning och är vägledande vid tillämpningen av PBL:s regler om förhållningssätt till stads- och landskapsbilden samt natur-, och kulturvärden. Alla förändringar ska göras omsorgsfullt med hänsyn till befintliga karaktärsdrag. Byggnadsordningen syftar även till att ge stöd för bedömningar av PBL:s krav på god form-, färg, och materialverkan.

Med utgångspunkt i översiktsplanen utgör Stockholms arkitekturpolicy tillsammans med Stockholms byggnadsordning och kommande vägledningarna en familj av dokument som bidrar med kunskap, strategier och arbetssätt till stöd för stadens gestaltning. Andra dokument som kopplar till Arkitekturpolicy är Vision 2040, Stockholms stads klimatmål, Agenda 2030, Gestaltad livsmiljö, Stockholms Framkomlighetsstrategi och Stockholms Miljöprogram.

Byggnadsordningen

Byggnadsordningen inleds med följande punkter:

- Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från detalj till staden som helhet.
- Det byggda ska ta stöd i kunskap om historien, spegla samtiden och planeras för framtida behov.
- Det byggda ska utformas med stöd i kunskap om den specifika platsen.
- Arkitekturen ska uttrycka sin samtid, utvecklas med stöd i kunskap om Stockholms karaktär samt kunna beskrivas som idé.
- Det byggda ska användas som verktyg för att bidra till att lösa samhällets långsiktiga behov och tillföra staden hållbara kvaliteter med människan som utgångspunkt.

I byggnadsordningen konstateras att i den fortsatta utvecklingen av Stockholm kommer delar av staden att förändras när nya bitar läggs till mosaiken av stadens stadsbyggnadskaraktärer. Att lägga till är en naturlig utveckling av stadens historiska framväxt och ett tecken på en vital stad. Viktigt är dock att alltid beakta stadens karaktärer och bygga vidare med stöd av dessa i lager på lager från olika tider. I byggnadsordningen identifieras en rad olika stadsbyggnadskaraktärer och det kan konstateras att planområdet ligger inom stenstadens krans och verksamhetsområden.

Följande vägledningarna har definierats för verksamhetsområdena:

- Utveckla verksamhetsområden från en samtida tolkning med utgångspunkt i kringliggande bebyggelse vad gäller karaktär, skala, material, kulör och typologier. Utforma bebyggelsen utifrån en formulerad arkitektonisk idé.
- Ta tillvara på potentialen för området genom att ta stöd i befintliga karaktärsskapande byggnader och miljöer.
- Säkerställ en god balans mellan funktion och utformning.
- Stärk sambanden med omkringliggande områden och sträva efter integrerade gatunät.
- Utveckla både befintliga och nya kvaliteter i verksamhetsområdena för att skapa attraktiva offentliga rum.
- Tillför stadskvaliteter som ger stöd för ett levande stadsliv av både permanent och tillfällig karaktär.

Följande vägledningarna har definierats för stenstadens krans:

- Utveckla stenstadens krans med utgångspunkt ur gatornas och byggnadernas anpassning till terrängen samt det medvetna och tydliga förhållandet mellan bebyggelse och naturlandskap.
- Utforma nya byggnader inom befintlig struktur utifrån en samtida tolkning av platsens förutsättningar och närliggande bebyggelse. Utforma grupper av nya hus utifrån en sammanhållen gestaltningsidé.
- Utforma kompletteringsbebyggelse i anslutning till stenstadens krans utifrån ett helhetsperspektiv. Beakta närliggande bebyggelse,
- Utveckla stadsdelarna genom att komplettera med nya verksamhetslokaler i strategiska lägen och vid centrala stråk.
- Ta tillvara och utveckla den gröna karaktären med förgårdsmark i gaturummet och naturmark mellan husen. Undvik parkeringsytor på förgårdsmark och bostadsgårdar. De för stenstadens krans karakteristiska parkerna tillvaratas. Utveckla dessa med naturlandskapet, dess bergsformationer och vegetation som utgångspunkt.
- Utgå från de ursprungliga husens volym, proportioner och takformer vid ombyggnader och renoveringar. Ta tillvara eller återskapa karaktärsskapande material, kulörer, byggnadsdelar och detaljer i så stor utsträckning som möjligt.

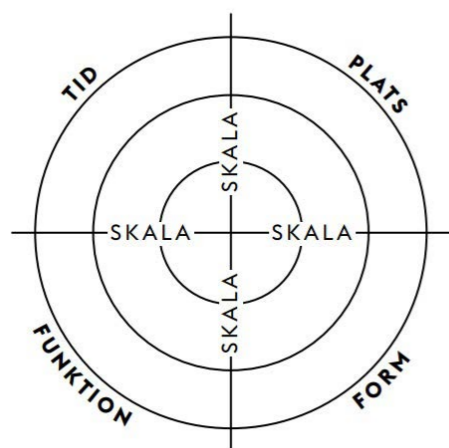
Arkitekturpolicyn

Arkitekturpolicyn redogör för förhållningssätt inom arkitektur och samhälls-utveckling samt ger konkreta metoder för ett kvalitativt byggande. Policyn omfattar planering av alla skalor, från staden som helhet till utformning och gestaltning av enskilda byggnader och detaljer.

I kapitlet Identitet finns riktlinjer för hur arkitekturen ska bidra till att "stärka, bekräfta och utveckla stadens karaktär och identitet" med grund i Byggnadsordningen. Här framförs bland annat vikten av att identifiera värdebärare, utveckla Stockholms särart och att gestalta med en Stockholmsk prägel.

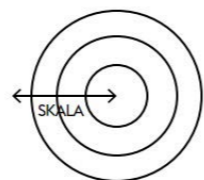
Under kapitlet Byggstenar beskrivs de delar som tillsammans bildar staden, från den stora skalan ner till byggnadens komposition och detaljering.

I policyn finns Verktyg för stadens gestaltning som, genom att kombinera ett antal frågeställningar med byggnadsordningen, ska inbringa kunskap om projektets arkitektoniska förutsättningar och möjligheter. Verktøget är tänkt ska finnas med i alla faser under ett byggprojekt och hos alla inblandade. Verktøgets grafiska presentation utgörs av en genomkorsad cirkel rymmer de olika aspekterna tid, plats, form och funktion.

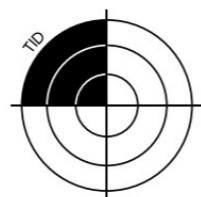

Den grafiska representationen av verktøget. Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

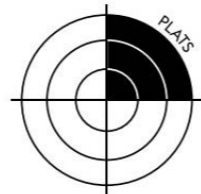
Följande frågeställningar kan ställas inom verktøgets respektive tema:

SKALA - Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från staden som helhet till detalj.

TID - Hur förhåller sig projektet till Stockholms historiska utveckling? Hur formas projektet av vår samtid, regler, ekonomi, miljö och arkitektoniska ideal? Hur kommer projektet åldras och fungera för framtida behov?

PLATS - Vilken betydelse har projektet i stadens siluett? Hur förhåller sig projektet till stadslandskapet och omgivande stadsbyggnadskaraktärer? Hur förhåller sig projektet till omgivande bebyggelse och stadsrum?

FORM - Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till helhetsupplevelsen av Stockholm och stadens karaktär? Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till stadslandskapet och intilliggande stadsbyggnadskaraktärer? Hur genomförs den arkitektoniska idén i byggnadens alla delar i volymhantering, konstruktion, fasadkomposition, material, kulör och detaljer?

FUNKTION - Hur bidrar projektet till att öka Stockholms stadskvaliteter med människan som utgångspunkt? Hur bidrar funktionen till omgivande bebyggelse och stadsrum? Hur utformas bebyggelsen och stadsrummen i förhållande till dess funktioner och innehåll?

Figurer och text hämtade från Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

VÅRD- OCH UTVECKLINGSPLAN FÖR KUNGLIGA NATIONALSTADSPARKEN

I vård- och utvecklingsplanen för Kungliga nationalstadsparken är parken indelad i 15 delområden med utgångspunkt från landskapets olika karaktärer. Planområdet för Energihamnen ligger utanför Nationalstadsparken, men den planerade höjden på vissa byggnader kommer att påverka stadsbilden och stadens siluett i en rad delområden inom parken med dess utpekade värden. Följande delområden och dess identifierade kulturvärden riskerar att påverkas av projektet:

- Gärdesstaden
- Ladugårdsgärdet
- Idrottsparken

Här följer en redogörelse för respektive delområde, dess värden och målbild som kan komma att påverkas av den planerade bebyggelsen inom kvarteret.

Gärdesstaden

Bebyggelsen i Gärdesstaden består av 1930-talets funktionalistiska arkitektur, med dess enhetliga, ljusst putsade fasader. Området präglas av ett helhetstänkande avseende gestaltning, omgivande parklandskap och byggnadsdetaljer. Gärdeshöjden bildar en front och siluett som har betydelse för upplevelsen av Gärdesstaden, på håll.

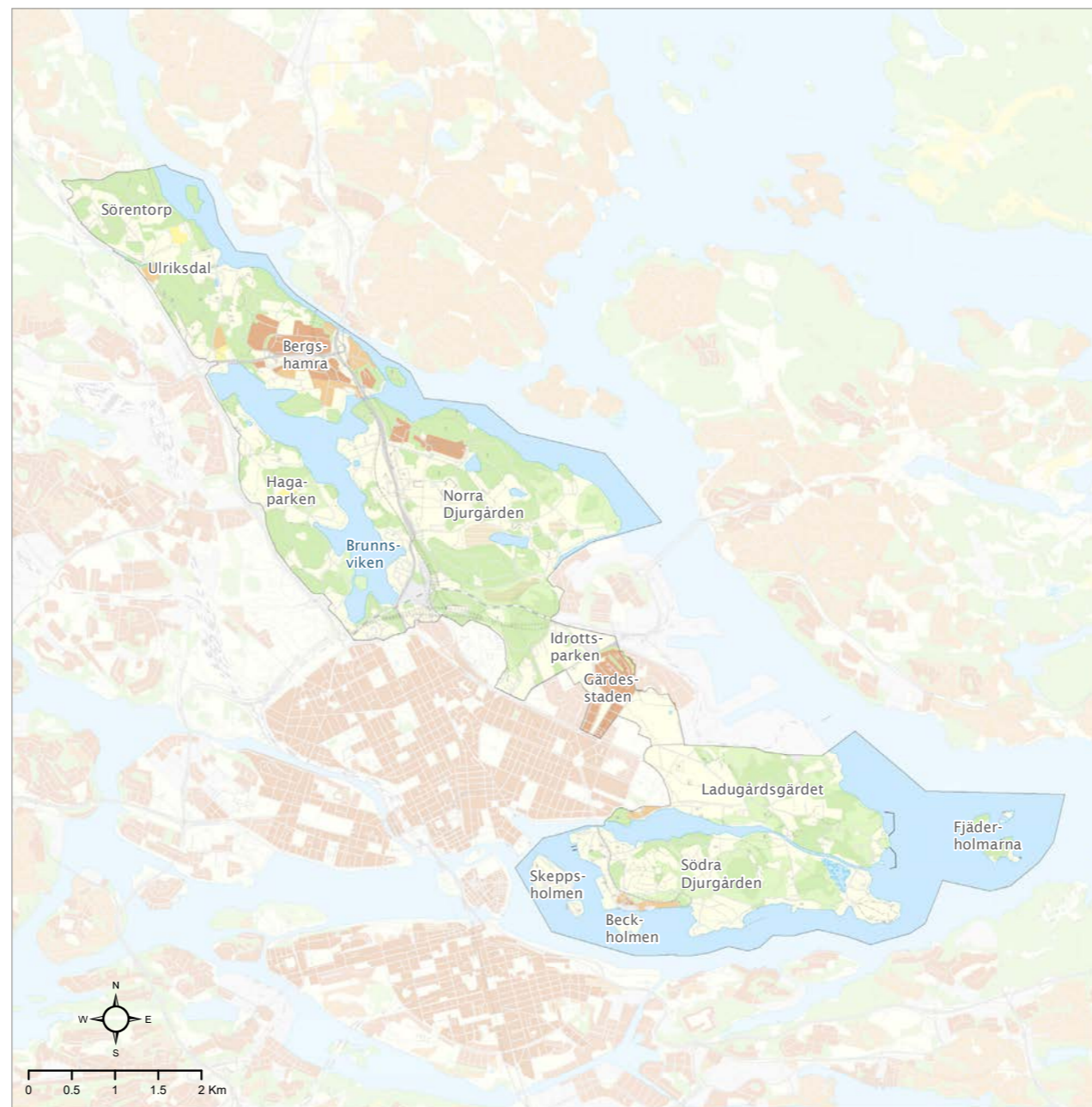
De värden som kan komma att beröras av projektet är Gärdesstadens omsorgsfullt gestaltade helhet – från parkmiljöer och naturmark till byggnadsdetaljer.

Målbilden för delområdet är att:

Gärdesstaden ska även fortsättningsvis avspegla omsorgen om såväl helhet som detaljer.

Ladugårdsgärde

Ladugårdsgärde är ett stort öppet gräsbevuxet område i direkt anslutning till Östermalm och Gärdesstaden. Ladugårdsgärde har fått sitt namn efter den kungliga ladugård som brukade området under medeltiden. Det är framför allt användningen som militärt exercisfält som gett Ladugårdsgärde dess prägel, vilket hade sin glansperiod under Karl XIV Johan. Idag är det ett värdefullt rekreationsområde. Här ligger även Kampementsbadet.

Karta över Kungliga nationalstadsparkens utbredning. Planområdet är markerat med streckad linje. Karta: Tyréns, 2018.

De värden som redovisas i vård- och utvecklingsplanen bedöms inte ha någon visuell eller geografisk koppling i ett historiskt perspektiv.

Målbilden för delområdet berörs inte av projektet.

Idrottsparken

I området ligger flera välkända äldre idrottsanläggningar som präglar området, bland annat Stockholms första tennispaviljong från 1890-tal och Stockholms stadion från år 1911. I den östra delen närmast utredningsområdet ligger Kungliga Tennishallen och några kvarvarande tidigare

mässbyggnader. Mellan idrottsanläggningarna kan man fortfarande uppfatta rester av det eklandskap som tidigare har präglat området samt de lågpartier som förr utgjordes av Storängen. På andra sidan Lidingövägen ligger K1 som nyttjas av Försvarsmakten med bland annat 200 stallade hästar.

De värden som redovisas i vård- och utvecklingsplanen bedöms inte ha någon visuell eller geografisk koppling i ett historiskt perspektiv.

Målbilden för delområdet berörs inte av projektet.

HISTORIK

JAKTPARK OCH MILITÄRT ÖVNINGSOMRÅDE

Marken som utredningsområdet är en del av har haft en lång historia i kronans ägo. Djurgården förvärvades av Magnus Ladulås redan år 1286. Vid tiden ingick marken i det jordbruk som försörjde kronan med jordbruksprodukter, den så kallade Kungsladugården. I det tidiga historiska kartmaterialet utgör den större delen av det aktuella området den så kallade Storängen, mark där man bedrev slätter för vinterfoder åt djuren. Dalgången med Storängen sträckte sig från Storängsviken i Långfjärden, Östersjöfjärden mellan Djurgården och Lidingö, västerut in i landet. I Storängsviken ligger idag Värtahamnen och Långfjärden benämns idag som Lilla Värtan. Tidigare var den så kallade Storängs Lad Wiken sammankopplad med Husare Wiken. Med landhöjningen har marken torkat upp men namnet lever kvar i Storängsbotten.

Under 1500-talets senare hälft lät Kung Johan III anlägga en kunglig jaktmark på södra och norra Djurgården. Av kartan över Kungliga Djurgården upprättad år 1696 framgår jaktmarken som avskild med stängsel. Djurgårdsstängslet, även kallat Djurgårdsgärdesgården, var mer än 20 km långt och höll viltet innanför och rovdjuren utanför stängslet. I det historiska kartmaterialet sträcker sig hägnaden nedanför de två höjderna, Södra Ladugårdsbacken – senare Smedsbacken, och Tegelludsparken – senare Kampementsbacken. Hägnaden har sannolikt tidigare även använts för att skilja jaktmarken från Kungsladugårdens produktionsmark för att freda grödan.

På 1600-talet, under Karl XI:s regenttid, började delar av Ladugårdsgärdet även att användas som övningsfält för militära ändamål. År 1672 beslöt hans förmyndarregering att anlägga en skans för stridsövningar mellan Drottningberget och Hakberget. Skansen som kom att kallas Karl XI:s skans, uppfördes som en verklig befästning förstärkt med kraftiga timmerstockar med omgivande vallar och bastioner i hörnen. Samma år hölls den första större fälttjänstövningen i Sverige som varade i fem dagar, med cirka 3000 soldater. Varje sommar anordnades stora övningsläger på Ladugårdsgärde där förband från olika delar av landet samlades.

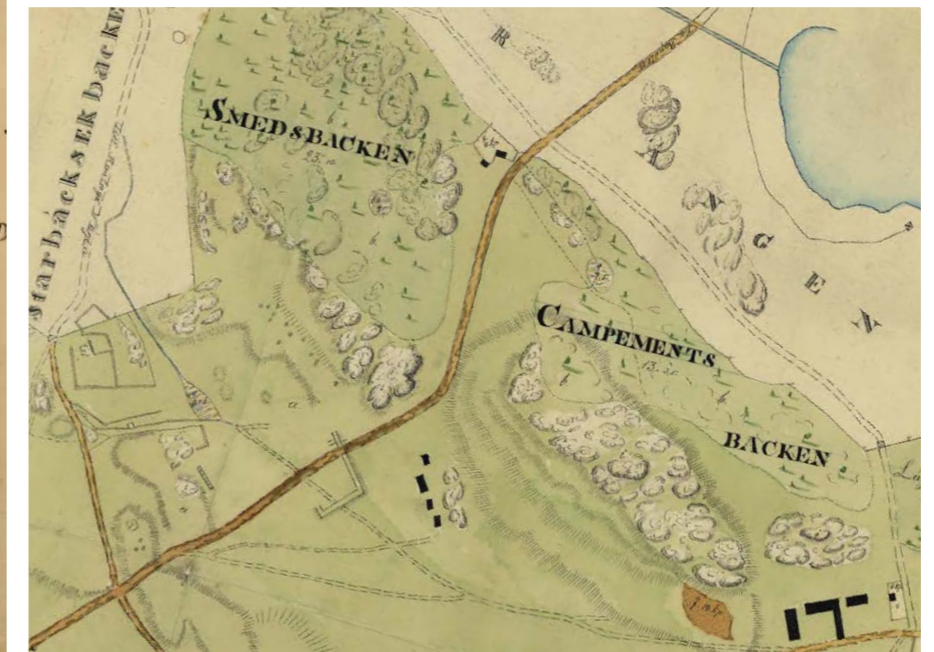
År 1818 kröntes Karl XIV Johan till kung och samma år lät han uppföra den paviljong som än idag finns där och som kallas för Kungliga Borgen eller bara Borgen på en kulle väster om det så kallade Drottningberget vid platsen för Karl XI:s skans. Under Karl XIV Johans tid hade Ladugårdsgärdets exercisplats dess stora glansperiod. Det stora fältet som var mer kuperat och trädbevuxet vid den här tiden, röjdes och bereddes för att bli ett mer omfattande militärt övningsfält med plats för framtida kavallerier och artillerier. Under den här perioden kunde upp till 10 000 militärer förläggas hit under de stora sommarlägren. Det sista storlägret drogs samman år 1867. År 1905 flyttade militären från Ladugårdsgärde ut till det stora Järvafältet.

På kartan från 1696, som redovisar Kungliga Djurgården, har åkermarken väster om Smedsbacken och Kampementsbacken blivit igenlagd för att tjäna som militärt övningsområde. Karta över Kungliga Djurgården 1696. Aktuellt utredningsområdet markerat med orange ring. Källa: Lantmäteriet.

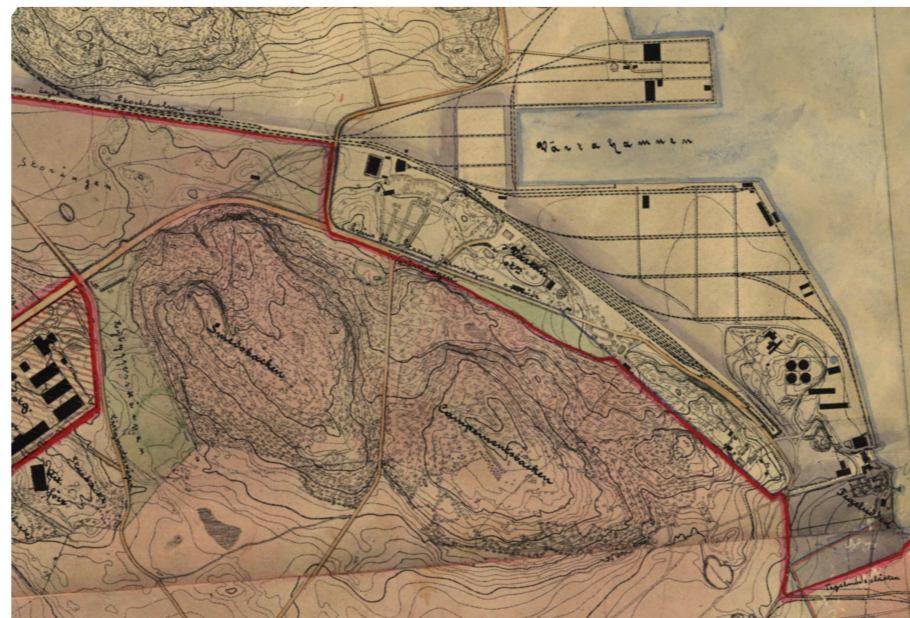
Utklipp ur karta från 1827. På kartan syns den historiska vägen mot Ropsten och Lidingö. Vägens sträckning är anpassad till terrängen där den går mellan Smedsbacken och Kampementsbacken. Mellan höjderna syns en grindstuga invid vägen. Källa: Lantmäteriet.

Utklipp ur karta från 1830. Kartan visar, förutom den historiska vägen mellan Smedsbacken och Kampementsbacken, en väg mot Tegelludden samt utspridda militära byggnader på Ladugårdsgärdet. Källa: Lantmäteriet.

På utklipp ur karta från 1893 syns Värtahamnen och stationsområdet med Värtan station. Den historiska vägen mot Ropsten och Lidingö har fått skarpa vinklar runt stationsområdet. Vägen mot Tegeludden har fått en tydlig sträckning. På kartan syns även hur det har tillkommit flera militära byggnader. Källa: Lantmäteriet.

Utklipp ur karta från 1904 som med röd markering visar vilka delar av Djurgården som är avsatt för militära ändamål. Gränsen följer stundom de historiska vägarna. Året därpå flyttade militären till Järvafältet. På kartan syns den varierade bebyggelsen inom stationsområdet. Källa: Lantmäteriet.

På utklipp från karta upprättad 1917-1934 över Stockholm syns fortfarande grindstuga utskrivet invid korsningen Värtavägen/Tegeluddsvägen. Källa: Stockholmskällan.

VÄGAR MED LÅNG KONTINUITET

Mellan Smedsbacken och Kampementsbacken gick den gamla vägen till Ropsten och Lidingö. Sträckningen är den samma som dagens Värtavägen. Vägen anslöt från staden genom en av Djurgårdens portar, till jaktparken fanns flera portar – denna har bland annat beskrivits som Stora Djurgårdssporten, Ladugårdslandet tull eller Ladugårdslandstull. Andra ingångar till den inhägnade jaktparken har bland annat varit Roslagstullen, Blockhusuddens tull, Träskporten och Lusthusporten, senare Blå Porten.

Längs med den historiska vägen till Ropsten och Lidingö fanns en grind (1696) och senare en grindstuga. Dagens Tegeluddsvägen följer en historisk sträckning för en hägnad längs höjderna Smedsbackens och Kampementsbackens norra och östra kant. Där hägnaden korsade den historiska vägen mot Ropsten och Lidingö fanns en grind, det vill säga i höjd med dagens korsning Värtavägen/Tegeluddsvägen. På platsen tillkom grindstugan.

Grinden och grindstugan i korsningen Värtavägen/Tegeluddsvägen avgränsade den mark som användes för militära ändamål, åt väst, med jaktparken österut. Enligt vissa källor fanns på platsen som senare blev Smedsbacken 25 en av Djurgårdens krogar, möjligtvis inrymd i grindstugan.

Den historiska vägen från Tegeludden, ungefär där nuvarande Frihamnen ligger, följde hägnaden som löpte längs med höjderna Smedsbacken och Kampementsbackens östra kant och syns i dagens Tegeluddsvägen. Vägen låg i dalbotten med namnet Storängen och finns utritad i kartmaterialet från 1800-talet. På kartan från år 1696 fanns en grind även vid Tegeludden, vilket innebar att en väg sannolikt gick i Tegeluddsvägens sträckning redan då. Tegeluddsvägens sträckning i öst har ändrats, tidigare följde vägen Kampementsbackens norra gräns som idag heter Öregrundsgatan. Namnen Tegeludden kommer ifrån det tegelbruk som låg här redan på 1630-talet. Platsen blev senare jägmästarboställe som

även fungerade som krog när den kungliga jaktparken hägnades in på 1680-talet. Bostället revs år 1916.

En byggnad på samma ställe som den ursprungliga Grindstugan låg här då kontorshuset för BP planerades på Smedsbacken 25, på 1960-talet. Då fanns det en kiosksvering i byggnaden. Huruvida det är samma byggnad som grindstugan är inte klargjort.

Vägen från staden till Ropsten behöll länge samman sträckning. 1891–1893 anlades nuvarande Lidingövägen, tidigare Sturevägen och även Ropstenvägen, för att förbättra kommunikationen med hamnen.

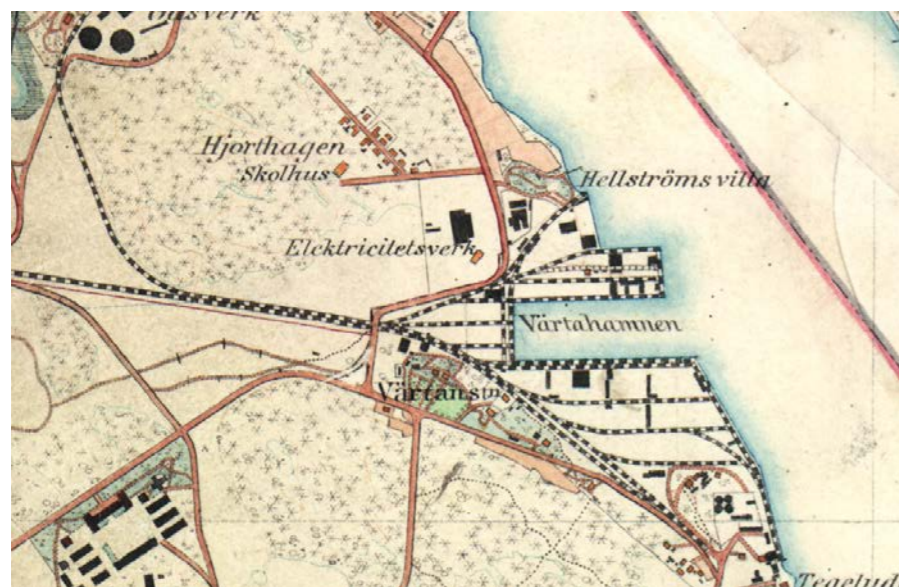
HAMN & JÄRNVÄG

Under 1800-talets andra hälft var Stockholm landets största importhamn och Stockholms stad behövde en större hamn för att klara av de stora volymerna av gods ut och in ur staden. Samtidigt var Statens Järnvägar i behov av en hamn för kolupplag till ångloken. SJ:s trafikstyrelse tog bland annat därför 1875 initiativ till att utreda och inleda förhandlingar med staden om att förbinda ett bra hamnläge vid Lilla Värtan med övriga järnvägsnätet. Beslut om järnvägen kom 1879. SJ exproprierade område för järnväg och det blivande hamnområdet tillföll staden.

VÄRTAHAMNEN

År 1879, när staden förvärvade hamnområdet som tidigare tillhörde Kronan och förvaltades av Kungliga Djurgårdsförvaltningen, var alltså syftet att anlägga en kol- och godshamn – vad som kom att bli Värtahamnen. Området erbjöd stora ytor som lämpade sig för hamnändamål samtidigt som inseglingsförhållandena var goda i den naturliga Storängsviken. Viken agerade utlopp för det mindre vattendrag som avvattnade den fuktiga marken vid Storängsbotten och blev en bra utgångspunkt för anläggandet av hamnbassäng. Området var i övrigt relativt obebyggt, staten hade här haft planer på att anlägga en flottbas men det hann aldrig bli tillräckligt relevant. Under 1900-talets första hälft köpte staden mark söder om Värtahamnen vid Lindarängen, Loudden och Kaknäs i syfte att anlägga nya hamnar. Den senaste realiserades aldrig.

Mellan åren 1879 och 1918 byggdes Värtahamnen ut varav den första etappen färdigställdes 1886. Värtabanan öppnades år 1882 med stationshuset Värtan. Förutom stationshuset uppfördes år 1905, samtidigt som spårvägen drogs till Värtan, även det s.k. Kommunhuset tillkom, efter ritningar av Georg Ringström som var arkitekt vid Stockholms stads byggnadskontor. Bland äldre byggnader som finns kvar idag i Värtahamnen finns även restaurang Skeppet, från år 1922.

Utklipp ur häradssekommiska kartan upprättad runt sekelskiftet. På kartan syns järnväg och hamn. Källa: Lantmäteriet.

Värtahamnen, och längre bort Frihamnen, på flygfoto från 1831. Källa: Stockholmskällan.

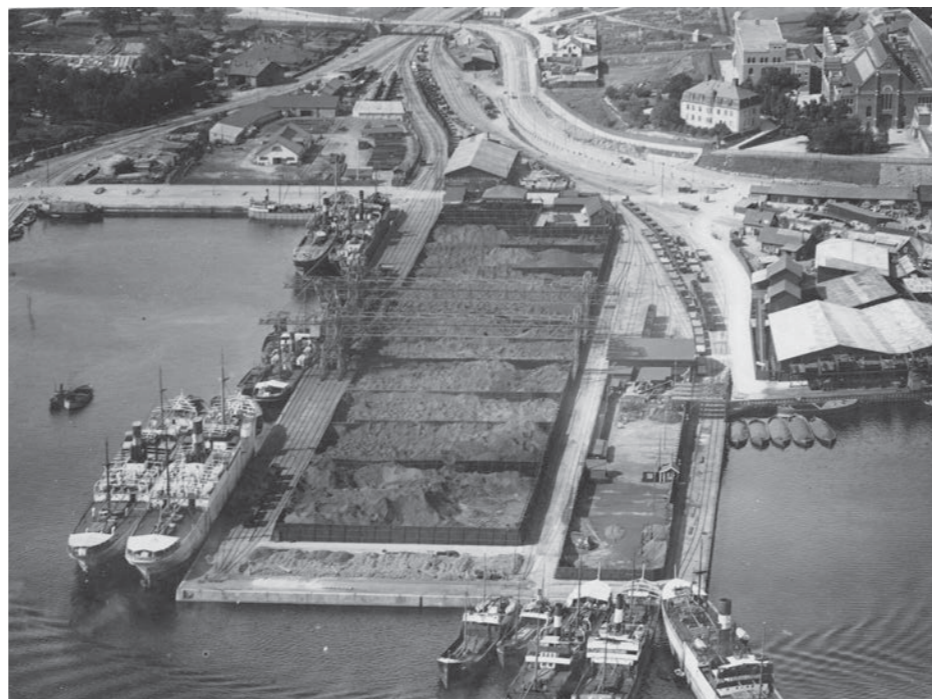

Foto taget av Oscar Bladh under 1900-talets första hälft. På fotot syns Värtahamnens kolupplag. Källa: Digitalt museum.

Hamnen kom att användas som massgodshamn för varor som kol, malm, järn, trä, pappersmassa, spannmål och gödningsmedel. Framförallt brukades Värtahamnen för import men även exporten från Norrland var viktig under svåra isvintrar. År 1893 uppfördes Stockholms stads gasverk vid Husarviken och år 1903 uppfördes stadens elverk invid Hjorthagen. Förutom trävaror exporterades därmed även biprodukter från gastillverkningsindustrin såsom tjära. Flera industrier har historiskt lokaliserat sig hit, några exempel är asfaltsfabrik, cementrörsfabrik och sillpackeri.

Värtahamnens södra kvarter fick namn efter Europeiska hamnstäder så som Bremen, Amsterdam och Lübeck och de norra kvarteren fick namn efter hamnstäder utanför Europa så som Valparaiso, Singapore och Port Said.

Under 1960-talet minskade godstrafiken och kryssningstrafiken tog över allt mer. År 1966 lät rederiet Silja anlägga en färjeterminal i Värtan och flytta sin färjetrafik till Åbo från Norrtälje till Värtan. Värtan var enbart tänkt som ett tillfälligt färjeläge då planer fanns på en stor Finlandshamn i Ropsten. Hamnen i Ropsten blev aldrig verklighet och istället togs ett nytt färjeläge i bruk vid södra sidan av Värtabassängen. Under 1970-talet flyttades även Helsingforsstrafiken till Värtahamnen och den första ordentliga terminalbyggnaden öppnades. Färjeläget och Värtapiren har byggts ut allt eftersom genom åren. Under 2010-talet har hamnen genomgått genomgripande förändringar och Värtapiren har byggts ut till en hamn som är anpassad till dagens och framtidens färje- och roro-traffic. Terminalbyggnaden från 1970-talet har ersatts av en ny och mark har även frigjorts för annan bebyggelse. Idag är Värtahamnen en av Stockholms största hamnar med omfattande färjetrafik och Tallink-Silja Lines fartyg har trafik både till Tallinn, Helsingfors, Åbo och Mariehamn.

Värtabanan

Den fem kilometer långa järnvägssträckan som förband norra stambanan med hamnen, Värtabanan även kallat statsbanan Karlberg-Värtan, anlades i slutet av 1800-talet. Banans första delar öppnade 1882 och byggdes ovanligt nog på entreprenad, av Carl Jehander. Under 1900-talets början var den testbana för SJ:s försök med elektrifierad bana. 1927 elektrifierades banan på riktigt.

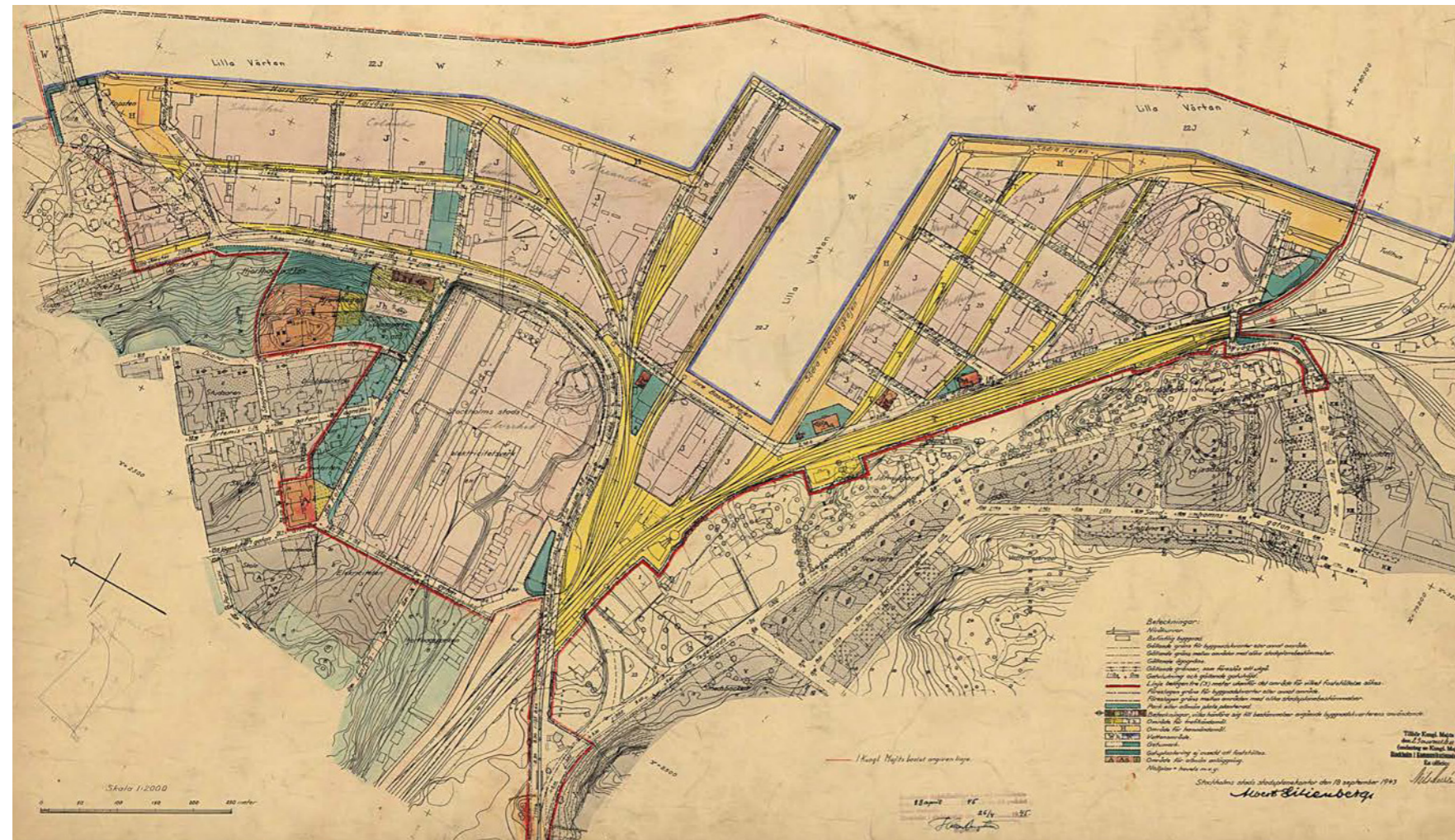
Vid banans öppning var den öppen för persontrafik men sedan 1913 har endast godståg trafikerat sträckan. Under 1900-talet har hamnområdet och spårens dragning genom det ändrats och förlängts till Värtagaverket (1891), Värtaverket (1910-tal), Ropsten och Tegeludden (1912) och Loudden (1932). Idag körs bland annat träflis till Värtans värmekraftverk på banan.

Tidigare fanns stationer vid Tomtebodan och godsstationen Albano samt hållplatser vid värdshuset Stallmästaregården, Uggleviken och Katrumpedalen (idag Skuggan). Idag finns endast Värtans stationshus kvar längs med Värtabanan.

Vid Värtan fanns en överlämningsbangård som bland annat nyttjades för järnvägen mot Lidingö, banan dragen under 1900-talets början. Under samma tid drogs spår mot Frihamnen som öppnade 1919. Kv Lissabon var liksom kv Bremen, kv Amsterdam och kv Lybeck tidigare del av område för SJ. Området bebyggdes under 1960-talet.

Värtans station

Adolf Wilhelm Edelsvärd, arkitekten bakom bl.a. Stockholms och Göteborgs centralstationer, fick uppdraget att rita samtliga byggnader längs med Värtabanan, så även Värtans Stationshus uppfört 1882. Byggnaden uppfördes med två våningar och vind och tog inspiration från fransk 1500-talsarkitektur. Journalisten Jolo (Jan Olof Olsson) har beskrivit stationshuset som ett "litet slott från Loire". Byggnaden utrustades med väntsalar för 1:a, 2:a och 3:e klass. Ovanvåningen inreddes som bostad för stinsen, som även var postmästare. Persontrafiken lades ner redan 1913 och stationshuset har bland annat använts som arkiv, samlingslokal och bibliotek för Svenska Järnvägsklubben. Idag är stationshuset enskilt byggnadsminne och används som förskola.

Stadsplan 1943 Albert Lilienberg. På stadsplanen för Värtahamnen syns hur flera kvarter var området för SJ. Källa: Stockholm stad.

PLANTERINGAR VID JÄRNVÄGEN

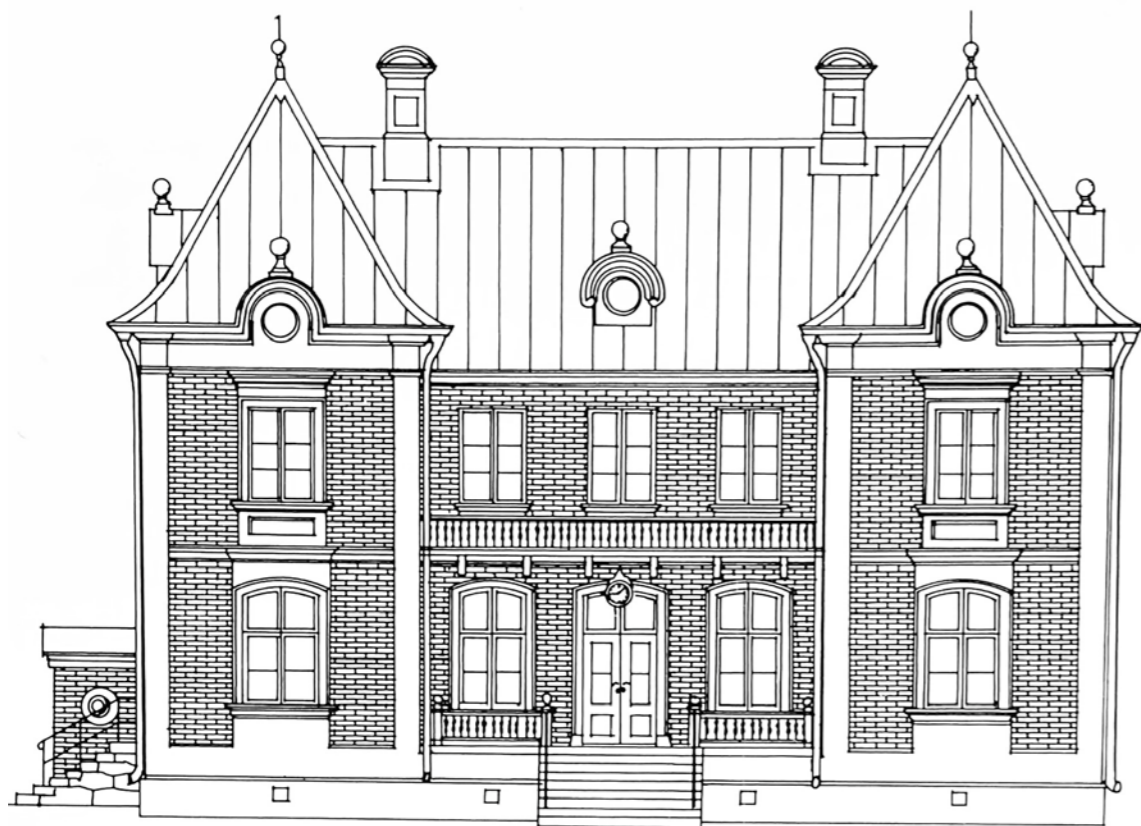
Redan år 1862 utsågs en särskild ledning som ansvarade för att anordna planteringar vid landets järnvägsstationer. Stationsplanteringarna var en given och väsentlig del av gestaltningen av de nya platserna som stationsmiljöerna innebar och formgavs av personer med trädgårdskompetens, inte husarkitekten. Ofta följde de ett mönster gällande grundstrukturen, med en rundel framför stationshuset och ett parkområde längs med spåren (ofta på båda sidor av spåren). Det förekom dock lokala variationer. Inom områdena förekom även gräsplanteringar, i parkytor liksom i slanter där marken behövde bindas, men det är oklart i vilken omfattning. Redovisningar och rapporter om gräsfrön visar dock att det var en viktig arbetsuppgift i anläggningskedet.

Att planteringar och anläggande av parkytor fick ta en så stor del i anläggandet av en järnvägsstation tros bl.a. bero på att det vid tiden (främst under 1800-talet) var självklart med planteringar i offentliga miljöer. Omfattningen av dem visar att de var viktiga. I samband med anläggandet av de första järnvägsstationerna så finns uppgifter om att dåvarande och SJ:s första trädgårdsdirektör, Olof Eneroth, tyckte att många stationsplanteringar var undermåliga och i behov att göras om i princip direkt efter att de var utförda, då de var gjorda utan "konst och smak". Något som ger en indikation på att det ställdes höga krav på hur planteringarna och anläggningarna utformades. Välskötta trädgårdsanläggningar blev ett sätt för SJ att leva upp till en föredömlig roll.

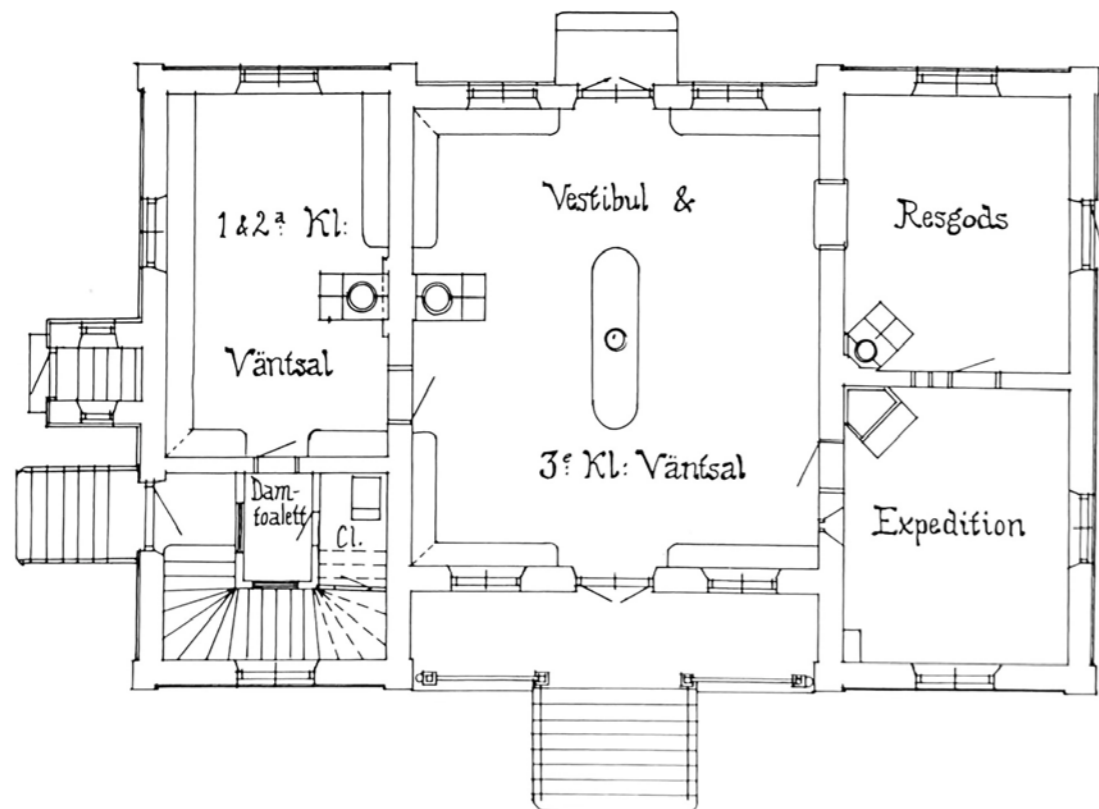
Grönytorna har tolkats haft både praktiska och estetiska funktioner, med parker till för resenärerna att promenera i och njuta av prydnaden, att erbjuda skugga samt att planteringar kunde hjälpa till att dölja oönskade lukter från avträden och ånglok. Men de kan också ha varit viktiga och en avgörande faktor för att skapa trivsel i stationsmiljöerna, då järnvägsmiljön för många var främmande och något okänt. Stationsparkerna förmodas också ha haft samma betydelse som stadsparkerna som tillkom under samma tid, under 1800-talets andra hälft – att vara mötesplatser för umgänge, ett förskönande inslag, ett bidrag till förbättrad hälsa liksom att höja moralen. Men även att fylla väntan med något – ett behov som uppstod med tågen.

Planteringarna och trädgårdarna kunde även ha ett undervisande syfte, i enlighet med den folkbildningsidé som Edelsvärd la stor vikt vid och 1800-talets synsätt, då trädgårdsodling ansågs kunna bidra till folkuppfostran av både kropp och själ, en förädling av människan. Man menade att planteringar rörde alla samhällsklasser. Positiva effekter som också lyftes fram vid tiden gällande planteringar var att de utgör skydd för kyla, värme och brandrisk.

SJ ville även återställa vad som förstörts vid anläggandet av järnvägsspåren, så som fula spår i landskapet. Det anlades också så kallade skyddsplanteringar med träd och buskar ut med spåren som hade för avsikt att skydda järnvägsspåren från snö. Växtligheten kunde även dämpa mot gnistregn som kunde uppstå när tågen drog förbi och vidsträckt rötter kunde stärka banvallen på utsatta platser.

FAJAD MOT BANAN

Värtans stationshus. Källa: Stationshus 1855-1895 – A.W. Edelsvärd som järnvägsarkitekt, Gunilla Linde (1989).

Nedanför Värtavägen, ibland omnämnd som Långbacken, låg järnvägens trädgårdar med växthus. Vid trädgårdsanläggningen odlades och levererades växter till SJ:s tjänsteställen i hela mellansverige. Vid trädgården fanns en anställd trädgårds-mästare som sannolikt hade sin bostad inom området. Bostäder åt järnvägens anställda fanns även ovanför stationshuset i form av fem stycken gulmålade trähus.

Värtans station, tidigt 1900-tal.
Källa: Järnvägmuseet, Digitalt museum.

STOCKHOLMS OMGIFNINGAR: WÄRTAN, JERNVÄGSSTATIONEN.

Trädgårdsmästare vid växthus vid Värtan. Foto från 1918.
Källa: Järnvägmuseet, Digitalt museum.

Insidan av växthus vid Värtan.
Foto taget mellan 1905-1920.
Källa: Järnvägmuseet, Digitalt museum.

Värtans växthus 1917. Källa: Järnvägmuseet, Digitalt museum.

Tunnelbanan

När storstäderna växte krävdes nya typer av transporter för att fysiskt krympa tidsavstånden mellan boende och arbete. Intresset för att bygga för tåg i tunnel var stort även i Stockholm och vilda skisser togs i början av 1900-talet fram för spårbundna förbindelser under stora delar av staden. Ett förslag var en Värmdöbana som anslöt från Augustendal till Blockhusudden via tunnel under Saltsjön, vidare över till Djurgårdsbrunnskanalen till Lindarängen, med anknytning till vid Ropsten till en banan från Lidingö. Under 1940-talet fattades viktiga beslut om att satsa på tunnelbanan som en grundpelare i Stockholms kommunikationsnät.

Som en den av den första tunnelbanan invigdes Södertunneln, Stockholms gröna linje, 1933. Sträckan gick mellan Slussen-Skanstull och var det första steget till att konvertera spårvägen till tunnelbana. Gröna linjen byggdes ut i huvudsak under 1950-talet. Den andra tunnelbanan (röda linjen) planerades tidigt och byggdes ut under 1960-talet. Sträckningarna i periferin diskuterades i många omgångar, att ersätta eller komplettera de omoderna Roslagsbanan och Lidingöbanan var aktuellt. I nordost var en dragning via Lidingö till Bogesundlandet på diskussionsbordet. Slutstationen för den östliga grenen kom att hamna i Ropsten.

Tunnelbanestationen vid Gärdet öppnade 2 september 1967 och är stationen närmst Ropsten. Stationen är placerad i berget och består av tre

uppgångar: en på Gärdeshöjden, en mot Värtavägen och den tredje mot Askrikegatan/Tessinparken/Brantingsgatan. Efter Gärdet lämnar banan sin tunnelsträckning och går på betongbro över dalgången mellan Gärdet och Hjorthagen.

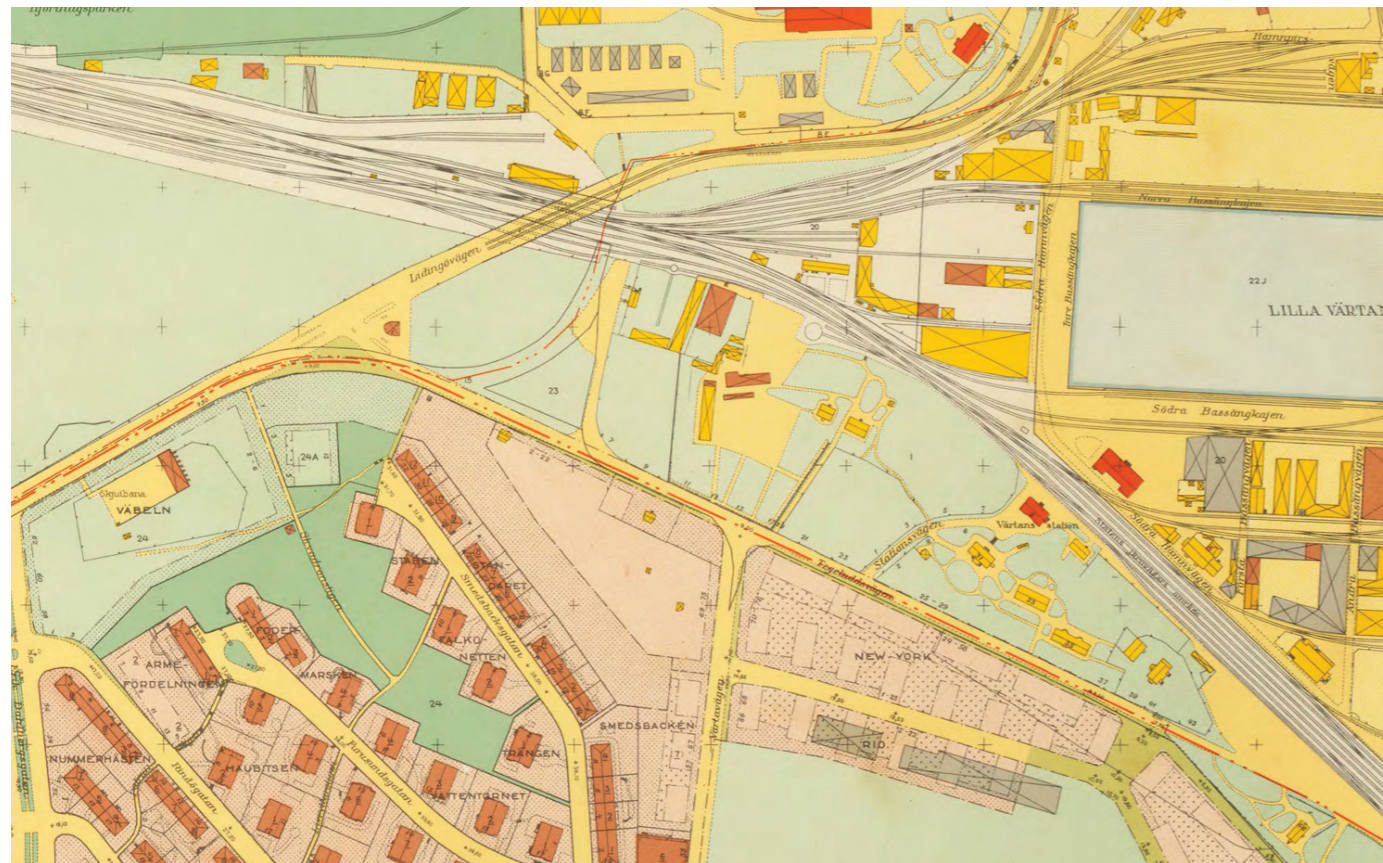
När tunnelbanan drogs fram genom befintlig bebyggelse fanns vanligtvis inga möjligheter till nya centrumanläggningar kring stationerna. Men stationsuppgångarna blev strategiska punkter för kommersiell service och anslutande kommunikationer. Vid Gärdets uppgång mot Värtavägen tillkom i början av 1980-talet ett postkontor som komplement till Handelsbankens bankkontor i kv. Smedsbacken. Konsum ville även öppna en matbutik i anslutning till platsen där en del av parkeringsplatserna som tillkom på 1960-talet för BP under 1980-talets början togs i anspråk för en vändslinga för matarbussar till tunnelbanan.

OMRÅDET PLANERAS FÖR BEBYGGELSE

Norra Djurgården införlivades i Stockholms jurisdiktion 1868. I takt med att krigsföring och vapen utvecklades ansågs Ladugårdsgärdet så småningom som för trångt och inte längre tillbörligt som övningsfält. I början av 1900-talet tillsattes därför en kommitté som utredde vilka militära områden som armén kunde undvara och försälja. 1905 godkändes förslaget att låta Järvafältet ersätta Ladugårdsgärdet som militärt övningsfält. Efter en del

diskussioner mellan staden och Djurgårdscommissionen, tillsatt för att förvalta exploateringen som bestämts 1905, överläts 1925 mark och år 1931 fastställdes den allra första stadsplanen för Ladugårdsgärdet, Gärdesstaden.

Gärdesstaden formgavs efter ett flertal ombearbetningar av Arvid Stilles bidrag till stadsplanetävlingen åren 1928-29. Senare omarbetningar och tillägg gjordes mellan åren 1936-37, då nya rön om funktionalismen gjorde sig gällande. Bland annat ingick Smedsbacksgatan och husen på Gärdeshöjden i den ändrade stadsplanen. Husen i södra delen av Gärdet byggdes ut mellan åren 1932-37, medan husen norr om Tessinparken stod färdiga på 1940-talet. Bebyggelsen i den nya stadsdelen Gärdet byggdes ut med hjälp av ett sextiotal delaktiga arkitekter och byggmästare. Trots det är bebyggelsen förhållandevis sammanhållen till dess gestaltning tack vare den hårt styrande stadsplanen och dess genomgående funktionalistiska stildrag och stramheten som följde med den typen av arkitektur. De låga punkthusen på Askrikegatan som avslutar Tessinparken norrut, skulle få en avvikande utformning från den höga punkt- och lamellhusbebyggelse som dominerade Gärdet i övrigt. Gärdeshöjdens bebyggelse, uppförd i 1930-talets slut, är koncentrerad till den höglänta delen belägen väster om Värtavägen. Området på Gärdeshöjden utgörs av punkthus och smala, höga lamellhus.

På kartan uppförd 1938-40 syns personalbostäderna i och stationshuset i järnvägsområdets östra del. Tunnelbanan är ej ännu utbyggd men bebyggelsen i bostadsområdet Gärdet syns. Källa: Stockholmskällan.

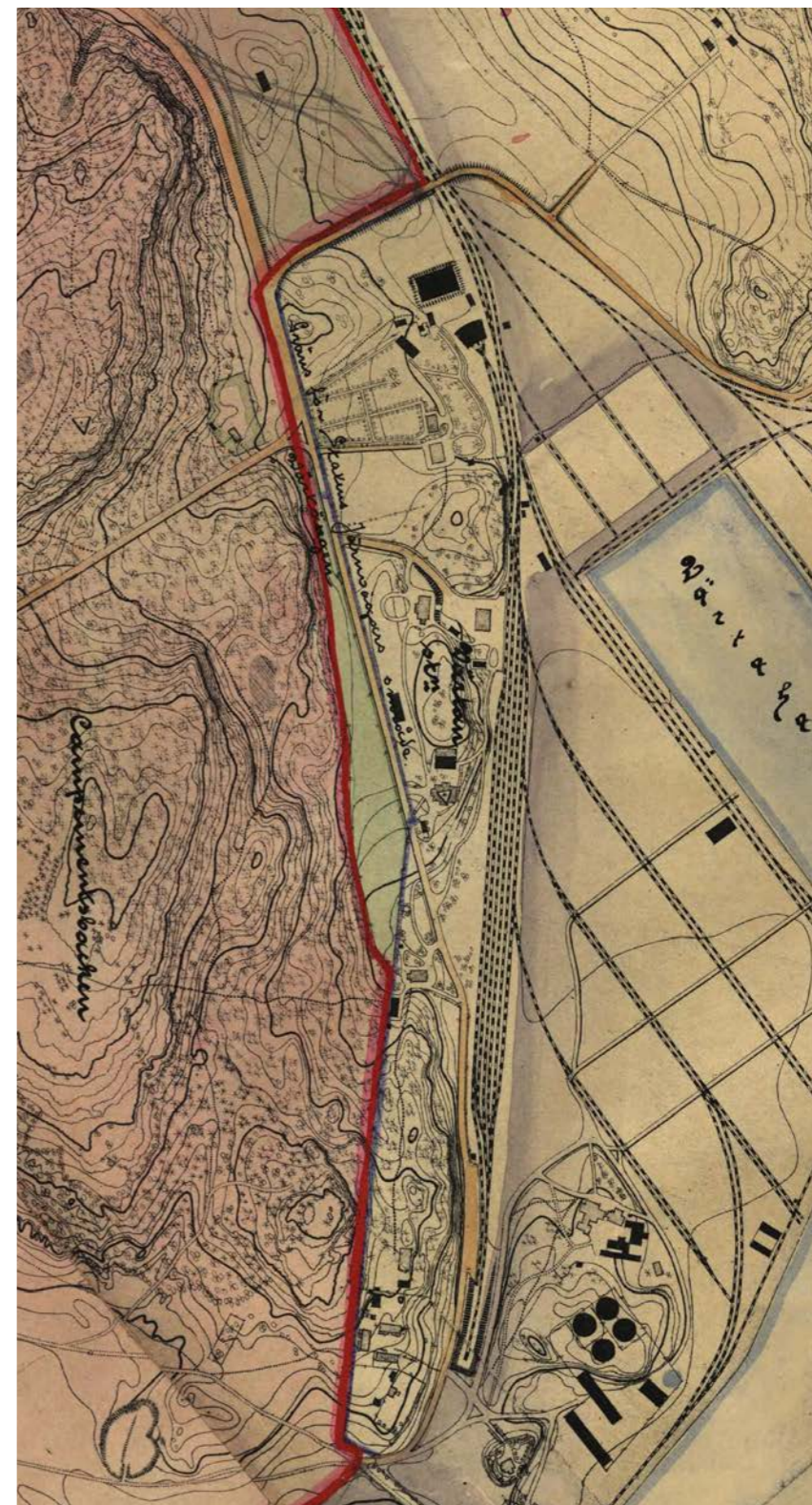
Ortofoto cirka 1960 – I väst syns hur järnvägsområdets dels bestod av utrymmen och olika stora lokaler för lagerändamål och godshantering. I öst syns personalbostäderna och stationshuset. Mellan dessa områden syns odlingslotter/växthus och naturpräglade delar. Källa: Lantmäteriet.

MARKÄGOFÖRHÅLLANDEN

Historiskt har hela utredningsområdet ägts av Konungen. Marken förvaltades av Djurgårdsförvaltningen. Förändringar i markägoförhållanden kom med hamn- och järnväg, när mark vid Lilla Värtan överläts till Stockholms stad för hamnverksamhet 1879 och delar av utredningsområdet, norr om Tegeluddsvägen, exproprierades av staten för järnväg i samband med Värtabanan. Den del av utredningsområdet som är lokaliserad söder om Tegeluddsvägen, Smedsbacken 25, gick över till staden 1925 (slutligt beslut 1928). Enligt artikel i DN från 1961 låg Tegeluddsvägen fortsatt under Djurgårdsförvaltningens förvaltning.

Karta för expropriering av statens järnvägar visar hur mycket mark som togs i anspråk för järnvägen. Källa: stadsarkivet.

Karta 1904 med rödmärkning för vad som ingår i det militära övningsområdet. Källa: Lantmäteriet.

Den nordligaste delen av Gärdet, Smedsbacken 25 var undantagen i utbyggnad för bostadsbebyggelsen inom Gärdesstaden. I den första stadsplanen från 1930-talet var platsen ägnad åt idrottsändamål. Flera idrottsanläggningar uppfördes i närheten, Kungliga tennishallen och en badmintonhall stod färdiga 1943. Badmintonhallen uppfördes strax väster om Smedsbacken 25 efter ritningar av Gustav Lettström. Byggnaden är idag riven.

Först senare i stadsplanen 1961 ändrades användningen i plan för Smedsbacken 25 för att uppföra en kontorsanläggning med Svenska BP:s huvudkontor och Handelsbanken. Innan BP:s tillkomst fanns enligt vissa källor en del kolonitradgårdar och en kiosksvering på platsen samt några äldre ekar. Stadsplanen anpassades i möjligaste mån för att bevara de stora imponerande träden.

Med den exploderande bilismen blev trafikplaneringen i generalplanen snabbt bristfällig och en trafikledsplan togs fram 1960. Trafiklederna gavs högre kapacitet och sågs som en nymodighet som skapade möjligheter till att uppleva staden från nya punkter när man färdades. Bland annat höjdes kapaciteten för Lidingövägen. Lidingövägen, tidigare

Ropstensvägen, gick från tullen vid Karlaplan mot Lidingö via Ropsten. Spårvagnar trafikerade vägen fram till 1967, det år då spårvägstrafiken upphörde i staden och tunnelbanan tog vid.

Som en tidsenlig del i 1960-talets zonplanering fick Tegeluddsvägen sin nuvarande bredd i samband med uppförandet av 1960-talsanläggningarna i området. Genom att bevara den befintliga trädraden i vägens östra del och dessutom plantera träd i vägens fortsättning mot Lidingövägen var Tegeluddsvägen tänkt att agera gräns. I stadsplanen formulerades:

Träden utgör en önskvärd avgränsning mellan angränsande bostadsområde och den föreslagna industri- och lagerbebyggelsen.

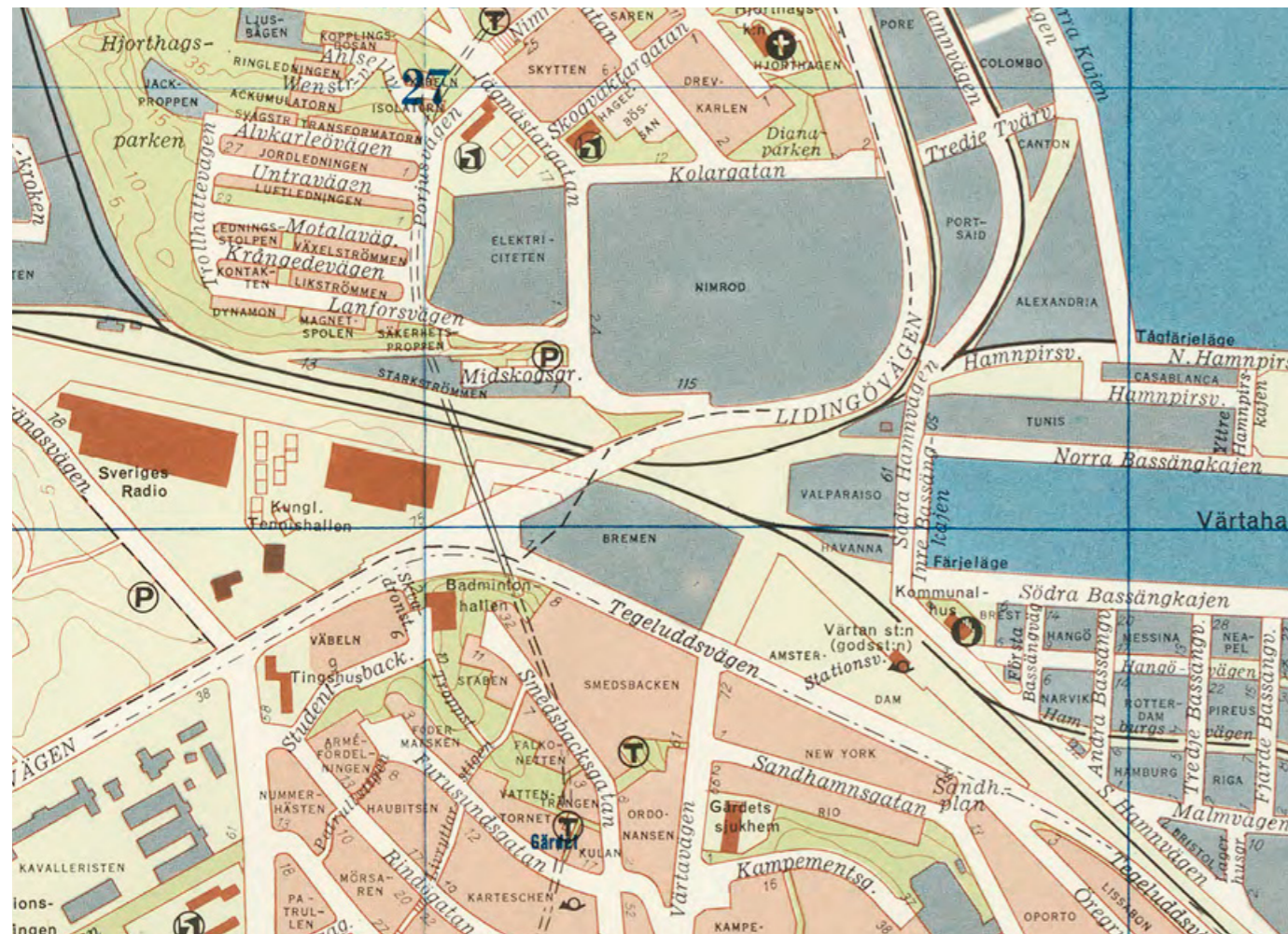
Tegeluddsvägen, som enligt artikel i DN fortsatt administrerades av Djurgårdsförvaltningen men bekostades mellan staten och staden, fick två filer i varje riktning.

I stadsplanen från 1961 för kvarteren Bremen och Amsterdam var tanken att området, som vid tillfället var Statens Järnvägars område, skulle byggas med byggnader för industri- och lagerändamål med för verksam-

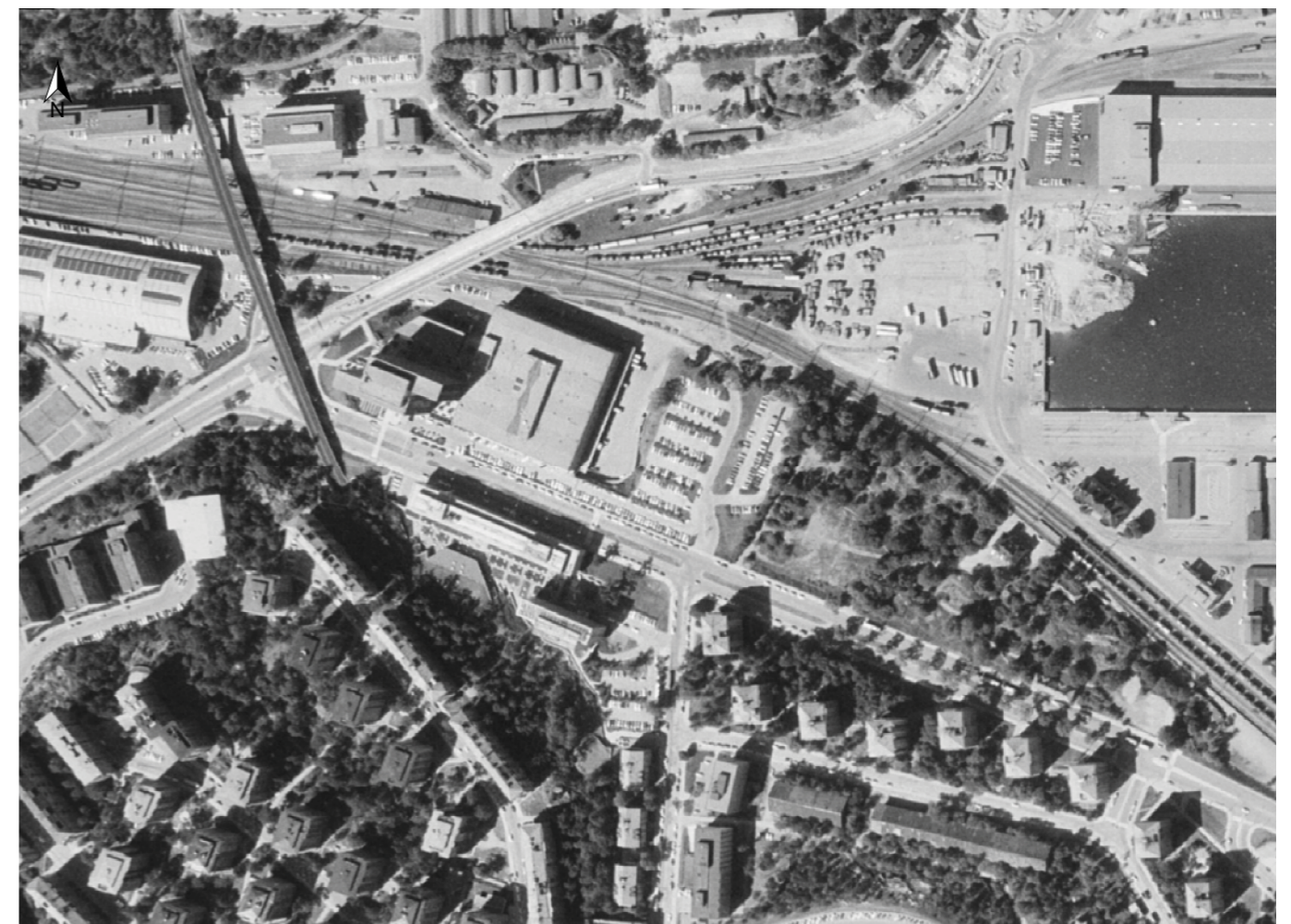
heterna erforderliga kontorsbyggnader. Initialt planerades området bestå av två större komplex åtskilda av ett lägre parti mitt för Värtavägen i nivå med Tegeluddsvägen. Partiet skulle fungera som infartsväg och vara tillräckligt brett för att rymma dubbla trädrader.

Järnvägsområdet, som sträckte sig längs med Tegeluddsvägens norra sida, mellan Lidingövägen i väster Tegeludden i öster bestod i öst av stationshuset, trädgårdsanläggningar och personalbostäder. Denna del var även mer naturpräglad utsparat ekar. I öst fanns lagerbyggnader, skjul och olika lösningar för på- och avlastning av gods i väst. Invid korsningen Lidingövägen/Tegeluddsvägen låg en bensinstation.

Vissa element i stadsplanerna genomfördes aldrig, så som den tilltänkta gångbron över Tegeluddsvägen för att binda ihop Smedsbacken, via kv New York med Amsterdam mot färjeterminalen. Gångbron syftade bland annat till att vara en säker passage för den föreslagna barnstugan i kv Amsterdam, som aldrig heller blev realiserad. År 1960 antogs planen för ny bebyggelse i kv Lissabon och London. Kv Lissabon omfattade område som tidigare var SJ:s område söderut mot Tegeludden. I kvarteren uppfördes punkthusbebyggelse.

Kartan upprättad 1969-1972 innehåller kvartersnamn, så som Lissabon, Amsterdam, London osv. Stockholmskällan.

Ortofoto cirka 1975. På ortofotet syns hur verksamheterna i utredningsområdet kommit till, samt den något förändrade dragningen av Tegeluddsvägen. Källa: Lantmäteriet.

1961 publicerades en artikel som presenterar kommande stadsomvandling i korsning Tegeluddsvägen och Lidingövägen. Tegeluddsvägen blir fyrfilig och en bensinstation rivs för att göra det möjligt. Norr om Tegeluddsvägen planeras för Svenska Philips huvudkontor, och lagerbyggnad och söder om vägen en kontorsanläggning byggd av Handelsbanken, Kjessler Mannerstråle och BPs Stockholmskontor.
Källa : Dagens nyheter 1961-05-20.

LOKALISERING AV KONTOR, KOMMUNIKATIONER I FÖRÄNDRING

När staden under 1940- och 50-talen tog de stora greppen om Stockholms framtid, dels med det gigantiska cityprojektet, dels med generalplan för det framtida Stockholm, låg stort fokus på att bereda goda bostäder och livsmiljöer åt en trångbodd befolkning. Men det var också viktigt för Stockholms tjänstemän och politiker att i en expansiv tid i Sverige behålla och stärka stadens ställning gentemot övriga landet och omvärlden. Näringslivet och dess behov var tillsammans med framdragandet av tunnelbanan och trafiklederna överordnat syfte med Normmalmsregleringen.

I den innersta kärnan ville staden till varje pris se landets viktigaste näringsliv och de stora organisationernas huvudkontor. Hur man såg på multinationella aktörer är inte lika tydligt. Företag som tyska Siemens och nederländska Philips hade växande verksamheter och fanns redan representerade i staden, båda i Norra Stationsområdet.

Det nya city baserades på en idé att staden ägde merparten av marken och upplät den med tomträtt. Det var ett sätt för staden att få inkomster och undvika att stegrande markvärden endast tillföll privata intressen. Det var svårt att få privata näringslivet att leva med de villkoren. Företagen byggde vanligen för egen räkning i egenägda fastigheter och hyrde inte in sig vilket är det vanliga idag. Näringslivet behövde nya lokaler, inte sällan satt företagen spridda på många olika adresser i kontoriserade bostadshus i innerstaden och situationen blev ohållbar. Alternativt växte man ur sina kontor som för några årtionden sedan uppfattades som moderna men som nu inte var lika tidsenliga. Att kunna erbjuda parkering för de anställda var ett annat mål som var svårt att tillgodose i stenstaden.

Målet att lägga arbetsplatser långt ut där stockholmarna skulle bo realiserades främst genom lokalisering av de statliga verksamheterna Vattenfallstyrelsen och Televerket till ABC-städerna Vällingby och Farsta. Ambitionen att decentralisera arbetsplatserna var styrt av en strävan att undvika sovstäder utan dagbefolkning men kanske främst av trafiken, det skulle bli en omöjlig trafiksituation om alla arbetsplatser låg centralt. Staden kunde heller inte komma ifrån att halvcentrala verksamhetsområden som Hornsberg, Hammarbyhamnen och Västberga skulle behövas. Här kommer nuvarande kvarteret Bremen in i bilden. Dess halvcentrala läge i anslutning till järnväg gjorde området lämpligt för lager och annan verksamhet som hade nytta av direkt koppling till järnväg. I generalplanen är det utlagt som område för bangård och vagnhallar.

Dessa planer från 1940- och början av 50-talet formades i en tid när bilismen växte snabbt men man kunde inte förutse hur genomgripande samhällsändringarna skulle bli. Att det redan på 1970-talet började byggas ett IT-kluster ända ute i Kista och att det på 1980-talet av många företag sågs som idealiskt att ha sitt huvudkontor längs motorvägen, halvvägs till Arlanda flygplats eller i någon kontorspark i kranskommunerna, kunde inte förutses. När 1960-talet trädde in var helt enkelt inte perifera lägen i regionen möjliga eller ens påtänkta, lägen just utanför stenstaden var det som utgjorde periferin. För verksamheter som inte var rena kontor sågs fortfarande lägen nära hamn och järnväg som de mest naturliga.

Stadsplaneringen enligt generalplanen byggde på en långt utvecklad zoneringsprincip. Det var en funktionalistisk princip som det inte tumrades på. Verksamheter av skild karaktär åtskildes mer eller mindre tydligt. Det hade både med olycksrisker (på 1940- och 50-talen beaktades också eventuella flygattacker mot fabriker), men också med trivsel att göra. Varken lukt eller störande buller fick påverka bostadsmiljöer negativt i någon högre grad. Tegelluddsvägen är ett utmärkt exempel på hur man resonerade, den var i detta avseende en mycket markant gräns mellan kv. Smedsbacken på Gärdet där det inrymdes det som staden kallade "cityverksamheter" och den tyngre verksamheten i kv. Bremen på hamn- och järnvägssidan.

Staden insåg i generalplanarbetet att Stockholm inte längre hade och inte skulle komma att få någon verkligt tung industri men man höll länge fast vid kravet på att verksamhetsområden skulle vara viktiga för industri och lager. Många stadsplaner togs fram där användning industri stipulerades och endast begränsade delar fick användas för kontor. Dessa bestämmelser ställde till det för företag som hade behov av kontor eller för byggherrar som ville tillgodose det hela tiden växande behovet av kontor. Sådana planer har länge påverkat utvecklingen i verksamhetsområden som i allt högre grad transformerats till i första hand kontorsområden. Denna problematik aktualiserades i slutet av 1970-talet då byggföretaget SIAB hade planer på att bygga sitt huvudkontor (nuvarande Bremen 4) mellan Philips anläggning och Värtabanans stationshus. Delar av byggrätten var avsedd för småindustri. När sedan Länsförsäkringar i slutet av 1980-talet behövde en planändring för att kunna uppföra sitt huvudkontor (Bremen 2) "tvingade" inte längre staden fastighetsägaren till industriellt användande, nu omvandlades byggrätten i sin helhet till kontor.

Planteringar och fontän vid Hötorgshuset, hus 1. Bänkar är placerade i sollägen. 1960-tal. Foto Ingemar Gram. Källa: Digitala stadsmuseet.

Planteringar vid kontor

Tidens formideal under mitten av 1900-talet präglades av rationell geometri med repetition. Den arkitektonisk utformning av planteringar var stram och ofta (eller nästan uteslutande) användes geometriska former i gestaltningen och en tydlig indelning av olika ytor, ofta genom plattsättning och upphöjda planteringsytor. Den sena modernismens rationella metoder och en estetik där det skötsel fria var en central tanke ledde till förenklingar gällande utformningen av landskapsmiljöer liksom korta växtlistor och en mager materialpalett. Från att plantskolor under 1930-talet hade kunnat erbjuda tio växter av ett tusental olika sorter fanns det under 1960-talet tillgång till ett tusental växter av ett tiotal sorter.

Idealet för villaträdgårdar under denna tid var att den skulle vara arbetsfri, vilket säkert var ett gällande ideal även för offentliga planteringar. Man ville ha oföränderliga växter med lång blomningstid och motverka växternas naturliga föränderlighet så att en tydlig form i trädgården kunde bibehållas, vilket bidrog till ett intryck av finrum som moderna trädgårdar kunde ge. Med en välklippt gräsmatta och några städsegröna växter såg trädgården alltid prydlig ut. Utemiljöer fick därmed en alltmer standardiserad utformning och formades utifrån att det fanns en objektiv ståndpunkt från vilken man kunde räkna ut bästa lösningen på ett problem. Det resulterade i att utemiljöerna utformades efter föreskrifter i vilka det angavs vad som skulle finnas i utemiljön och hur mycket.

BYGGNADSHISTORIK

SMEDSBACKEN 25

Tre verksamheter inom samma anläggning

På den yta längst i norr som fanns kvar obebyggd inom det stadsplanlagda området på Gärdet lät, under 1960-talets första hälft, Svenska BP Oljeaktiebolag, Svenska Handelsbanken och Fastighetsbolaget Kruse Olsson & Co gemensamt uppföra en storskalig kontorsanläggning. För byggarbetena svarade John Mattson Byggnads AB. Beslut om att bygga togs 1960. Stadsbyggnadskontoret upprättade 1961 en stadsplan som möjliggjorde projektet, de icke realiserade planerna från 1930-talet på en idrottsplats i detta läge ströks därmed. Sannolikt styrdes planens innehåll i betydlig grad av det projekt som arkitekt Gustaf Lettström utarbetade för byggherrarnas räkning. Byggnadskomplexet uppfördes 1961-64.

Att byggherrarna var tre till antalet hade att göra med den speciella omständigheten att komplexet skulle innehålla tre kontor som var mer eller mindre separerade från varandra men som ändå delade funktioner som lastmottag, garage, matsal och gård. De tre verksamheterna var Svenska BP, Svenska Handelsbanken och teknikföretaget (med tidens språkbruk ingenjörbyrå) Kjessler & Mannerstråle. Kjessler & Mannerstråle var också anläggningens konstruktörer.

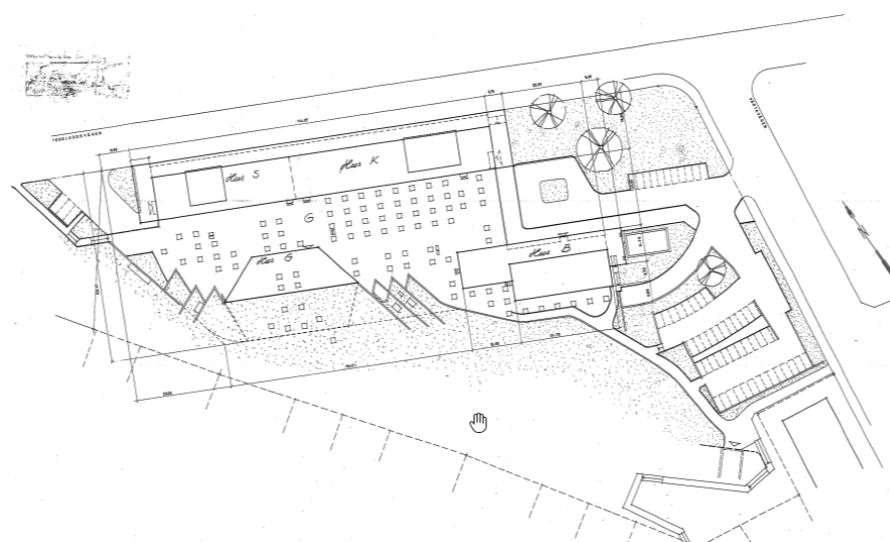
Svenska BP och Kjessler & Mannerstråle hade i första hand behov av nya kontorslokaler. BP fanns spridda på nio adresser i staden och lät här bygga ett huvudkontor där man kunde samla hela personalstyrkan. Kjessler & Mannerstråle torde ha gjort detsamma. För Handelsbanken var den nya etableringen att betrakta som ett filialkontor med de ledande funktionerna kvar i kvarteren vid Kungsträdgården-Blasieholmstorg. Banken hade dock behov av moderna kontor och samlokalisering av administrativa funktioner. Till Smedsbacken flyttade revision, remburs, organisation (fördelade på 185 kontorsrum) men också handgripliga sysslor som bankens myntpaketering och distribution av kontanter och blanketter.

Det var också nödvändigt att skaffa fram stora ytor för den datorisering som blev alltmer angelägen inom bankväsendet. Ytorna för tidens stordatorer, hålkortsmaskiner etc placerades centralt i kvarteret och utgjorde den underbyggda ytan till en avlång gårdsbildning. Det var ännu fråga om mycket manuell bearbetning, stansning av hålkort sysselsatte 60 personer, men det stod också IBM-datorer i utrymmena. Maskinchef var titeln för den som ansvarade för datorerna. Datacentralens chef Per-Ivar Claeson beskrev på ett sätt som är träffande även år 2022 för utvecklingen:

Utvecklingen går snabbt på databehandlingsområdet och vi följer utvecklingen med uppmärksamhet. Nya maskiner enligt senaste rön är redan beställda för leverans 1966. Bankens rutiner är ständigt föremål för förbättringar undan för undan. Den manuella bearbetningen på alltfler områden överförs till databehandling.

Modellfoto av Smedsbacken 25 med ekarna på förplatsen. Källa: ArkDes.

Situationsplan över den färdiga anläggningen 1964. En vändslinga in på förplatsen användes för angöring till BP och Kjessler & Mannerstråle samt till Handelsbankens kundkontor som låg under gårdsterrassen. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Framsida på skriften BP-Huset där Svenska BP presenterade sin nya byggnad. Notera utformningen av taket med takterrass och dammen vid gaveln. Taket är numera ombyggt och dammen igenlagd. Ur BP-Huset.

British Petroleum

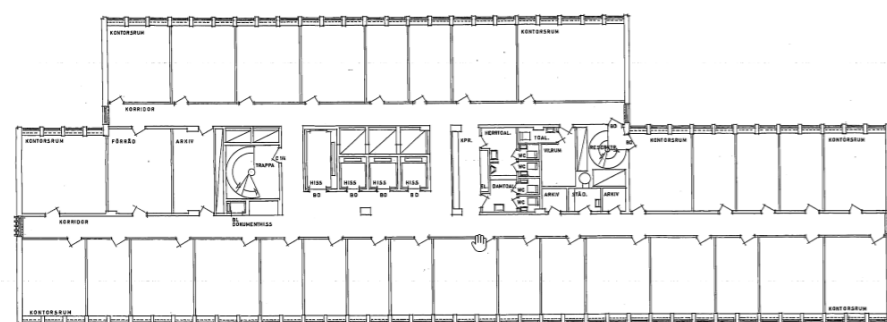
BP, British Petroleum, är ett oljebolag som började sin verksamhet med att utvinna olja i Iran i början av 1900-talet.

BP:s svenska verksamhet är mest bekant genom bolagets drivmedelsstationer som fanns från 1920-talet fram till 1994. Stationerna såldes då till Statoil och Uno-X. Statoil förvärvade inte bara stationerna utan hela bolaget Svenska BP. När BP-Huset byggdes hade bolaget 950 stationer i sitt nät men också 12 egna oljedepåer

BP verkar idag i Sverige främst med flygbränsle.

Svenska BP:s VD Esben Lykke-Seest i sitt panelklädda rum. Direktionen hade egen matsal och en egen del av terrassen. Hierarkierna var ännu tydliga i det svenska arbetslivet under 1960-talets första hälft. Ur BP-Huset.

Kontorsrum med tre fönster, standardrummet hade två. Avskalad och rustik inredning med lättstädade golv. Fönstren har innerbågar av teak. Under fönstren satt moderna konvektorer och de anställda kunde själva reglera klimatet i rummet. Ur BP-Huset.

Interiören i entrén. Samma typ av rustika keramiska plattor som användes i fasaden omger hissarna. Ur BP-Huset.

Exempel på våningsplan i det nyuppförda BP-huset. Runt hissarna fanns funktioner som köpprum, arkiv och WC. Kontorsrummens storlek varierade beroende på tjänst. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Gustaf Lettström

Gustaf Lettström (1913-99) utbildade sig vid KTH och Kungliga konsthögskolan. Lettström var verksam under den funktionalistiska och modernistiska epoken inom arkitektur och stadsbyggnad. Han var anställd på KF:s arkitektkontor 1935-1936 samtidigt som han från 1935 började driva egen arkitektverksamhet. 1941-1945 var han anställd på Stockholms byggnadsnämnd. År 1977 förvärvades Lettströms kontor av FFNS, och han fortsatte att verka vid vad som var en av Nordens största arkitektbyråer.

Lettström var oerhört produktiv under sitt yrkesliv, med åtskilliga projekt inom näringslivet, idrott och bostadbyggnation. I tidskriften Arkitektur förekommer Lettström som författare eller som arkitekt 36 gånger. Lettström är trots detta inte ett av "de stora namnen" i sin generation.

Lettström är upphovsman till cirka 3650 genomförda projekt och stod bland annat bakom ritningarna till S:t Erikshallen, föregångare till Älvsjömessan, idag riven men kvar finns den så kallade USA-paviljongen intill Kungliga Tennishallen. Lettström låg även bakom ritningarna för den badmintonhall som tidigare låg mitt emot Kungliga Tennishallen men som idag är riven.

Stämningsbild från BP:s skrift. Mot de flerhundraåriga ekarna kontrasterar bilen och den moderna rationella fasaden effektivt.

Kvällsbild som visar hur effektivt Yngve Gamlins konstverk verkade i omgivningen. Ur BP-Huset.

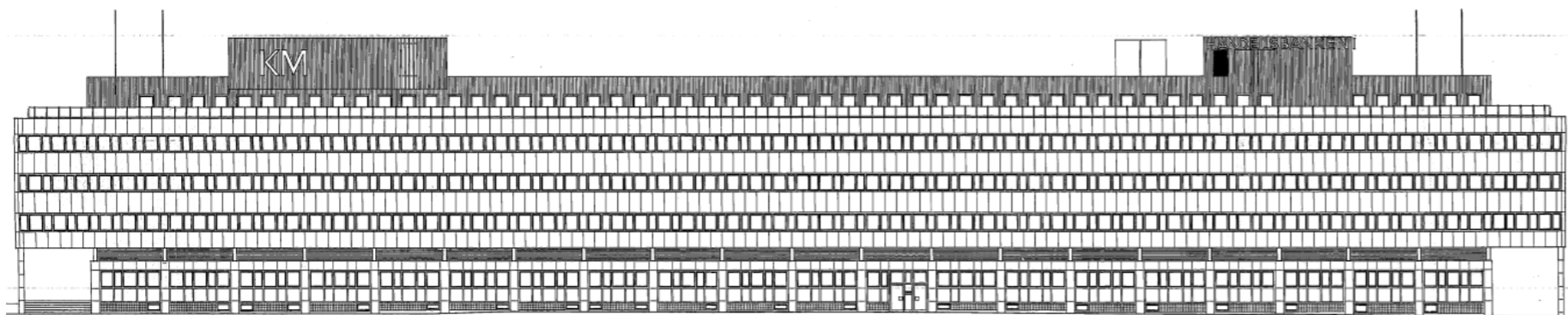
Handelsbankens ytor var genom de stora ytorna för datorer, stansning etc störst och uppgick till ca 40 % (BP disponerade 35 % och Kjessler & Mannerstråle 25 %). Totalt rymde komplexet ca 1000 arbetsplatser.

I den östra änden av gårdsöverbyggnaden ställdes BP:s kontorshus, ett smalt höghus i nio våningar ovan mark, "BP-huset". Entrén vette ut mot en stor förplats med flerhundraåriga ekar som sparades i korsningen Värtavägen och Tegeluddsvägen. Norr om gården lades en lång, djup kontorslamell, "låguset" eller "KM-huset", längs den nya Tegeluddsvägen. Denna byggnad delades på mitten av med en brandvägg. Väster om brandväggen disponerades byggnaden av Svenska Handelsbanken och öster om väggen av Kjessler & Mannerstråle. Entréerna till de två verksamheterna förlades till byggnadens gavlar. I öster fick entrén fin kontakt med förplatsen med ekarna och i väster samordnades entrén med infarten till det parkeringsgarage och underjordiska lastmottag som hade infart härifrån.

Mot den markanta slutningen i söder byggdes en stor matsalspaviljong med expressiv form. Genom ett bevuxet tak och skärmväggar med granitmurar integrerades paviljongen på ett för tiden ovanligt konsekvent sätt i landskapet. Köksytorna förlades mot berget och de ljusa, luftigare ytorna mot norr upptogs av serveringsytor, delvis med entresolbjälklag. Matsalen pryddes av ett stort konstverk av Carl-Fredrik Reuterswärd. Matsalen kunde angöras från två håll och den kunde delas av med vikväggar så att de tre bolagen satt separat under luncherna. Den underbyggda gården stod i direktkontakt med matsalens glasade fasader och användes till viss del för uteservering.

Fullt utvecklad modernistisk arkitektur

Lettström utformade anläggningen i en fullt utvecklad modernistisk arkitektur. Med en disposition där tre byggnadskroppar reser sig ur en gemensam låg bas, spelet mellan höga och låga byggnadsvolymer - helt styrda av rationalitet - och med en lekfull matsalsbyggnad, finns flera av tidens elementa på plats. De platta taken på kontorsbyggnaderna nyttjades förutom för teknikutrymmen också för takterrasser.

Låghusets fasad mot Tegeluddsvägen 1964. Längs hela fasaden fanns endast två dörrar till sekundära trapphus. Fasaden är i stort oförändrad idag, kylaggregat har tillkommit på taket. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Handelsbanken

Svenska Handelsbanken har en 150-årig historia. Banken bildades som en utbrytning ur Stockholms Enskilda Bank (del av nuvarande SEB) då en grupp stockholmska storföretagare i missnöje beslöt sig för att starta en ny affärsbank. Bankrörelsen växte under 1900-talets första hälft och blev rikstäckande.

Handelsbanken, mycket tack vare VD Tore Browaldh, var en av nyckelaktörerna i Stockholms cityprojekt, förnyelsen av Norrmalm, som bedrevs som mest intensivt 1950-80. Handelsbanken var finansiärer i flera byggen och den ledande politikern Hjalmar Mehr, som beskrivs som Browaldhs förtroende, försökte få banken att gå in i ytterligare stora projekt.

Handelsbankens egen lokalfråga var också uppe på bordet. För cityprojektet var det avgörande att landets storbanker ville etablera sig i de nya citykvarteren men bankerna gjorde hårt motstånd mot tomträttssystemet, de föredrog att bygga på egen mark. Samtidigt hade bankerna en ständigt växande tjänstemannaskara och man behövde stora ytor för en kommande datorisering. De gamla bankpalatsen kring Kungsträdgården och Gustav Adolfs torg skulle svårigen kunna svara upp mot behoven av moderna lokaler. När staden lyckades få Skandinaviska banken att etablera sig i det väldiga Hästskokvarteret vid Sveavägen-Hamngatan (med tomträtt) var det en stor delseger. Handelsbanken hade också erbjudits tomten men tackat nej. När Browaldh tillträtt som VD 1955 meddelade han staden att banken skulle lösa sina lokalfrågor vid Kungsträdgården i kombination med en decentralisering.

Det är oklart om Handelsbanken redan vid detta tillfälle hade det kommande verksamhetsområdet vid Tegeluddsvägen i åtanke.

Låghuset och matsalsbyggnaden sett från BP-Huset under uppförandet. Källa: Handelsbanken.

Ca 60 kvinnor var sysselsatta med att stansa hålkort. Ur Handelsbankens personaltidning Remissan november 1964.

Textilapplikation av Randi Sveen i filmsalen. Ur BP-Huset.

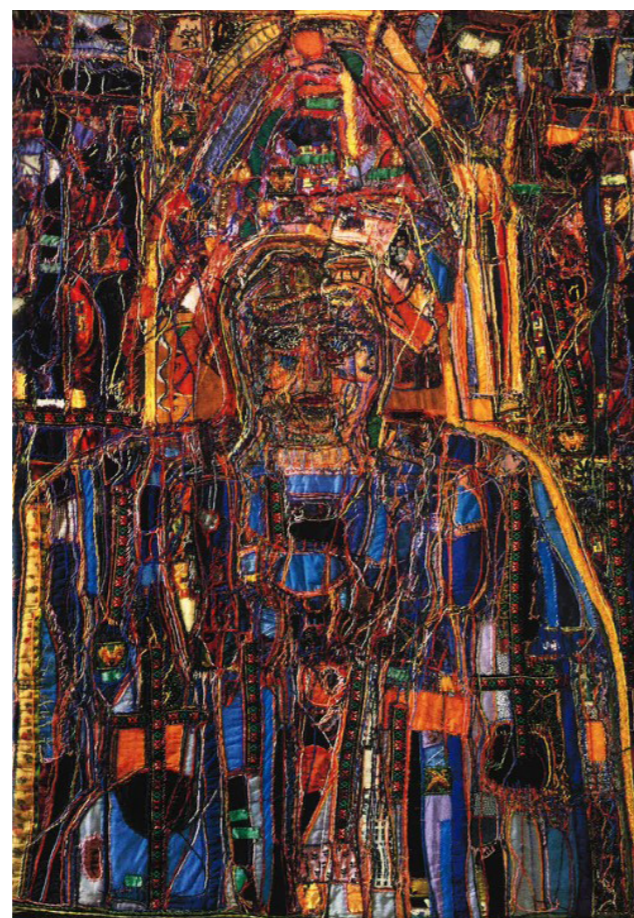
Lars Gynnings gobeläng Sahara. Ur BP-huset.

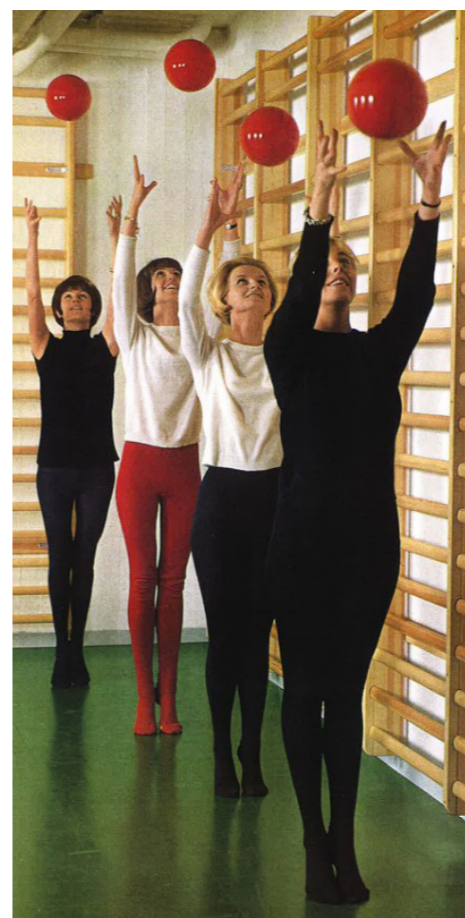
Låghuset med tydliga kontraster mellan de mörka fönsterbanden av aluminium och med inslag av grönfärgat glas och de ljusa keramiska fasaderna. Gården hade dubbla funktioner som, blickfång från kontoren och som vistelsemiljö när vädret tillät. Ur BP-Huset.

Koppar- och emaljkonst av Charlotte Block Hellum. Ur BP-Huset.

Randi Sveens Biskopen i direktionsmatsalen. Ur BP-Huset.

Gymnastiksal var ett för tiden ovanligt inslag i kontorsmiljön. Motionsrum blev mer allmänt förekommande under 1970-talet. Ur BP-Huset.

Matsalen hade generösa rumsvolymer. Lunch serverades under tre sittningar för att kunna möjliggöra att samtliga ca 1000 anställda kunde äta. Ur BP-Huset.

Fasaderna präglades av långa rader av likformiga fönster, utförda i tidens idealmaterial teak och aluminium, och av likaledes underhållsfria fasader av keramiska plattor eller stavar i vita och gula nyanser. Höghusets vertikalitet accentuerades med vita fönsterpelare som delar in långsidorna i tydliga fönsteraxlar. Låghusets längd underströks genom kontinuerliga fönsterband.

Profilerad aluminiumplåt, anodiserad i samma bruna, kopparliknande toner som fönstren användes till takuppbbyggnader och till fasaderna på matsalsbyggnaden.

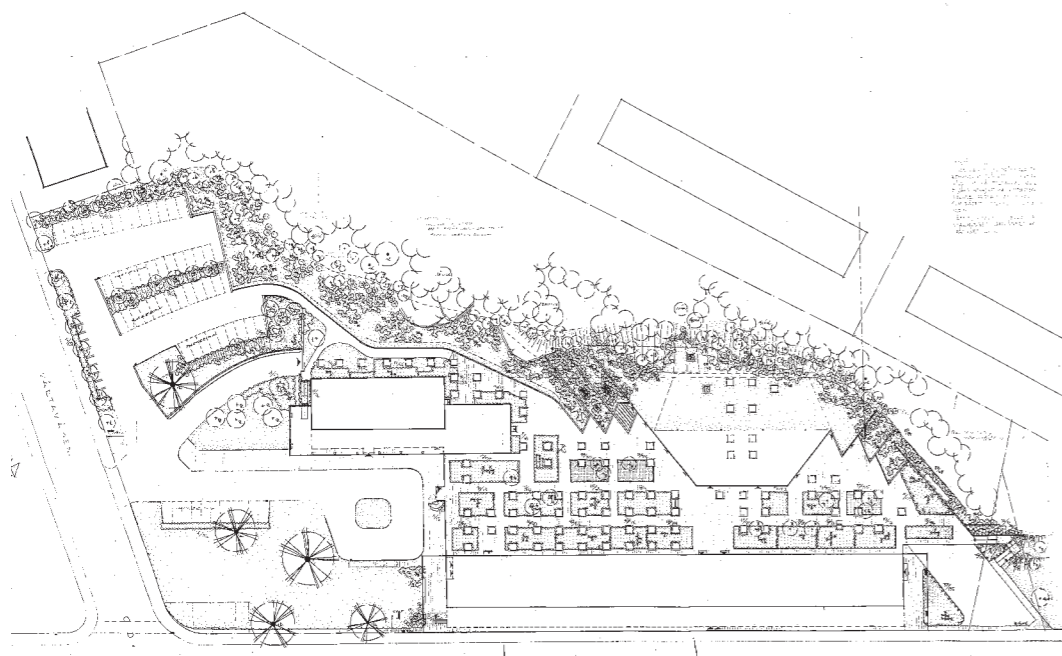
BP-huset gavs i stort slutna gavlar, utformade av stora betongskivor med frilagd ljus ballast. I väster gav en fönsterrad i gaveln dagsljus till en av korridorerna. Motsvarande ljusinsläpp mot öster gavs en säregen utformning med ett kulört glaskonstverk av Yngve Gamlin. Det färgade glaset var belyst och avspeglade sig i en mindre bassäng nedanför gaveln.

Låghusets gavlar gavs en för 1960-talet typisk utformning med naturstensskivor.

Bottenvåningarna utformades med svart polerad granit och fönsterpartier av kopparliknande aluminium och ärtgröna glasskivor. Noterbart är att byggnaderna, sannolikt genom sitt avskilda läge, inte försågs med lokaler i bottenvåningarna. I gårdsöverbyggnaden placerades ett bankkontor för Handelsbanken, vilket var anläggningens ena publika inslag.

Tipstypisk landskapsarkitektur

För landskapsarkitekturen svarade trädgårdsarkitekten Bertil Mo med en i hög grad tidsenlig hantering av utemiljön av förplatsen vid

Planteringsritning undertecknad Bertil Mo.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Värtavägen liksom av den innanför liggande gården som är placerad mellan byggnaderna. Förplatsen, med parkering och vändplan, har ett enkelt utförande där de befintliga, sparade äldre ekarna får stort utrymme som blickfång. Vändplatsen med en typ av rundel i mitten var eventuellt tänkt att bli en vattenanläggning, så som det står på planeringsritningen av Bertil Mo från 1963. Den planerades tills vidare som en gräsyta, vilken den ser ut att fortsatt vara. Istället anlades en vattenanläggning öster om BP-huset, vilken var planerad som en gräsyta enligt ritning från 1963. Utöver ekarna smyckades förplatsen genom en typ av belysningsarmatur som var genomgående för anläggningens utemiljöer. De utgjordes av en stolpe med tre förgreningar upp till, ljusarmar som spretade likt ett trädsträdgrenar, och avslutade med armaturer i form av glasglobar i klarglas längst ut.

Den innanför liggande gården har en stram utformning med en symmetrisk indelning genom rektangulära, upphöjda planteringsytor, med växter eller gräs. De upphöjda ytorna delas in av gångvägar belagda med blåstrade betongplattor med frilagd ballast av sjösten, vilka är ursprungliga och en arkitektonisk utformning och gårdsbeläggning som är typisk för 1960-talets strama och geometriska planerade gårdsplanteringar. Inom gården finns flertalet lanterniner i form av en utplanad kupa som ger ljus till underliggande våning och som genom sin symmetriska placering är en del av gårdens gestaltning. I söder angränsar tomten mot en intilliggande brant med sparad naturmark med träd som björk, ek och rönn. Denna mark föreskrevs gallras i samråd med trädgårdsarkitekten i samband med uppförandet av anläggningen och avgränsas med ett grönt nätstängsel i branten och av en stödmur i gårdens marknivå. Stödmuren inkorporeras i restaurangens fasad genom en upptrappning som övergår i fasadens veckade utförande. Denna typ av stödmur fortsätter även på intilliggande fastighet.

Smedsbacken 25 sett från bostadskvarteret i söder. Foto ca 1963. Källa: Handelsbanken.

BP-huset

BP-huset (namnet pryddes entrén) om ca 7 500 kvm rymde ursprungligen drygt 200 kontorsrum. När bolaget presenterade sitt nya huvudkontor i en skrift 1964 lyfts det rationella fram. Såsom brukligt vid tiden uppfördes byggnaden efter ett modulsystem, anpassat för en flexibel användning med lätt flyttbara mellanväggar. Standardrummet hade två fönsters bredd och hade en stram, avskalad inredning. VD-kontoret, direktionsmatsalen och styrelserummet hade en betydligt mer påkostad inredning.

Men BP framhåller också att man satsat på personalens bästa med en läkaravdelning och en välutrustad gymnastiksal, ett inslag som annars blir vanligt först på 1970-talet på stora svenska kontorsarbetsplatser. Matsalen och serveringsmöjligheterna på gården samt takterrassen (direktion och personal hölls här åtskilda) med utsikt över Värtahamnen framhålls som kvaliteter. En stor satsning på konstnärlig utsmyckning gjordes, sannolikt med både personal och besökare i åtanke. BP hade också en hörsal/filmrum och en datacentral. I garaget fanns drivmedelpumpar.

KM-huset

KM-huset disponerades med dubbelkorridorsystem med djupa kontorsrum längs ytterväggarna och en mörk kärna med kapprum, WC, arkiv och mötesrum. Kjessler & Mannerstråles medarbetare satt i enskilda kontorsrum i olika storlekar. Chefer hade hörnrum vid gaveln. Bolaget hade en rad specialfunktioner såsom laboratorier och bokbinderi/stencilering samt filmrum. Dessa var placerade i källaren och i bottenvåningen. Likt hos BP fanns också en läkarmottagning. I takvåningen med utgång mot takterrassens rymligare del fanns styrelserum och sällskapsrum.

Smedsbacken 25 sett från öst. I bakgrund syns nivåskillnaden med berget tydligt upp mot Gärdeshöjden. Foto ca 1963. Källa: Handelsbanken.

Handelsbanken

Handelsbankens kontorsplan följde samma mönster. Mer intressant är de stora ytor banken disponerade under mark och under gård. I bottenvåningen fanns valv och mynträkningsrum som nåddes rationellt direkt från garage- och lastfarsinfarten. På planet under fanns stora ytor för arkiv och blankettförråd som stod i effektiv förbindelse med lastkajer vid den underjordiska lastgatan. I bottenvåningen, rikt försörjd med dagsljus från lanterninerna på gården fanns stora salar för datamaskiner, hålkort, stansning och kopiering. Den tidiga automatiseringen av banktjänsterna var utrymmeskrävande.

Garage och lastfar

Garaget hade plats för ca 180 bilar samt ett antal tvättplatser och smörjgropar. Det fanns även 45 parkeringsplatser på mark, belägna mot tomtgränsen i söder vid Värtavägen (där det idag står två blåputsade flerbostadshus).

Sammantaget visar ritningarna från 1960-talet på en mycket komplex men ändå rationell anläggning som gav de tre verksamheterna helt nya förutsättningar för sin verksamhet. Inte minst intressant är flödena inom anläggningen med ett eget lastfar enligt den modell som samtidigt tillämpades inne i city, där lastning och lossning kunde ske väderskyddat i lugn och ro utan att störa trafik i omgivningen. Kontoren gavs den modernitet som tiden hade att erbjuda och de enorma underjordiska ytorna skraddarsyddes för verksamheternas behov. Av intresse är att motsvarande funktioner som Handelsbanken fick tillgång till här lät Skandinaviska Banken samtidigt ordna på liknande sätt i kvarteret Hästskon vid Sergels torg. På många sätt kan anläggningen vid Tegeluddsvägen-Värtavägen karaktäriseras som ett modernt citykvarter. Här kunde dock utrymmet och ekonomin tillåta en mer luftig anläggning med än tydligare kopplingar till modernismens ideal.

Fontänen vid BP-husets gavel år 1984. Handelsbankens kundkontor låg i gårdsöverbyggnaden. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Utmärkande för fastigheten

Sett till fasadmateriäl är valet att klä långfasaderna på kontorshus med keramik relativt ovanligt i Stockholm vid tiden. Kakel och klinker var vanligt i tidens byggande och användes i stor omfattning för sockelväningar och i tunnlar och andra underjordiska rum men mer sällan som huvudsakligt fasadmateriäl. Natursten och betongelement med frilagd ballast som Lettström använde till gavlarna var mer allmänna lösningar, liksom det omfattande användandet av eloxerat aluminium.

BP:s satsningar på konst sticker ut. Glaskonsten på gaveln mot Värtavägen torde ha få motsvarigheter i det privata byggandet.

Byggnadstekniskt var projektet utmanande genom byggandet av underjordiska ytor och restaurangbyggnad direkt mot bergsslutningen.

Förändringar i anslutning till Smedsbacken 25

I början av 1980-talet utarbetades en stadsplan (Pl. 8141, laga kraft 1983) som kom att påverka Smedsbacken 25. SL ville få till en vändslinga för buss 41 som var matarbus till tunnelbanan och posten behövde nya lokaler för det postkontor som hittills varit förlagt till Furusundsgatan. Postkontoret skulle inrymmas i bottenvåningen på ett nytt kontorshus, placerat mellan BP-huset, tunnelbanan och Värtavägen.

Kontorshuset uppfördes i slutningsläge 1983-86 av SIAB efter egna ritningar. Byggnaden gavs lika SIAB:s tidigare projekt i området fasader av betongelement. Med bruna aluminiumfönster fick byggnaden gemensamma drag med BP-huset. Garageinfart för det nya huset samordnades med utfarten från den underjordiska lastgatan inom Smedsbacken 25.

Vändslingan för bussen anordnades längs Värtavägen och innebar att befintliga markparkeringar utgick. Vändslingan försvann i sin tur då Svenska Bostäder under 2010-talet uppförde två flerbostadshus med en mellanliggande gård längs Värtavägen.

År 1984 var BP ännu kvar i den högre byggnaden. Sedan bilden togs har nya parkeringsplatser minskat gräsytan. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Handelsbanken blir ensamma kvar

Vad gäller bebyggelsen inom 1960-talsbebyggelsen i Smedsbacken är det oklart när BP och Kjessler och Mannerstråle lämnade fastigheten. Handelsbanken kom med tiden att ta över samtliga ytor. Samtidigt är det uppenbart att den tekniska utveckling som bankens dataansvarige kunde se pågick redan på 1960-talet, ständigt ändrade behoven i de stora underjordiska ytorna. Bankens IT-funktioner kom dock att länge bli kvar i Smedsbacken. Smedsbackenfilialen har dock successivt tömts på anställda innan dess att BP-Huset 2019-21 genomgick en omfattande modernisering och fått nytt liv.

Modernisering av BP-huset 2019-21

BP-huset genomgick 2019-21 en rad ändringar och en fullständig ombyggnad av våningsplanen. Arkitekter var Wester + Elsner. Den utvändiga terrassen på yttertaget byggdes in under ett lutande tak och omvandlades till kontorsyta. Samtliga våningsplan moderniserades med start 2019, merparten av inredningen revs och planen nyinreddes med ny planlösning. I bottenvåningen inrymdes ett café och hela bottenvåningen mot norr gjordes om med återställt ursprungligt entréläge och nya glaspartier med låg bröstning, till skillnad från det tidigare utförandet med höga bröstningar lika KM-huset längs Tegeluddsvägen. Även täta delar av fasaden förnyades. Fasaden ovan bottenvåningen åtgärdades genom att de befintliga teakfönstren försågs med energibesparande isolerglas. Yngve Gamlins glaskonstverk på gaveln mot öster försågs med ny LED-belysning. Delar av den ursprungliga invändiga konstnärliga utsmyckningen påträffades nedmonterad under renoveringsarbetet och återmonterades.

Matsalsbyggnaden ombyggd till kontor

I takt med minskad efterfrågan på luncher stängdes kök och restaurang. Byggnaden gavs 2017 en ny användning som kontor. Storköket med inredning och utrustning revs. Den ursprungliga glas- och aluminiumfasaden var energimässigt undermålig med obrutna köldbryggor. Fasaden byttes ut närmast i sin helhet med en ny glasfasad infattad i lackerade aluminiumprofiler, inte eloxerade som i ursprungsutförandet.

Låghuset sett från Tegeluddsvägen 1984. Källa: Stockholms stadsmuseum.

BREMEN 1 OCH 3

Svenska Philips får ny adress

Anläggningen inom Bremen 1 och 3 uppfördes 1962-63 som huvudkontor och lager för Svenska AB Philips. Huvudkontoret flyttade från lokaler på Gävlegatan som blivit för trånga. Under 1940- och 50-talen hade Philips Sverige expanderat kraftigt i och med utveckling och produktion inom bland annat telekommunikation och television. Med ökad expansion i produktion behövdes även mer plats för personal. Kontoret var i slutet av 1950-talet fullbelagt och avdelningar var utspridda på flera adresser i Stockholm. Efter ett mångårigt förhandlande fick Philips Sverige till ett köp av en tomt på 30 000 kvm i hörnet av Lidingövägen och Tegeluddsvägen. Säljaren var Djurgårdsförvaltningen. Tomten erbjöd bra kommunikationer, plats att bygga stora lagerlokaler med möjlighet till expansion samt en direkt närhet till S:t Eriksmässan, på andra sidan Lidingövägen.

1961 började planeringen av moderna kontorslokaler i 13 våningar, med utställningsytor i bottenplan och en separat lagerbyggnad. Fram till 1992 ägde Philips fastigheten då den såldes till Stockholm energi. Philipshusets före detta kontorsdel (Bremen 3) hyrs sedan 2006 av Förvaltningsrätten i Stockholm och i lagerdelen (Bremen 1) ligger sedan 1995 lokaler för TV4.

Höghusdelen sedd från Lidingövägen, 1960-tal. På andra sidan Lidingövägen låg S:t Eriksmässan. Källa: Stockholms stadsmuseum.

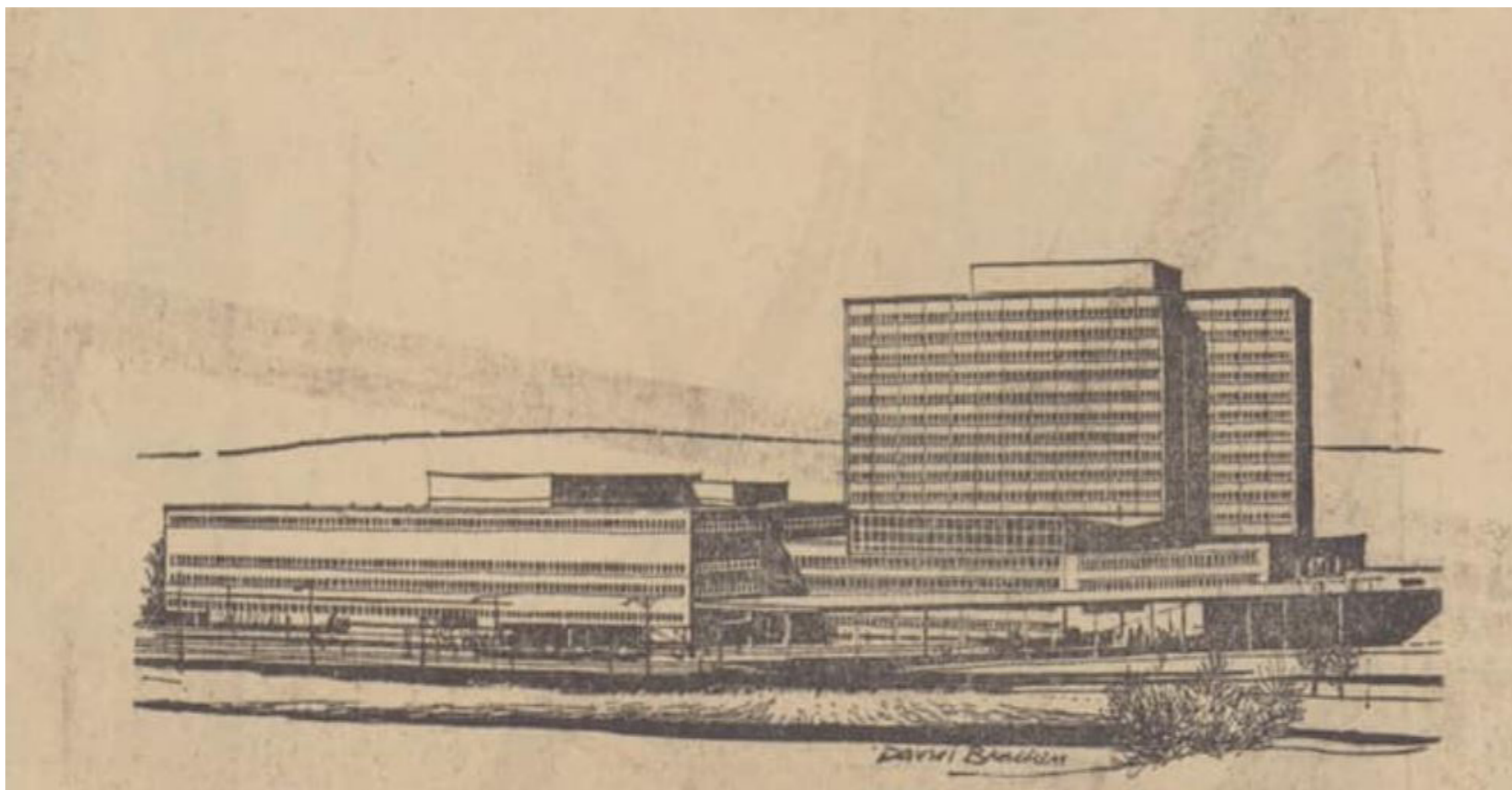
Philips byggnader under uppförande 1962, med Lidingövägen i förgrunden. Källa: Digitalt museum.

Philipshuset – ett monument över koncernens verksamhet

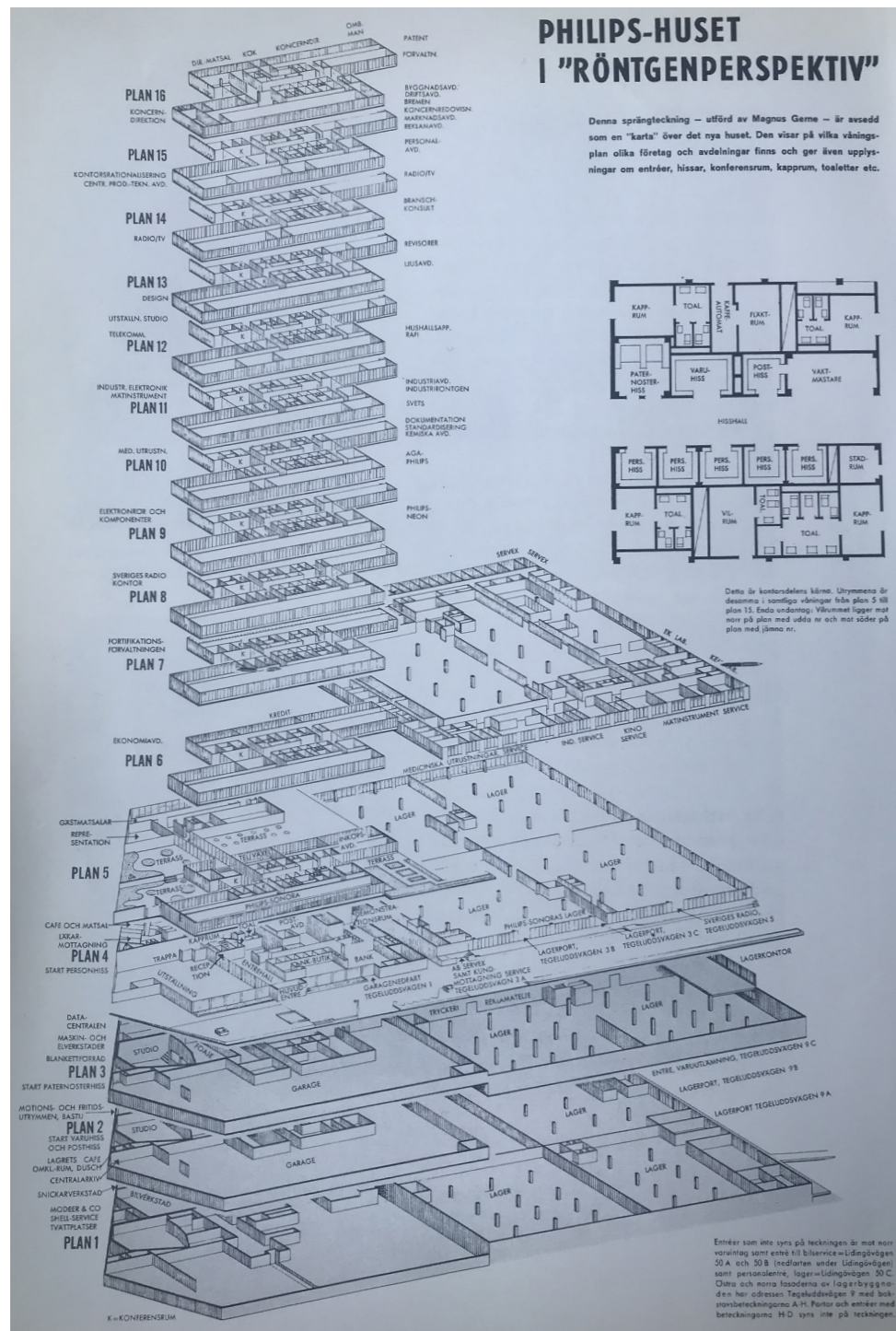
Svenska Philips anlidade byggföretaget SIAB (Svenska Industribyggen AB) att som generalentreprenör uppföra det nya huset. SIAB:s chefsarkitekt, Bo Möller, stod som ansvarig arkitekt. Tillsammans med inredningsarkitekten Sven Kai-Larsen och trädgårdsarkitekten Walter Bauer skapades en helhetsmiljö präglad av tidens stilideal. Det var sannolikt snabb projektering och produktion som gjorde att SIAB redan från början hade med sig både inredningsarkitekt och trädgårdsarkitekt.

Det var en modern anläggningen tekniskt sett, men även i det avseendet att kontorspersonalens behov sattes i fokus, med servicefunktioner såsom motionsrum, sjukgymnast, läkarmottagning, café och personalmatsal samt ytor för pauser på terrasser i alla väderstreck. Kontoret rymde ca 1200 anställda. Kontorsplanen plan 6-15 var likartat planerade med korridor och cellkontor kombinerat med öppna kontorsytor. Högst upp låg direktörsavdelningen vars planlösning skildes från övriga kontorsplan. I hela byggnaden användes rörpostsystem.

En stor utställningshall låg i bottenplan med en avskiljande vägg mot entré och foajé bestående av olika breda träpelare i ask. En trappa ner placerades en ljudisolerad hörsal med 142 sittplatser, idag kallad Bremensalen. Rummet med intilliggande utrymmen var tekniskt mycket välutrustat och var delvis avsett för demonstration av ljus, ljud och bild, men salen kunde även nyttjas som teater, biograf, konferenssal, inspelningsstudio eller konserthall. 1965 gjordes den första provsändningen i Sverige med färg-tv i en provisorisk inspelningsstudio i samband med en modeshow.

*En teckning över Philipshuset från norr. Den utbredda lagerlokalen till vänster i bild och kontorsdelens olika byggnadskroppar till höger.
Källa: DN 1963-09-13.*

Philips-huset i "röntgenperspektiv".

I jubileumsboken *Philips Sverige 60 år* finns denna illustration sannolikt framtagen vid uppförandet av byggnaden. Den beskrivs som en sprängteckning som var avsedd som en karta över det nya huset. Den visar på vilka våningsplan olika företag och avdelningar finns och ger även upplysningar om entréer, hissar, konferensrum, kapprum, toaletter etc. Källa: *Philips i Sverige 60 år 1923-1963*.

Philips Sonora, Philips eget grammofonbolag hade sitt kontor på plan 5 och använde ibland hörsalen för studioinspelningar.

I kontorsbyggnaden fanns utrymmen även för andra hyresgäster, Enskilda banken förlade ett lokalkontor i bottenplan och NK öppnade en shop i bottenplan.

Garage anlades för ca 250 bilar i källarplan. Här inrättades även bilverkstad och bensinpump. Det var ont om parkeringsplatser på Gärdet och det fanns tidigt förslag på att garaget skulle användas av anställda under dagtid och av boende under natten.

Lagerbyggnaden byggdes som ett höglager i 4 våningsplan. Byggnaden är placerad i souterräng, och mot Tegeluddsvägen var lagerbyggnaden enbart två våningar hög. Det var stora lagerytor i plan 2 och 4 medan 3 och 5 även nyttjades för verkstäder, service, kontor etc.

En entré för bland annat kundmottagning låg vid Tegeluddsvägen, i lagerbyggnadens västra del. Innanför entrén låg en passage vilken ledde till hissar, plan 4:s lagerlokaler samt till en kundmottagning med kassa. Planet utgjordes i övrigt av stora öppna lagerlokaler och mot Tegeluddsvägen fanns tre lagerportar.

På plan 3 fanns förutom lager, avdelning för framtagande av reklam, bland annat för utställningar. Här låg ateljéer, snickeri, tryckeri, ljuskopiering, reklamlager, kontor för utställningschef. Plan 2, vilket utgjorde bottenplan mot norr, utgjordes av öppna lagerlokaler. Lagerytor nåddes via lastkajer placerade i väster och norr. Högst upp i byggnaden på plan 5 låg verkstads- och servicelokaler samt tillhörande kontor. Våningsplanet förbands med en korridor med kontorsbyggnadens plan 5. Med ett stort indrag låg ett stort teknikutrymme med fläktrum på plan 6.

Invigningen av Philipshuset ägde rum 1963 vid vilken bland annat Prins Bertil, kommunikationsministern Gösta Skoglund samt chefen för internationella Philips, Fritz Philips, närvarade. I invigningsprogrammet ingick ett halvtimmest långt TV-program som sändes ut internt till de anställda. Det ingick även en konsert i hörsalen. Det var en invigning som uppmärksammades i flera tidningsartiklar.

I ett presentationshäfte om Philipshuset skrev skribenten och konsthistorikern Ulf Hård af Segerstad bland annat.

Philipshuset är ett industrialiserat rekordbygge, hyperrationellt, tekniskt topputrustat och invändigt formligen doftande av blont trä. Ingenstans finner man klarare uttryck i storskala för det moderna kontoret skandinaviska miljöestetik. (Ur *Philips 60 år*).

Ovan: Bild från framsida på boken *Philips Sverige 60 år* från 1983. Illustrationen visar troligen anläggningen kring 1983. Här redovisas anläggningens olika delar med kontorshusets förskjutna lamellhus med en hög indragen ventilationsvåning, lågdelens terrasser med planteringar samt den låga utbredda lagerbyggnaden.

På förgårdsmarken syns de runda planteringskaren på kortsidan och mer sammanhängande planteringarna framför höghusdelen. Dammen nära entrén ses här prydas av skulpturen *Astronomen* av Carl Milles.

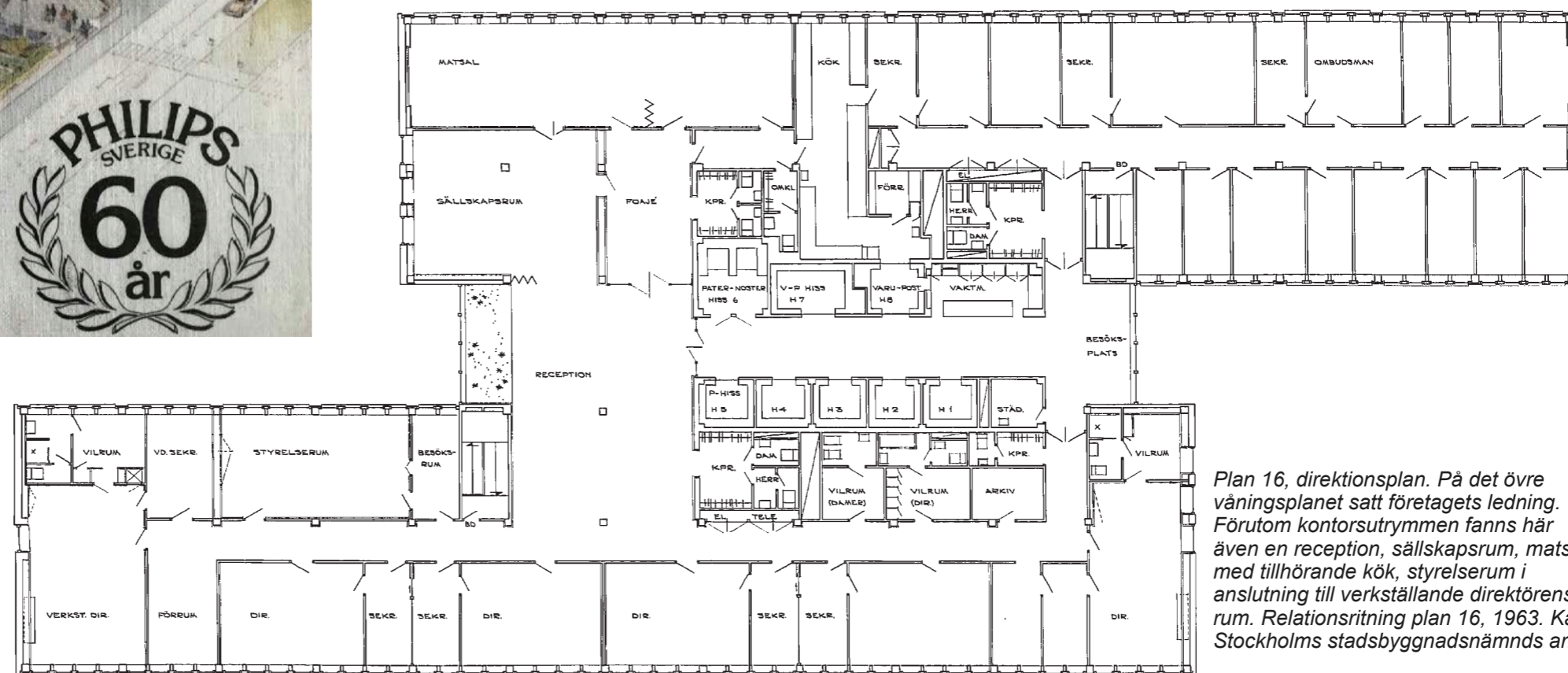
Philips

Elektronikgiganten Philips grundades av far och son Philips i Nederländerna 1891. Verksamheten i Sverige etablerades 1919 och 1923 bildades Svenska AB Philips. Det var holländaren Daam van Eegdenburg som gavs uppdraget att etablera Philips i Sverige. Firman hette från början 1919 D C F Eegdenburg och hade sitt kontor i den lägenhet på Karlavägen. Försäljningen bestod till en början av glödlampor, men kompletterades snart av radio- och billampor, röntgenrör och NEON-skyftar.

1929-31 byggdes ett kontors- och lagerhus på Gävlegatan i kvarteret Blästern efter ritningar av Sigurd Lewerentz. Företaget hade expanderat och successivt spridits ut på flera adresser. På Gävlegatan verkade företaget fram till flytten till Philipshuset 1963, även om kontor och produktion även efter det förlades på andra adresser, både i Stockholm och i övriga landet. Till exempel förlades Philips Sveriges radio och televisionsproduktion i Norrköping, med namnet NEFA.

Philips kom att bli ett kvalitetsmärke inom tillverkning och försäljning av elektroniska konsumentvaror, så som till exempel TV, radio och hushållsapparater, kyl- och frys, biografutrustning, mikrovågsugnar och datautrustning. Philips hade även ett eget grammofonbolag med inspelning och försäljning av grammofonskivor. Från 1940-talet hade Philips breddat verksamheten till att även åta sig militära uppdrag inom telekommunikation, vilket bl. a. gav upphov till Philips teleindustri AB som förlades i ombyggda lokaler på Stora Essingen.

Idag har Philips lämnat egen produktion inom de traditionella verksamhetsområdena för att fokusera på hälsoteknik. Varumärket finns dock kvar på elektroniska konsumentvaror, men används på licens av andra tillverkare.

Plan 16, direktionensplan. På det övre våningsplanet satt företagens ledning. Förutom kontorsutrymmen fanns här även en reception, sällskapsrum, matsal med tillhörande kök, styrelserum i anslutning till verkställande direktörens rum. Relationsritning plan 16, 1963. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

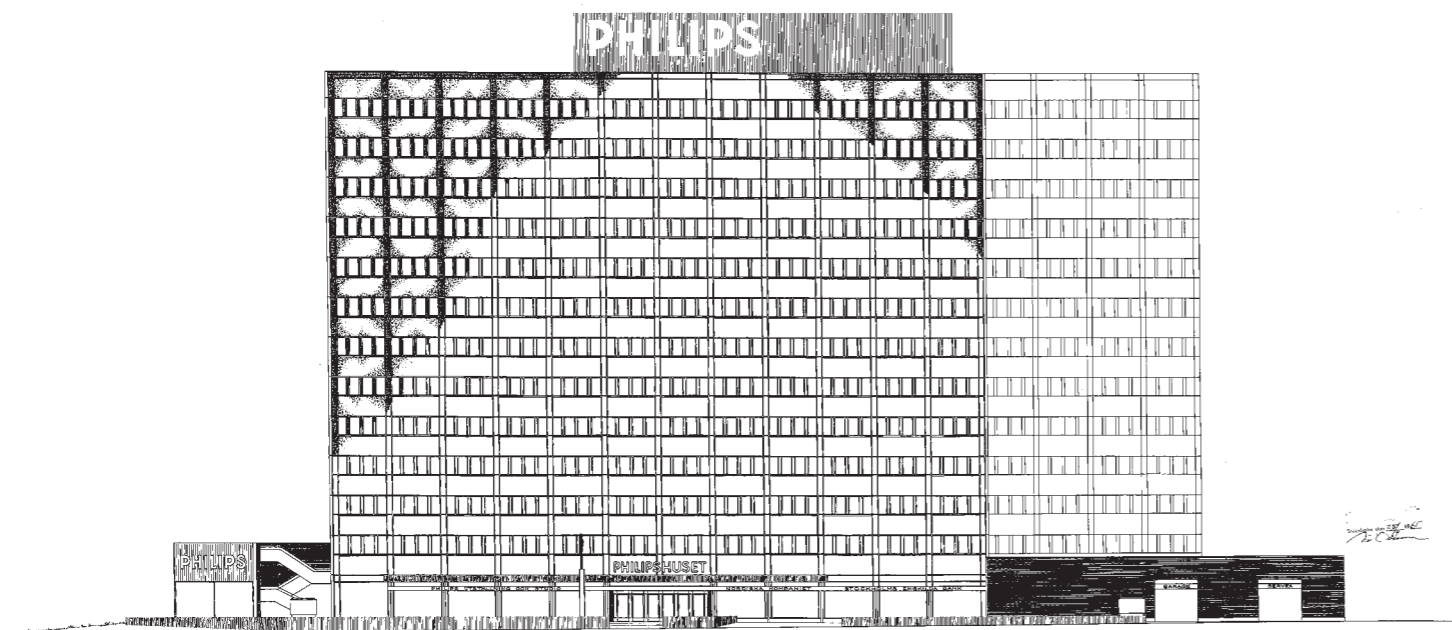
Ett prefab-bygge

SIAB utgick helt från prefabricerade element och uppförandet av byggnadskomplexet gavs en snabb byggtid, och kunde därmed byggas relativt billigt, ca 52 miljoner kr. Byggnaderna uppfördes med en stålkonstruktion med betongelement, vilket inte var så vanligt vid 1960-talets början. SIAB uttrycker i en artikel i DN att det var ett medvetet val och kan ses som en reaktion mot de samtida Hötorgshusen uppförda med glasade fasader. Fönstren skulle i Philipshuset inte dominera fasaden då man ville undvika "drivhusvärme" i söderlägen. SIAB satsade istället för glasade fasader på

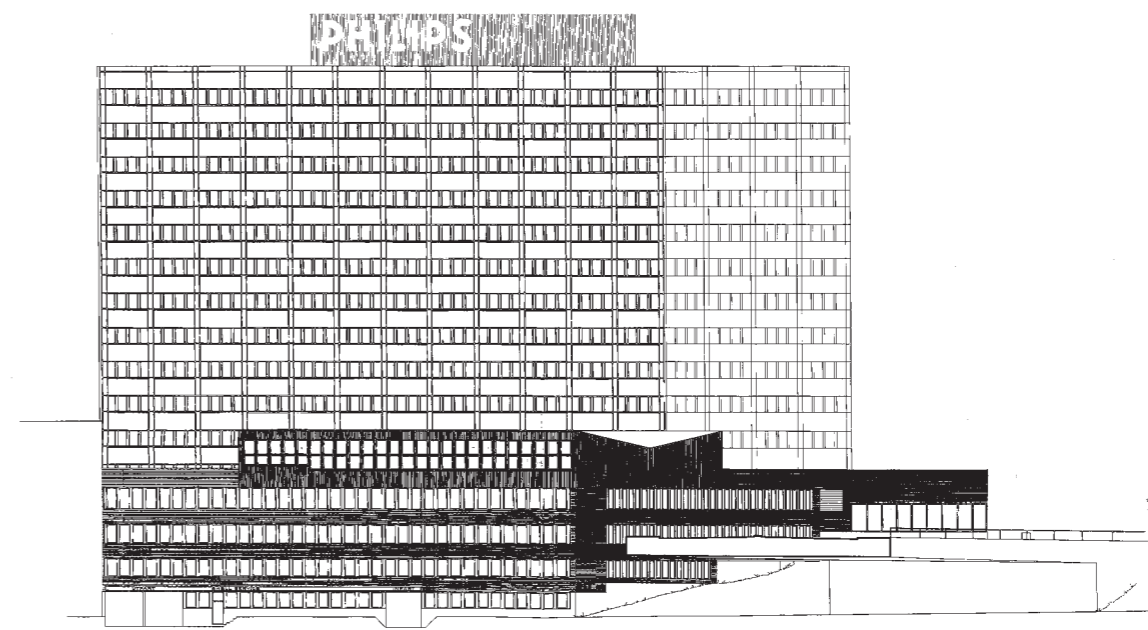
prefabricerade betongelement i fasaderna. Fönstren utgjordes av 4-lufts fönsterpartier med en isolerad post mellan varje luft. Helhärdat fasadglas användes på ppster och bärande pelare i byggnadsstommen.

Det är inte bara i fasaden som prefabricerade element användes. Invändiga kontorsavskiljande väggar utfördes i Siporex, galonklädda mellanväggar av lättbetong. De hade ett snabbt monterings sätt och var enkla att demontera vilket skulle förse byggnaden med flexibla kontorsplan. Vaktmästare utbildades för att kunna utföra kommande ändringar.

Byggnaden försågs med ett modernt luftkonditioneringssystem i vilket bland annat belysningen med lysrörsarmaturer nyttjades. Ljuskällarna i taket användes förutom som belysning till uppvärmning av garageytor. Armaturens upphängningspunkter hade slitsar från vilka varmluften sögs ut och armaturerna kylde ner. Varmluften togs om hand och fördes via trummor till garageplanen som enda värmekälla.

Fasadritningen visar huvudkontorets fasad mot Tegeluddsvägen. Till vänster om högdelen syns den del av lågdelen som rymde Philips utställningsytor. Vid sidan av stora skyltfönster låg utanpåliggande trappor vilka ledde upp till en större terrass. Till höger om höghusdelen anslöt ett lägre parti beklätt med rött tegel som mot Tegeluddsvägen länkade ihop kontorsdel med lagerbyggnaden. Härifrån nåddes garageytorna och entré till lagerbyggnaden. Källa: Relationsritning fasad 1963. Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Fasadritning som visar lågdelen mot norr vilken avslutas uppåt med en överdel i terrassplan, som nyttjades som matsal och sällskapsrum. Källa: Relationsritning fasad 1963. Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

En tidstypisk byggnadsanläggning

Byggnaden gavs en exteriör sammansatt av flera byggnadskroppar. Kontorshuset i 13 våningar och tre källarplan delades upp i två lamellhus, förskjutna i förhållande till varandra med en sammanlänkande del med hisshall. Mot norr och väster adderades en lågdel vars tak delvis utgjordes av terrasser. Sammantaget skapades en komplex byggnadsstruktur som upplevdes på helt olika sätt beroende på var man befann sig.

Både kontors- och lagerbyggnad försågs med markerade fönsterband som löpte längs hela fasaderna. Fasadmaterial till kontorsbyggnaden utgjordes av en palett av tidstypisk fasadbeklädnad, prefabricerade betongelement med frilagd ballast, ljusare på långsidorna och mörk på gavlarna, rött tegel, slät och korrugerad plåt. Lagerbyggnaden gavs putsade fasader. I illustration från 1983 återges lagerdelens med en ljust terracottafärgad kulör.

Invändigt lät Sven Kai-Larsen inreda med väggar klädda i ljus ek, även textilier, tapeter, och möbler hölls i ljusa kulörer. Byggnaden försågs med både specialritade och befintliga möbler, bland annat Bruno Mathssons möbler. Den konstnärliga utsmyckningen av Philipshuset ägnades stor omsorg. Konstverk i form av gobelänger, men även väggfast konst av samtida konstnärer ingick som viktiga delar i inredningen. Varje kontorsrum fick någon utsmyckning i form av litografi eller liknande.

Hisshallar avvek från det ljusa temat, och var försedda med väggar klädda med skifferpaneler.

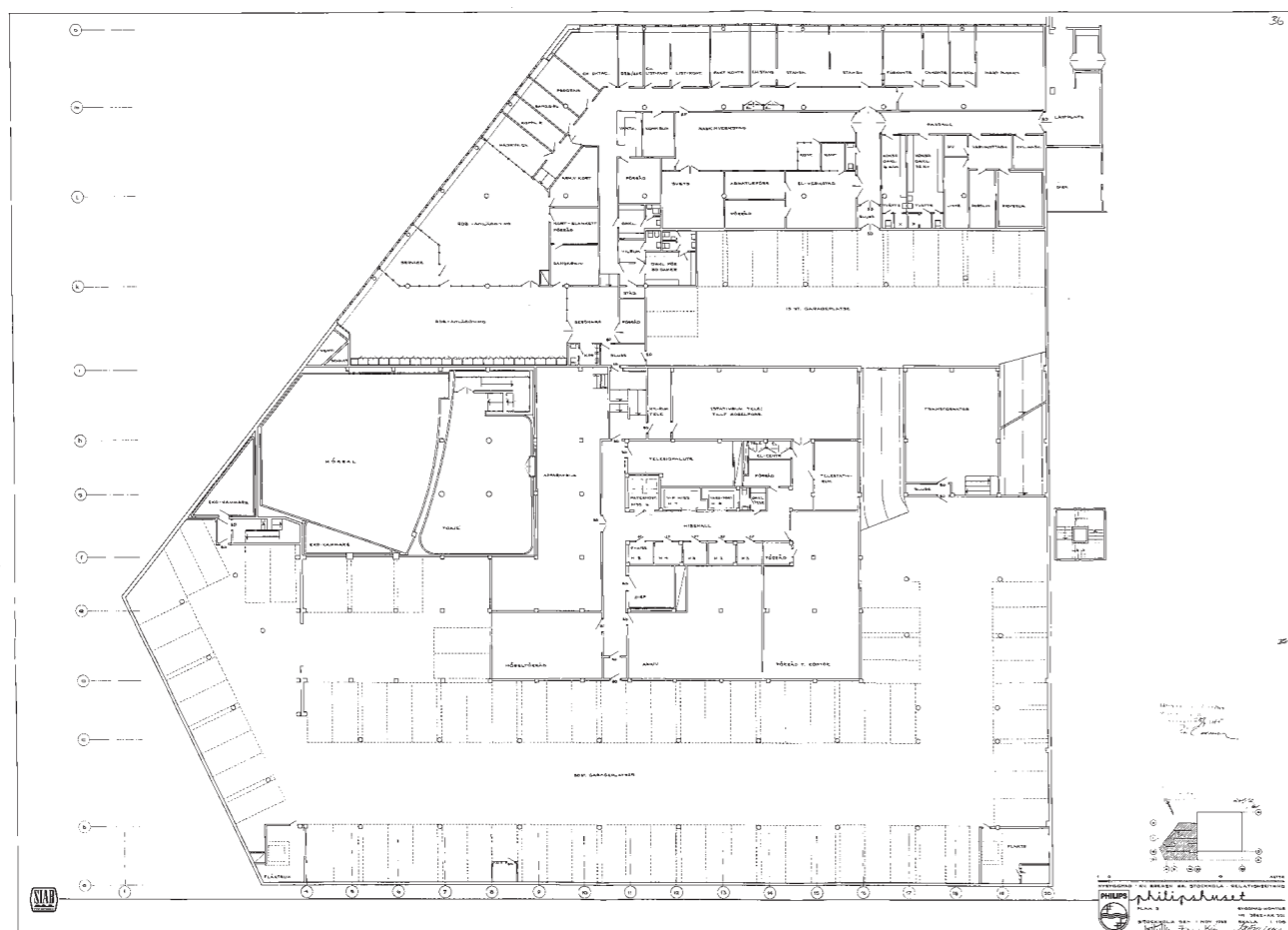
Vid invigningen av Philipshuset skrevs en artikel i DN som både beskriver och recenserar bygget. Artikelförfattaren uttrycker kritik mot den exteriöra gestaltningen, med många olika fasadmaterial och byggnadskroppar.

Som byggnadskomplexets styrka ses den förskjutna H-formen som tillåter dagsljus tvärsigenom hisspartiet och ger en lätt huskroppskänsla. Kritiken riktade sig även mot det prefabricerade byggandet, vilket slog igenom på bred front under 1960-talet.

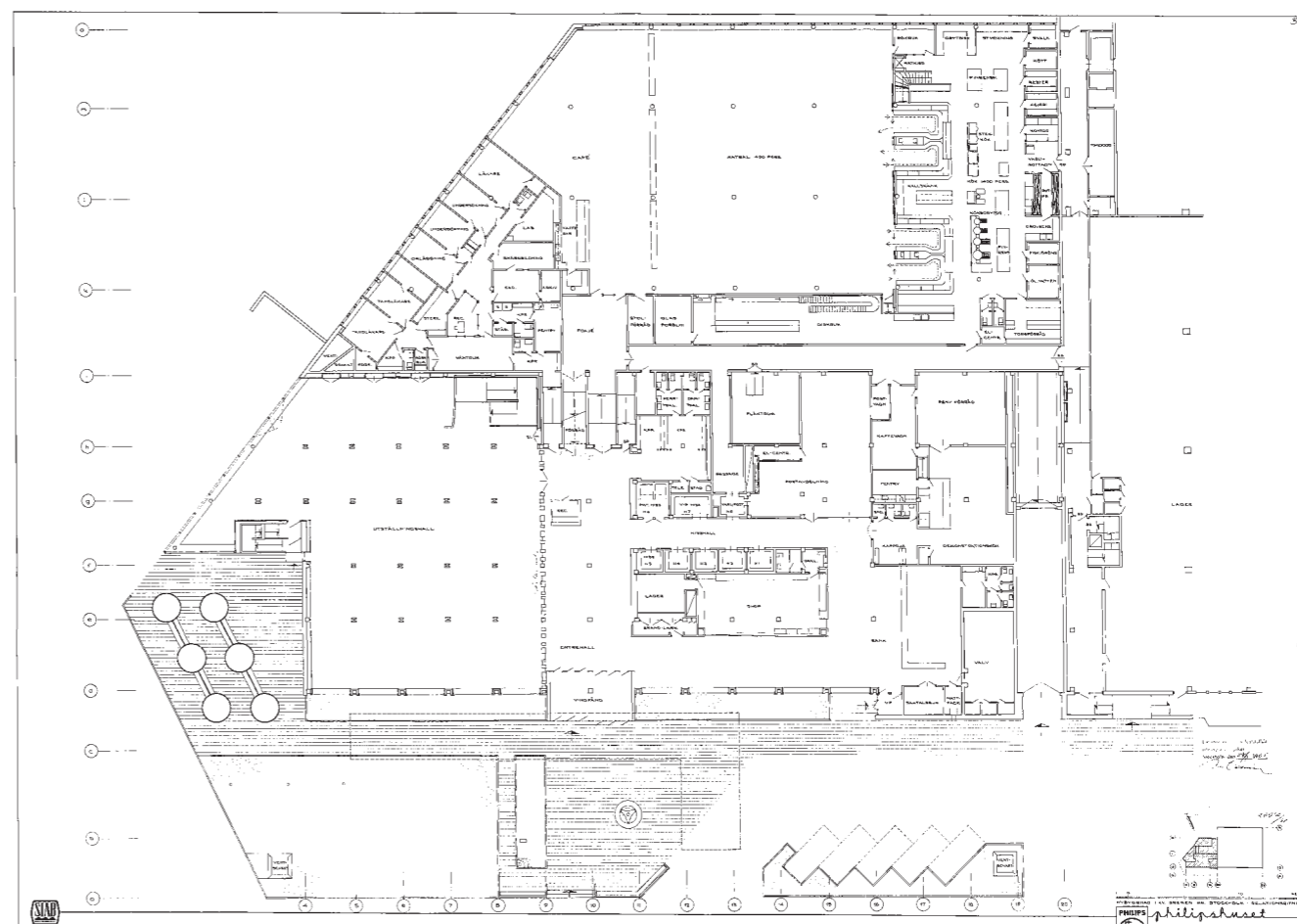
...på något sätt får jag en känsla av att prefabrikatet ännu inte blivit arkitekturmyndigt och att viljan med kullstenseffekten och det övriga är godare än resultatet...

I artikeln beskrevs att det fanns kritiska röster bland annat från resande från Lidingö gällande höghusets placering, då de i och med kontorshuset mist utsikten över staden. Kontorshusets interiör fick däremot enbart positiva recensioner.

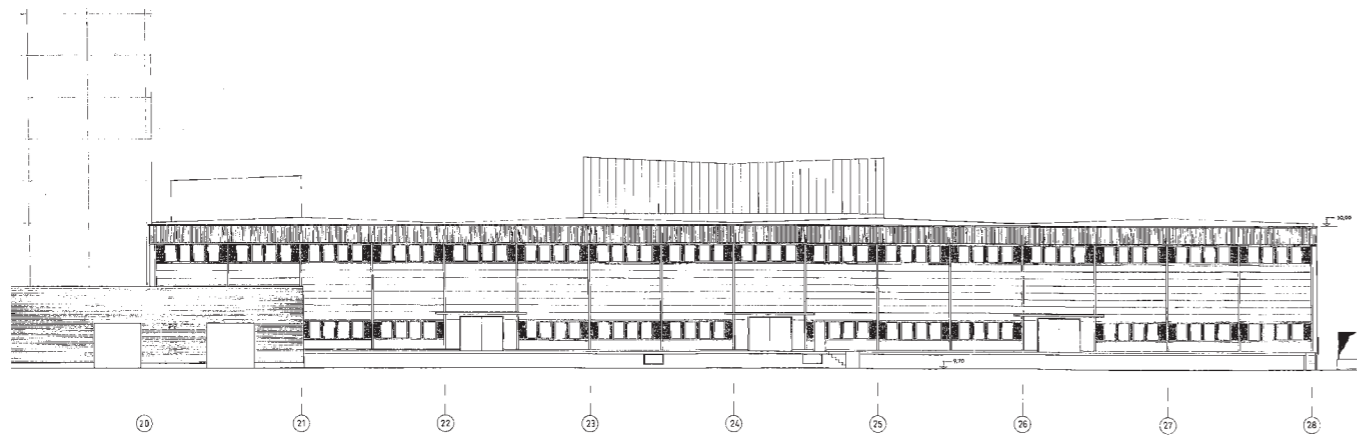
...Inifrån sett bör byggnaden kunna räknas ha en av de mest omtänkta och genomförda arbetsmiljöer i landet. Arkitekterna har skapat en ljus och vänlig arbetsmiljö, en markerad men inte överdrivet pretentiös direktion svåning och pausvänliga trädgårdsanläggningar runt om på terrasserna...

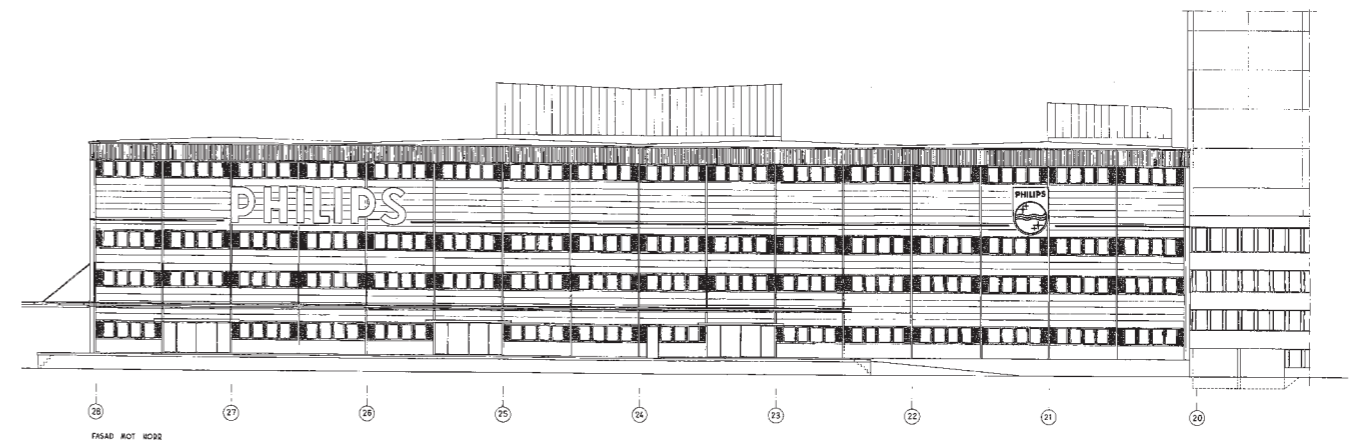
Kontorshusets plan 3, övre källarplan. Planytan delades mellan garageplatser samt lokaler för hörsal, foajé samt verkstäder. Källa: Relationsritning plan 3, 1963. Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

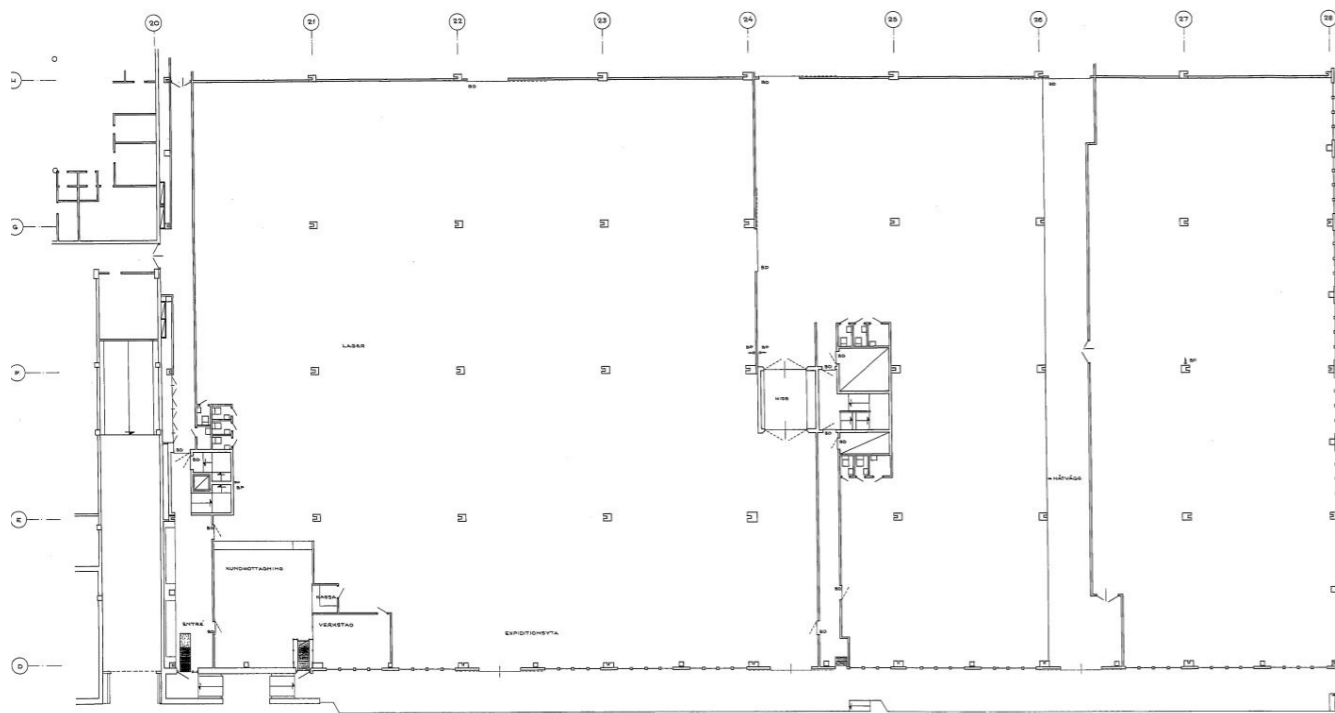
Kontorshusets entréplan, plan 4. I västra delen låg utställningslokaler och företagshälsovård. I norra delen låg den stora personalmatsalen. I den rymliga entréhallen fanns en reception. Ett mindre bankkontor för SE-banken var placerat med egen entré vid Tegelluddsvägen. Källa: Relationsritning plan 4, 1963. Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

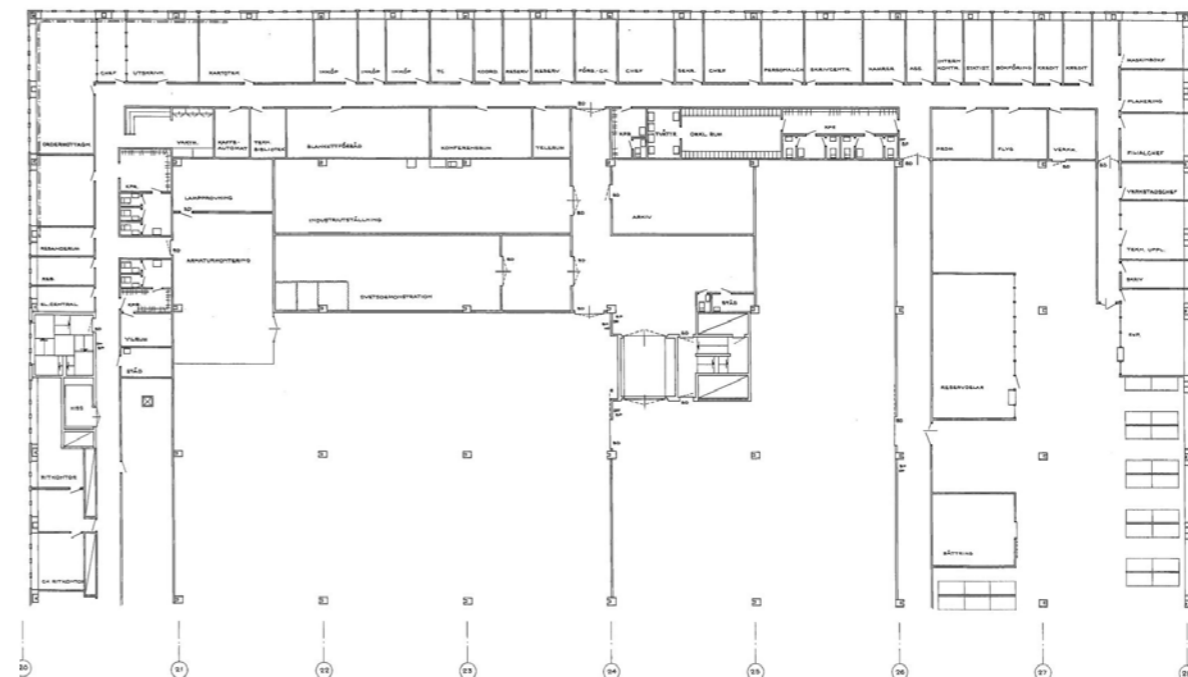
Lagerbyggnadens fasad mot Tegeluddsvägen. Relationsritning fasad, 1963.
Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Lagerbyggnadens fasad mot norr och väster. Relationsritning fasad, 1963. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Lagerbyggnad, plan 4, södra delen. Till vänster i planen syns entrén till lagerbyggnad samt garagednfart.
Relationsritning plan, 1963. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Lagerbyggnaden, plan 5, norra delen. I det översta våningsplanet låg förutom lager även lokaler för verkstäder, service samt kontor. Källa: Relationsritning 1963. Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Redan vid planeringen fanns det med tankar kring grönska i denna ambitiöst uppbyggda arbetsplats, med generöst tilltagna trädgårdar utformade av Walter Bauer. Planteringarna förlades på den västra terrassen, den norra terrassen och den södra terrassen liksom utanför entréplan och den västra gaveln i entréplan.

Walter Bauer, ett av de största namnen inom svensk landskapsarkitektur, var tidigt ute med den geometriska, strama stil som kom att prägla 1960-talets offentliga miljöer och många underbyggda bostadsgårdar. Planteringarna inom Bremen 3 förlades uteslutande i planteringskar och planerades bl.a. innehålla vårlökar så som tulpaner av olika sorter, scilla, krokusar, narcisser och pärlhyacinter placerade i cirklar i de runda planteringskaren, enligt växtlistorna i planteringsritningar från mars 1963.

I en illustration över anläggningen från 1983, i samband med att Philips Sverige firar 60 år, syns planteringarna vid entréplan samt den västra terrassen. Här syns bland annat grönskande planteringar med mindre träd i planteringskaren i entréplan vid den västra gaveln, liksom de svängda formerna och rundlarna på den västra terrassen med prunkande växtlighet. I dammen framför huvudentrén syns en skulptur skymta vilket var en skulptur av Carl Milles som nu är borttagen.

Sällsksamrummet på direktionsvåningen med inredning av Sven Kai Larsen och med amerikanske konstnären Jack Nelsons väggrelief, ett collage av nedskrotade Philipsprodukter. Husets interiör levererades från NK och bestod av träpaneler, specialritade möbler och standardmöbler. Källa: wiki Foto, Sune Sundahl, 1963

1963, Hörsalen, idag kallad Bremensalen, med inredning av Sven Kai-Larsen. Väggar och dörrar i salen var klädda med isolerande träpaneler i form av kuber placerade med vissa förskjutning. Säckväv bakom balanserade akustiken, som också gick att ändra efter salens användning. Lokalen vilar på en bädd av sand och är isolerad med mineralullsmattor för att isolera från yttre störning. Den tekniska utrustningen var avancerad, akustiken kunde varieras med hjälp av vridbara sektioner i de panelklädda väggarna. Källa: wiki Foto, Sune Sundahl, 1963.

Personalmatsal med inredning av Sven Kai-Larsen. Den stora matsalen hade dekor i form av ett fotomontage av Sune Sundahl och en keramikvägg av Karin Björkqvist. Detta rum var det som hyllades mest av DNS artikelförfattare som beskriver det som ett stilt, vänligt löst jätterum, inklätt med ljust trä. Källa: wiki Foto, Sune Sundahl, 1963.

Reklamannons för SIAB med Philipshuset. Källa: DN.

De första 30 åren

Det gjordes inga större ändringar av höghusdelen de första 30 åren. På 1970-talet företogs viss omDispositionering av bottenplanets ytor. Banklokalen i bottenplan fick större lokaler och en separat entré från Tegeluddsvägen, delar av utställningsyta togs i anspråk för butik.

På en detaljerad teckning av anläggningen från 1983 ser fastigheten inte ut att ha genomgått några märkbara exteriöra förändringar. På denna teckning finns fortfarande det utskjutande taket som markerade entrén vilket på ritningar från 1997 ser ut att ha rivits.

1978-80 byggdes de tekniska systemen om för att motsvara samtidens krav på energibesparingar.

Förändringshistorik Bremen 3, kontorsdelen

- 1975 Ombyggnad kontor banklokal (SE banken) i bv inredning av butik i utställningssal. Bank egen entré. Mindre invändig ändring.
- 1993 Fastighetsbildning med avstyckning och bildandet av Bremen 3.
- 1993 Stockholm energi ansöker om ombyggnad av gästmysal till kontrollrum.
- 1994 Nytt fläktrum på terrassbjälklag på nordöstra terrassen, med fasad mot norr.
- 1994 SE-bankens entréombyggnad, nytt vindfång. Bruneloxerad aluminium.
- 1997 Del av banklokal ändrad till kontor.
- 2005 Vasakronan ansöker om ändrad planlösning, ändring av bärande konstruktioner, ventilation, VA och hissar, rivning av lättväggar och golvmaterial.
- 2005 Ny entré, inklusive nya fasadpartier mot Tegeluddsvägen. De nya partierna utförs i glas och stål. Två nya utvändiga utrymningstrappor.
- 2007 Skärmtak vid entré.

Stockholm energi köper fastigheten av Svenska Philips

1992-93 tog Stockholm Energi över Philipshusets högdel. Philips Sverige (Norden) hade omlokaliserat lager och servicefunktioner till Norrköping. Philipshuset blev därmed för stort och de sökte mindre lokaler. Senare flyttade Philips sitt huvudkontor till Akalla. 2003 gick flytten till mer flexibla lokaler i Kista entré med närhet till andra teknikföretag. Sedan 2021 hyr Philips Sverige lokaler i Järva krog.

Stockholm Energi hade sedan lång tid tillbaka viktiga anläggningar i Värtaområdet där de också ägde marken. När Philipshuset var till salu låg det nog nära till hands att köpa det närliggande kontorshuset på Tegeluddsvägen. Bremen 1 styckades av i Bremen 1 och Bremen 3.

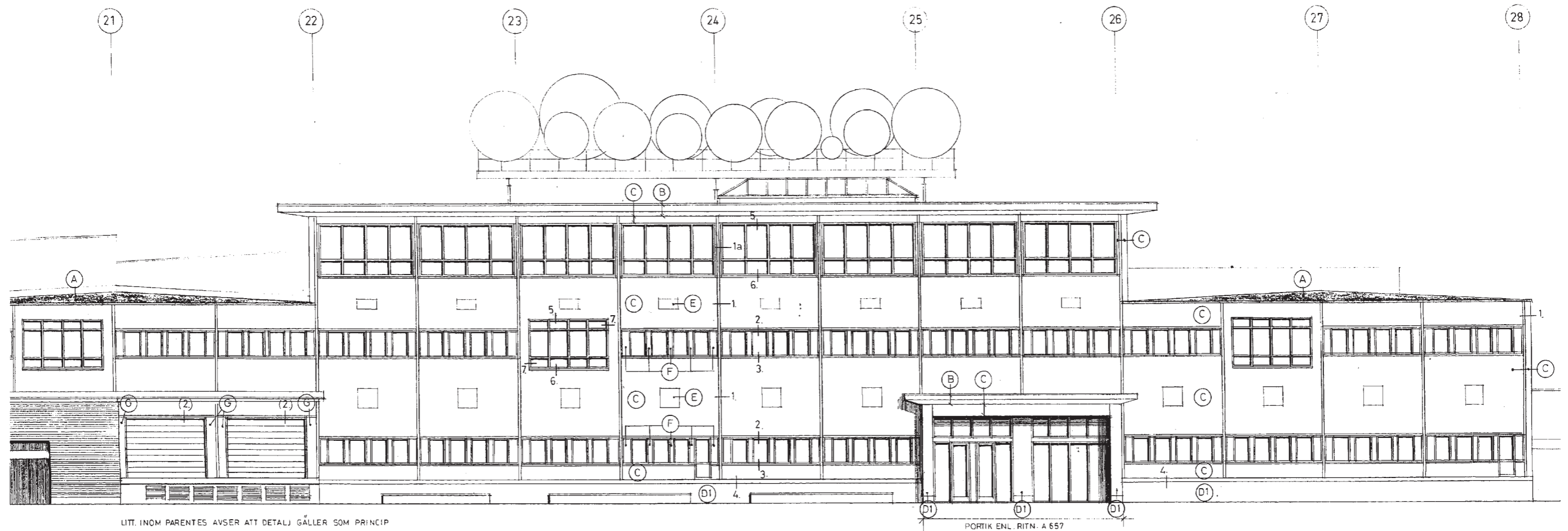
De bygglov som är kopplade till Stockholm Energis verksamhet i fastigheten berör en fasadändring mot norr för ett stort fläktrum på den nordöstra terrassen, vilket kom att förändra lägdelen fasad. SE-banken hade kvar sin verksamhet i huset och det gjordes ändringar i bankens separata entré. Invändig vet vi inte vad ägarbytet innebar men antagligen skedde vissa anpassningar. Känt är att gästmysalen på plan 5 1993 byggdes om till kontrollrum.

Vasakronan köper fastigheten och Förvaltningsrätten flyttar in

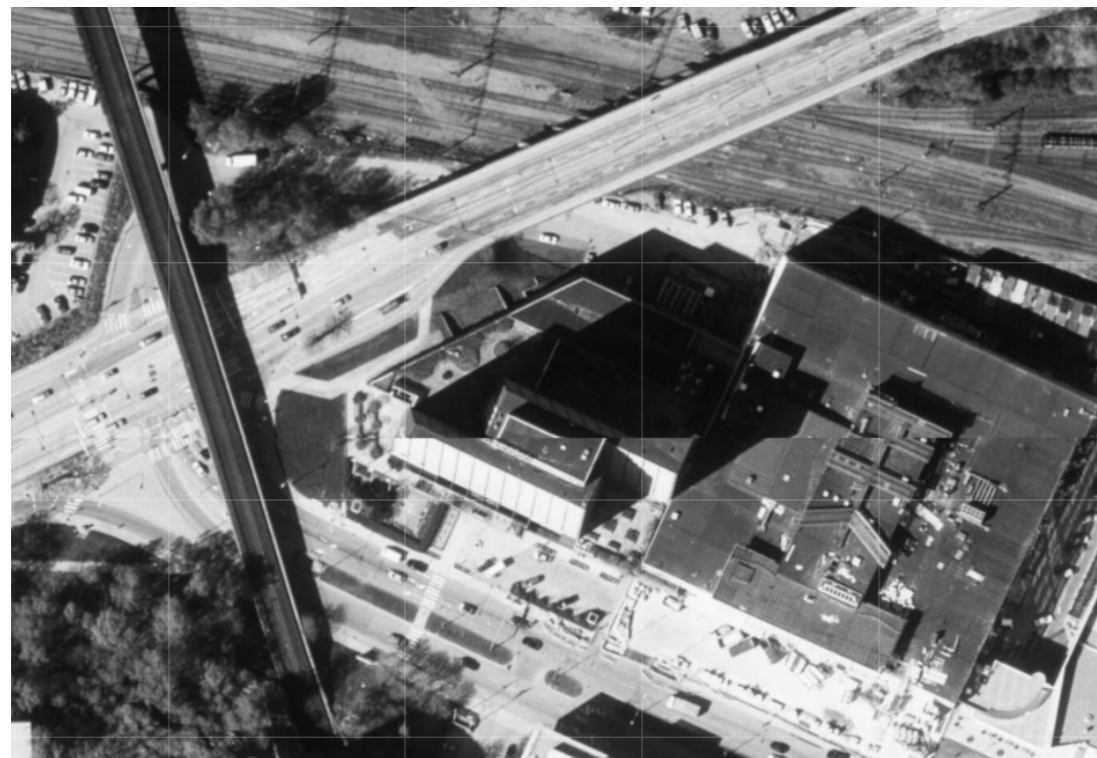
2001 köpte Vasakronan fastigheten med avsikt att vidareutveckla och hyra ut den. Stockholm Energi fortsatte att hyra några år till. Efter en större ombyggnad år 2006 hyrs hela byggnaden av Förvaltningsrätten i Stockholm. Ombyggnaden innefattade hela fastigheten, med ändrad planlösning, ändring av bärande konstruktioner, ventilation, VA och hissar, rivning av lättväggar och golvmaterial. I plan 4 och 5 placerades sessionssalar och personalmysalen flyttades ner till plan 3, kontorsplanen inreddes med huvudsakligen cellkontor, (med tanke på verksamheten). I samband med den invändiga ombyggnaden genomfördes ändringar i fasad mot Tegeluddsvägen med ändring av bankens befintliga entré samt en ny entré. Ändringar utfördes även i fasad i den låga tegelbeklädda byggnadskroppen. I lägdelen tillkom två utanpåliggande utrymningstrappor i fasad mot Lidingövägen samt i norra fasaden.

Bilden som är tagen 1968 visar Philipshuset och framför liggande planteringar. Här syns hur blommor och växter inordnats i tydligt definierade planteringar omgärdade av kanter i ljus betong. I den damm som ligger nära entrén står en skulptur på en hög sockel. Till vänster om höghuset anas lägdelen, med trappor upp till en av terrasserna.
Källa: Stockholm stadsmuseums arkiv. Foto Ingemar Gram.

Bygglovritning, lågdelens fasad mot Tegeluddsvägen. 1994. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Fram till bygget av Norra länken, några år in på 2010-talet, fanns betydande grönytor och längs Lidingövägen en skyddad gångpassage längs Philips f.d. show room. Ortofoto från 1995. Ombyggnad av lagerlokaler till TV-hus pågick då fotot togs. Källa: Stockholm stad.

Norra länken med ramper och kopplingar till anslutande vägnät har påtagligt minskat de gröna ytorna i korsningen till förmån för hårdgjorda trafikytor. Lidingövägen har breddats och höjts. Källa: Lantmäteriet.

Flexibel lagerbyggnad

Lagerbyggnaden genomgick fram till 1993 främst invändiga ombyggnader. Det var i första hand lageryta som togs i anspråk för kontor eller verkstäder. Lagerbyggnadens öppna ytor och lättväggar skapade en flexibel yta för varierade behov.

Lagerlokaler omvandlas till mediahus

När Svenska Philips säljer fastigheten skiljs kontorshus och lagerbyggnad skiljs åt. 1994 söks bygglov för en kraftig ombyggnad och omvandling från lager till modernt tv-hus. Byggherre var AP Fastigheter, byggtreprenör JM Byggnads AB och arkitekter var Forssell och Wahlöf Arkitektkontor AB.

1995 flyttade TV4 in i sina nya lokaler i Philips lagerbyggnad. TV4 som bildats några år tidigare hade suttit i trånga lokaler i Storängsbotten och letade nu efter något större. Man hade letat efter en lokal utan för många våningsplan, där ledning sitter högst upp. 1996 invigs de ombyggda lokalerna. Både invändigt och utvändigt genomgick byggnaden en förvandling från att vara en integrerad del i Philipshusets anläggning till att bli TV4-huset med ett eget uttryck. Samtidigt med TV4 flyttade Filmnet sitt svenska kontor in i TV4-huset. Canal digital och C More kom hit därefter.

Utvändigt fick byggnaden ett nytt fasaduttryck. Lagerlokalens volym och fönsterband skapade förutsättningarna för fasadändringarna. Mot Tegeluddsvägen skapades ett förhöjt mittparti försett med höga fönsterpartier vilket planerades som vinterträdgård och motionsutrymmen. Höga fönster placerades så att de bröt befintliga fönsterband i olika våningsplan. Huvudentrén förlades förskjutet lite åt öster mot Tegeluddsvägen. Byggnaden gavs en ny fasadbehandling i en kraftig röd kulör. De tidigare putsade fasaderna ersattes av armerad tunnputs på board målad med silikatfärg. Även den låga tegelbeklädda byggnadskroppen som ut mot Tegeluddsvägen fungerade som länk mellan kontorsdel och lager gavs nya ytskikt i den del som anslöt till lagerbyggnaden.

Invändigt revs samtliga innerväggar. Det som fick vara kvar var hisschakt och trapphus. För att tillskapa höjd i TV4:s studios togs hål upp i bjälklag mellan plan 4 och 5 för att rymma studio 1 och mellan 2 och 3 för att rumma mindre studio, kontrollrum och verkstäder. I delar av plan 2 och 3 inreddes garage med infart från bangårdssidan. På plan 3 förlades en större yta för förråd. Planritningar visar specialanpassade rum, för sändning, redigering, etc. Planlösningen utgjordes förutom specialanpassade rum och kontor av öppna ytor benämnda storrum.

Förändringshistorik Bremen 1, lagerdelen

- 1973 ombyggnad av fasad mot söder. Ändring av lager på plan 3 och 4 till servicebutik och verkstad.
- 1979 ombyggnad av del av lager på plan 4 till verkstad.
- 1979 ombyggnad av del av plan 2 till motionslokal.
- 1982 ombyggnad av lager på plan 3 till kontor och service samt av lager till personal-lagerförsäljning på plan 4.
- 1986 ombyggnad av plan 4, södra delen. På bygglovsritningar ligger en serviceverkstad där ursprungligen planerats för kundmottagning samt stora datahallar i tidigare lagerytor.
- 1991 ombyggnad del av plan 4, invändig ombyggnad.
- 1993 fastighetsbildning med avstyckning, Bremen 1 avstyckas till två tomter Bremen 1 och 3.
- 1994 rivning yttertak, mellanbjälklag, invändiga väggar, förberedande arbeten före ombyggnad för TV4.
- 1994 ombyggnad, ändrad fasadutformning. Forssell+Wahlöf Arkitektkontor AB lagerbyggnaden för TV 4.
- 2003 uppförande av cykelställ med tak.
- 2005 yttre ändring, skärmtak med gångbrygga över lastintag, östra fasaden.
- 2006 yttre ändring av, nya glaspartier plan 5, port ersätts med fönster i fasad mot Tegeluddsvägen.
- 2008 ny dörr i östra fasaden.
- 2008 nya dörrar i anslutning till utrymningstrappor.
- 2008 hyresgästanpassning på plan 3.
- 2011 yttre ändring, nödutrymningsdörr och ramp.

1996 fick ombyggnaden ROT-priset, ett pris framtaget 1990 för att främja ombyggande i Stockholm. Priset ges i samband med renovering, ombyggnad och/eller tillbyggnad som bäst tillvaratagit byggnadens särdrag och kvaliteter och/eller gett fastigheten en ny användning på ett elegant sätt.

Byggnadens exteriör har genomgått mindre fasadförändringar sedan mitten av 1990-talet. Invändigt har lokalerna anpassats efter verksamheten, med ändrad planlösning i vissa delar. En intertrappa har tagits upp mellan plan 4 och 5. Plan 2 och 3 nyttjas av Red Bee Media, tidigare Ericsson Broadcast and Media Services, som sköter utsändningen i övrigt nyttjas fastigheten av TV4.

Lågdelen klädd i tegel länkade samman kontorsdel och lagerdel. Här låg garagedörr till vänster i bilden och entrén in till lagerlokalen till höger. Den högra har givits samma fasadbehandling som resten av byggnaden. Foto 2022.

BREMEN 2

Länsförsäkringars huvudkontor

Byggnaden inom Bremen 2 uppfördes 1990-1994 som huvudkontor till Länsförsäkringsbolagen efter ritningar av Tengbom arkitekter. Ansvarig arkitekt var Tomas Boijesen. Som konstruktör stod Sven Sköld Arne Johnson Ing.byrå.

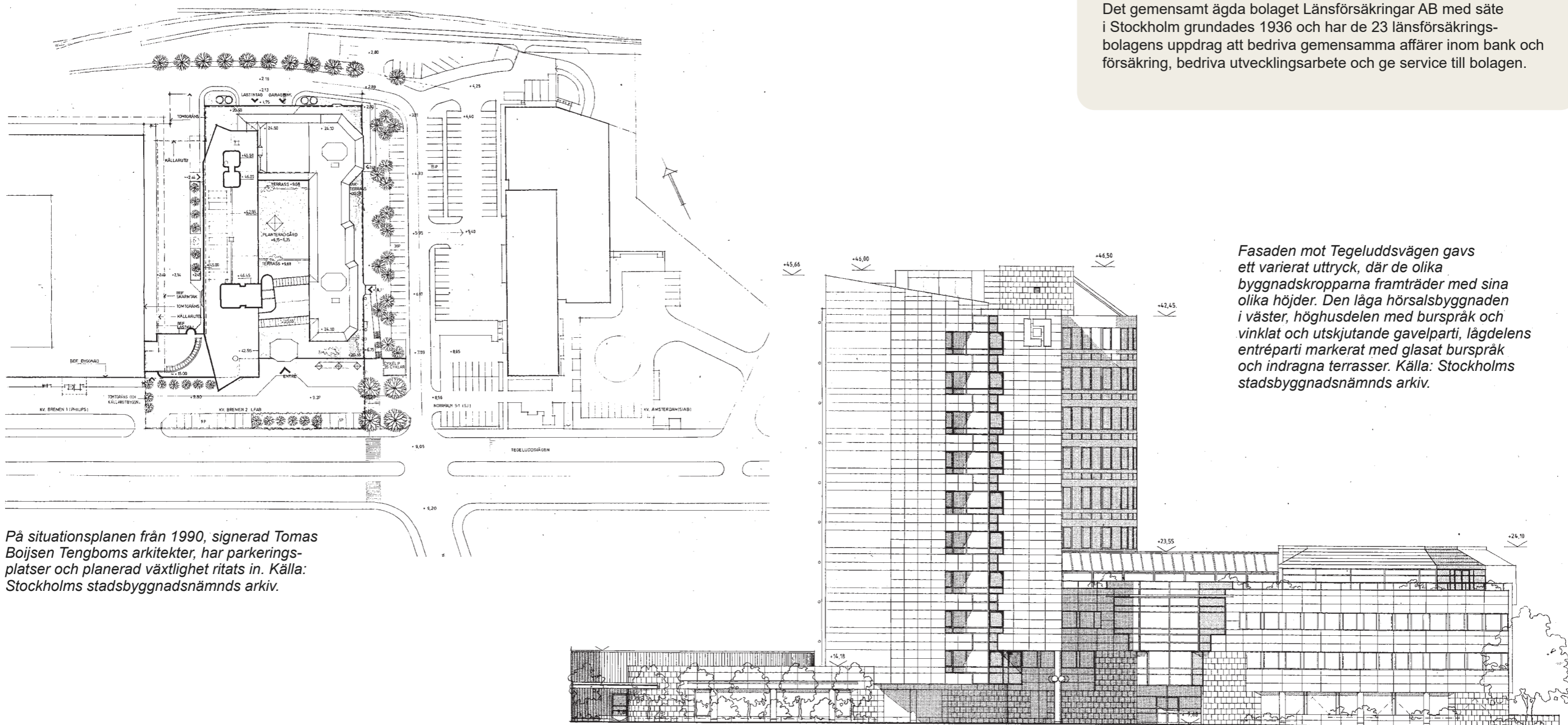
Tengboms arkitektkontor var ledande inom kontorshusbyggandet under 1970-talet (med bl.a Trygg-Hansa och Canon i projektportföljen) och uppmärksammades senare under 1990-talet för Tyrénshuset. Man var skickliga i att hantera stora ambitiösa kontorsprojekt.

Redan 1987 inkom ansökan om att få bygga ett huvudkontor i 4-12 våningar till länsförsäkringsbolagen, på berörd fastighet. En ny detaljplan för fastigheten vann laga kraft 1990 med anvisningar om enbart kontorsanvändning till skillnad från Bremen 1 (nuvarande Bremen 1 och 3) och Amsterdam 2 (nuvarande Bremen 4) där både kontor och industriverksamhet anvisades. Bygglövshandlingarna är från 1990 och reviderade 1993. Byggnaden stod färdig 1994.

Länsförsäkringar

Länsförsäkringar är en svensk federation av 23 svenska ömsesidiga försäkringsbolag. I Länsförsäkringar ingår också det av de 23 bolagen gemensamt ägda Länsförsäkringar AB med dotterbolag, däribland Länsförsäkringar Bank, Agria och Wasa Kredit. Vart och ett av de 23 bolagen täcker ett avgränsat geografiskt område och ägs av dem som har tecknat försäkring i respektive bolag. De 23 bolagen är ägarmässigt och juridiskt fristående från varandra, och samarbetet inom gruppen regleras av avtal. Det högsta gemensamma beslutande organet i Länsförsäkringsgruppen är ett ägarkonsortium där de 23 bolagen tillsammans fattar beslut. Det äldsta bolaget i gruppen grundades 1801.

Det gemensamt ägda bolaget Länsförsäkringar AB med säte i Stockholm grundades 1936 och har de 23 länsförsäkringsbolagens uppdrag att bedriva gemensamma affärer inom bank och försäkring, bedriva utvecklingsarbete och ge service till bolagen.

Fasaden mot Tegeluddsvägen gavs ett varierat uttryck, där de olika byggnadskropparna framträder med sina olika höjder. Den låga hörsalsbyggnaden i väster, höghusdelen med burspråk och vinklat och utskjutande gavelparti, lågdelens entréparti markerat med glasat burspråk och indragna terrasser. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

På situationsplanen från 1990, signerad Tomas Boijesen Tengboms arkitekter, har parkeringsplatser och planerad växtlighet ritats in. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Ett påkostat modernt huvudkontor

Byggnaden uppfördes med en höghusdel i 12 våningar och en låghusdel i 4 våningar ovan mark. Övre våningsplanet på lågdelen försågs med generösa terrasser.

Byggnaden uppfördes med en stomme i betong och stål, med platsgjutna pelare, fasader och bjälklag, med stabilisering av platsgjutna hiss- och trappschakt.

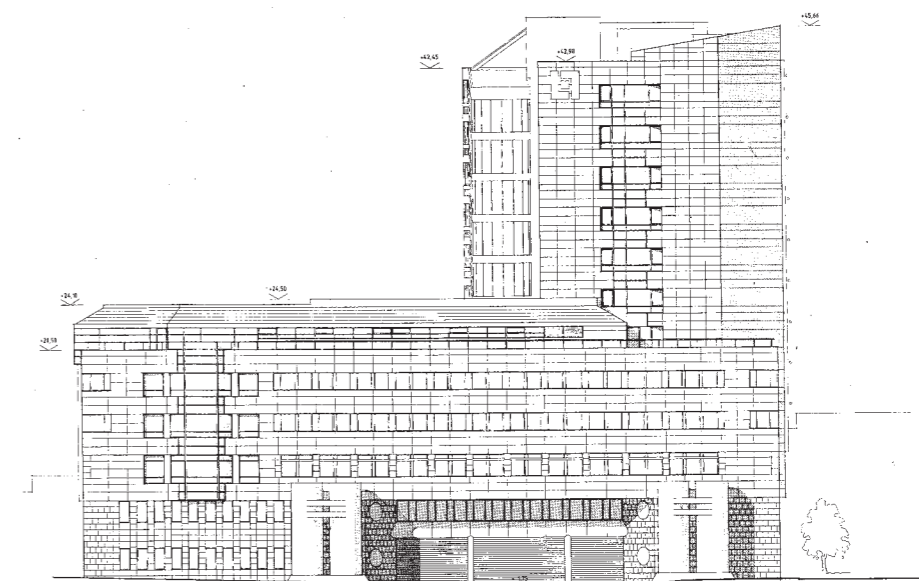
Byggnaden ansluter till det sena 1980-talets många ambitiösa kontorsbyggen. Både invändigt och utvändigt har byggnaden givits en modernistisk, solid utformning men med postmodernistiska inslag. Fasaden kläddes med en gråvit sten med variationer i ytbehandling. Sockeln skildes ut genom natursten i avvikande kulör. Plåtarbeten, i fönster, dörrar och tak utfördes i rostfritt stål. Utformningsmässigt kan byggnadens form härledas till modernismens rationella släta fasader med horisontella fönsterband, men som med 1980- och 90-talens postmodernistiska ideal brutits upp och omformats på ett effektivt sätt. Höghusdelens västra fasad gavs avfasade hörn, gavelpartierna utformades med en utskjutande vinkel. Arkitektoniska motiv som liknar Anders Tengboms kontorshus för Svenska Dagbladet från 1961-62. Byggnaden försågs med effektfulla detaljer som utanpåliggande trapphus i rostfritt stål och glasade burspråk som bröt upp fönsterbandens horisontalitet. Låghusdelens övre våningsplan gavs ett varierat taklandskap med futuristiska förtecken. Överlag gavs exteriören en hög finish som har beröringspunkter med 1980-talets high tech-arkitektur.

Invändigt gavs huvudkontoret ljusa luftiga kommunikationsytor, en viktig landvinning från 1980-talet som levde vidare. Entréhallen utgjordes av en stor öppen hall med överljus, och omgiven av balkonger och gångbroar. Rundade balkonger och runda fönster är återkommande motiv. Längre in i låghusdelen anlades en planterad gård med överljus och invändiga terrasser. Överljuset är ursprungligt för byggnaden, formad som en glasad pyramid, och är en del av den indelning som finns inom gården med växtbäddar omgärdade av smala gångvägar av betongplattor.

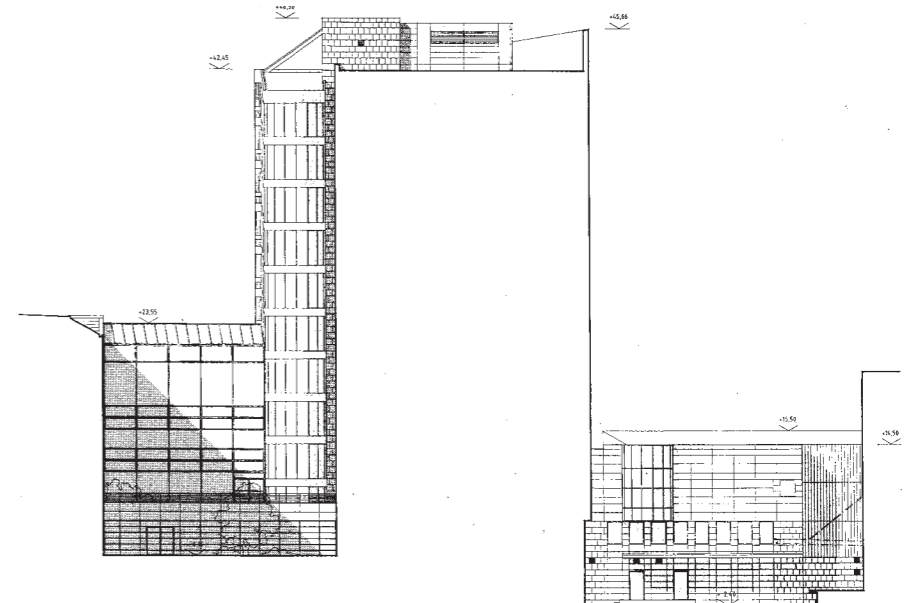
Kontorsplanen utgjordes huvudsakligen av mindre cellkontor längs två korridorer med centralt placerade hissar/trappor, WC-grupper och utrymmen för öppna kontorsytor. Styrelserummet var placerat på våning 6 tr, centralt ovan huvudentrén mot Tegeluddsvägen. På planet under låg flera sammanträdesrum.

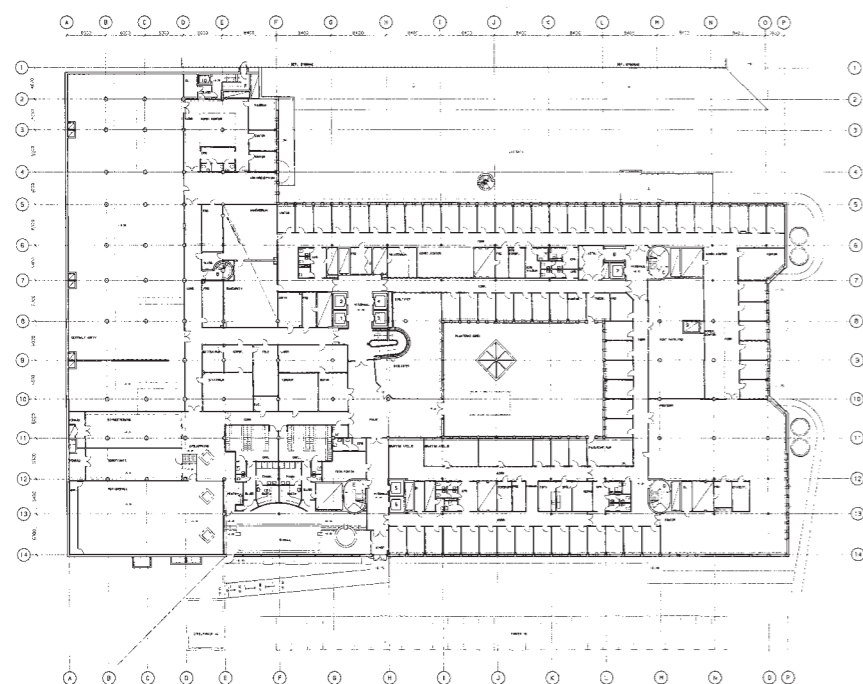
Den öppna ljusa entréhallen med en receptionsdisk, vilken följer samma rundade form som ovanliggande balkonger. Väggar och tak vitmålades och fick inslag av polerad grå natursten. Golvet belades med ljusgrå marmor. Källa: Humlegården.

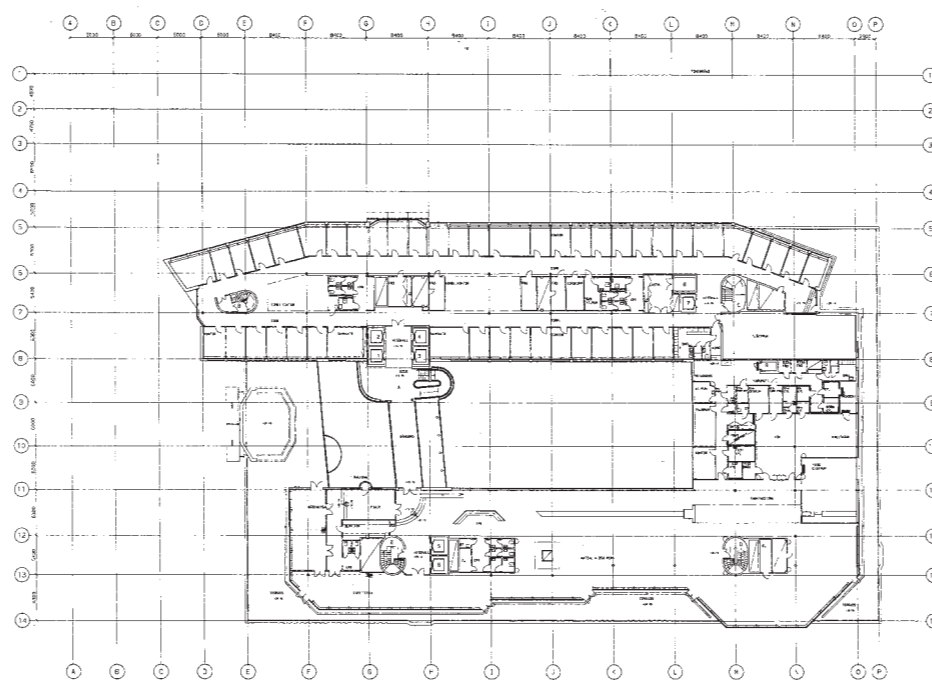
Byggnadens baksida mot järnvägsspåren och Värtan. Här har garageinfart förlagts. Den stora garageinfarten flankeras av fyra runda ventilationstorn, sannolikt från garage. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

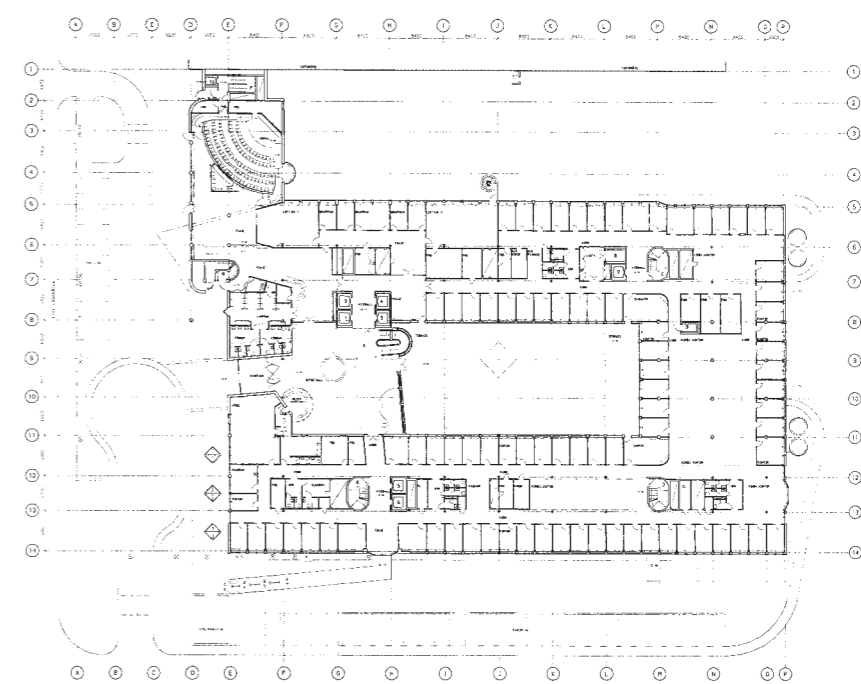
Fasadritningen visar den planterade gården och den angränsande terrassen. Här syns också det uppglasade utanpåliggande trapphus som går hela vägen upp till 14:e våningen. Till höger syns hörsalens fasad. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Plan 3 ligger i suterräng, här placerades träningslokaler med simhall, arkiv, postsortering, bibliotek och kontorslokaler. Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

På plan 7 låg personalmatsal med tillhörande terrasser. Här syns den övre gångbron sammanlänkad med trapphus och hisshall. På planet fanns också utrymmen för gästmatsal med tillhörande foajé. Från foajén gavs tillgång till en liten balkong med utsikt över hela entréhallen. Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

I entréplanet leddes man genom ett vindfång i den stora entréhallen med överljus. Hisshall och trapphus ledde vidare upp i huset. Väster om entréhallen låg hörsal med foajé med kapprum och intilliggande utbildningsrum. Utrymmen som hade en separat entré på Tegeluddsvägen. Det har inte klarlagts i vilket syfte dessa utnyttjades. Här kommer man också ut till de terrasser som vetter mot den planerade gården. Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Byggnaden försågs med flertalet personalfrämjande funktioner som sedan 1960-talet hörde ett huvudkontor till. I plan 3, våningen under entréplan (plan 4) anlades tilltagna ytor för motion, med en simhall med bastu, motionshall, utrymmen för styrketräning och bordtennis. Personal matsal med möjligheter att sitta ute på terrassen var ett viktigt inslag.

Stora parkeringsytor fanns i källarplanen. Portar till garage och lasthall placerades i norra fasaden, i husets baksida mot Värtabanan. Garagenedfarten ledde ner till plan 1 där hela det nedre källarplanet nyttjades som garage. Lastintaget ledde till plan 2. Där fanns en invändig lasthall och lager, samt förråd. Utöver det fanns på planet datahallar och skyddsrum.

Runt byggnaden finns flera mindre planteringar vilka på en situationsplan från 1987 främst redovisas genom trädplanteringar men som troligtvis även haft planteringar sedan uppförandetiden. Mot Tegeluddsvägen är träden planterade i upphöjda planteringskar av smala granitblock med marktäckande växtlighet, vilket även gäller för den mindre planteringen som finns längs med den västra fasaden. Längs med den östra fasaden finns en längre trädrad och en sluttande plantering precis intill fasaden. Med tanke på att denna del är väl belyst från armatur placerad på byggnadens fasad så är sannolikt denna planteringsyta ursprunglig.

Simhall i plan 3 låg i anslutning till motionshall och andra träningslokaler. Källa: Humlegården.

Den låga byggnadskroppen som länkar till Bremen 1 rymmer en hörsal vilken fortfarande används. Källa: Humlegården.

Modell över Länsförsäkringars huvudkontor, presenterad som ett av Tengboms senaste projekt i boken om Tengboms, från 1991.

Fasadparti mot Tegeluddsvägen kring 2007, innan fasadändringar och tillskapande av en banklokal med separat entré. Fönsterpartiet var försett med framförliggande planteringar omgärdade av bänkar och två lanterniner. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv, bild i bygglovshandling.

Förändringshistorik Bremen 2

Fastigheten har under 28 år nyttjats som Länsförsäkringars huvudkontor vilket sannolikt bidragit till att inga större exteriöra förändringar har utförts. Invändigt har våningsplanen dock genomgått stora planmässiga förändringar, där relativt små cellkontor ersatts av öppna kontorslandskap med plats för samtalsrum och konferensrum. Kommunikationsstråk såsom entréhall, trappor och hissar har lämnats i princip oförändrade. Receptionsdisken har byggts om och mindre ändringar har gjorts i planlösning runt receptionen.

2001 genomfördes hyresgästanpassningar på plan 2-3. Ytor i plan 2 som ursprungligen nyttjades för lager och förråd utvecklades till kontorsytor. På plan 3 har små cellkontor rivits och större mer flexibla ytor tillskapats. Det skedde samtidigt som Länsförsäkringar expanderade och lät bygga till kontorsbyggnaden inom fastigheten Amsterdam 2 (Bremen 4) för att bereda plats för ny organisation efter sammanslagning med Wasa försäkringar. Redan 1998 hade Länsförsäkringsgruppens gemensamma bolag Länsfastigheter köpt fastigheten. Humlegården blev förvaltare av fastigheterna.

År 2007 genomfördes en fasadändring mot Tegeluddsvägen för vilken Tengboms arkitekter anlätades. Fasadändringen utfördes för att skapa en ny entré till en banklokal i entréplan där växeln tidigare var placerad. Fönsterparti byttes ut till entrédörr och glaspartier som gick ner till mark. Framförliggande planteringar och lanterniner revs. 2014-2015 upphörde bankverksamheten i och lokalen har sedan dess nyttjats som kontor.

År 2009 byggdes lokaler som nyttjades som foajé och kapphall på plan 4 om till café. Ursprungligen anslöt foajé med kapprum med separat entré till hörsal och andra utbildningsrum.

2011 byggdes simhallen på plan 3 om till träningslokaler.

Förändringshistorik

- 1987 Ansöker länsförsäkringsbolagen om att få uppföra nybyggnad av ett kontorshus på 4-12 våningar.
- 1995 Nytt skärmtak mot gatan, ny fönsterslits mot gårdssidan. Tengbom arkitekter, Tomas Boijesen.
- 2001 Ändrad planlösning av kontorshus, hyresgästanpassning plan 2-3, ny VVS.
- 2006 Upptagande av friskluftsintag.
- 2007 Yttre ändring av kontorshuset, ny entré till banklokal, rivning av planteringsbassäng, rivning av lanterniner, nya fasadpartier. En helt ny entré skapas i ett fönsterparti. Tengbom arkitekter.
- 2009 Ändrad planlösning plan 4, nytt café, nya installationer imkanal, etc .
- 2011 Ändrad planlösning, del av plan 3 poolområde blir motionshall.
- 2019 förvärvade Humlegården Bremen 2 och 4.

Utblick försäkringsbolagens byggande i Stockholm

Försäkringsbolagen uppförde under 1800-talet och kring sekelskiftet 1900 sina kontorshus i samma distrikt och samma solida anda som bankerna. Som relativt stora företag med i huvudsak kontorspersonal fick man tidigt stora lokalbehov, inte minst genom fusioner av bolag. Det har inneburit att man för eget bruk ofta byggt i halvcentrala lägen, ofta mycket stora anläggningar. Försäkringsbolagen har legat i framkant vad gäller kontorsbyggnadernas rationalitet och anläggningarna är omsorgsfullt utformade.

Expansionen har avstannat. Bolagen finns i några fall kvar i anläggningar som de uppfört själva. Inte sällan har de ambitiösa projekten inneburit blåklassning enligt stadens kulturhistoriska klassificering men även grönklassade hus förekommer.

SKANDIAHUSET

Mynttorget

Byggår: 1888

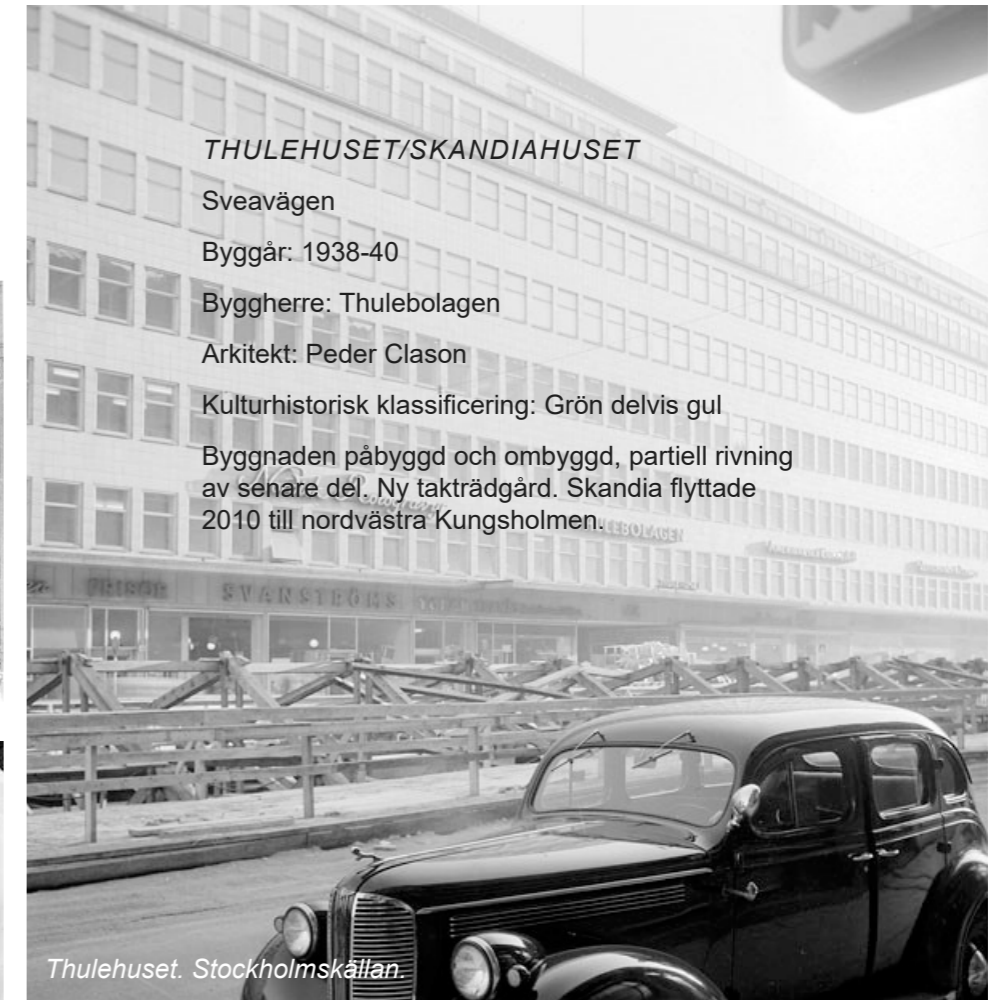
Byggherre: Skandia

Arkitekt: Magnus Isaeus och Carl Sandahl

Kulturhistorisk klassificering: Blå

Idag del av regeringsbyggnaderna.

Skandiahuset. Stockholmskällan

THULEHUSET/SKANDIAHUSET

Sveavägen

Byggår: 1938-40

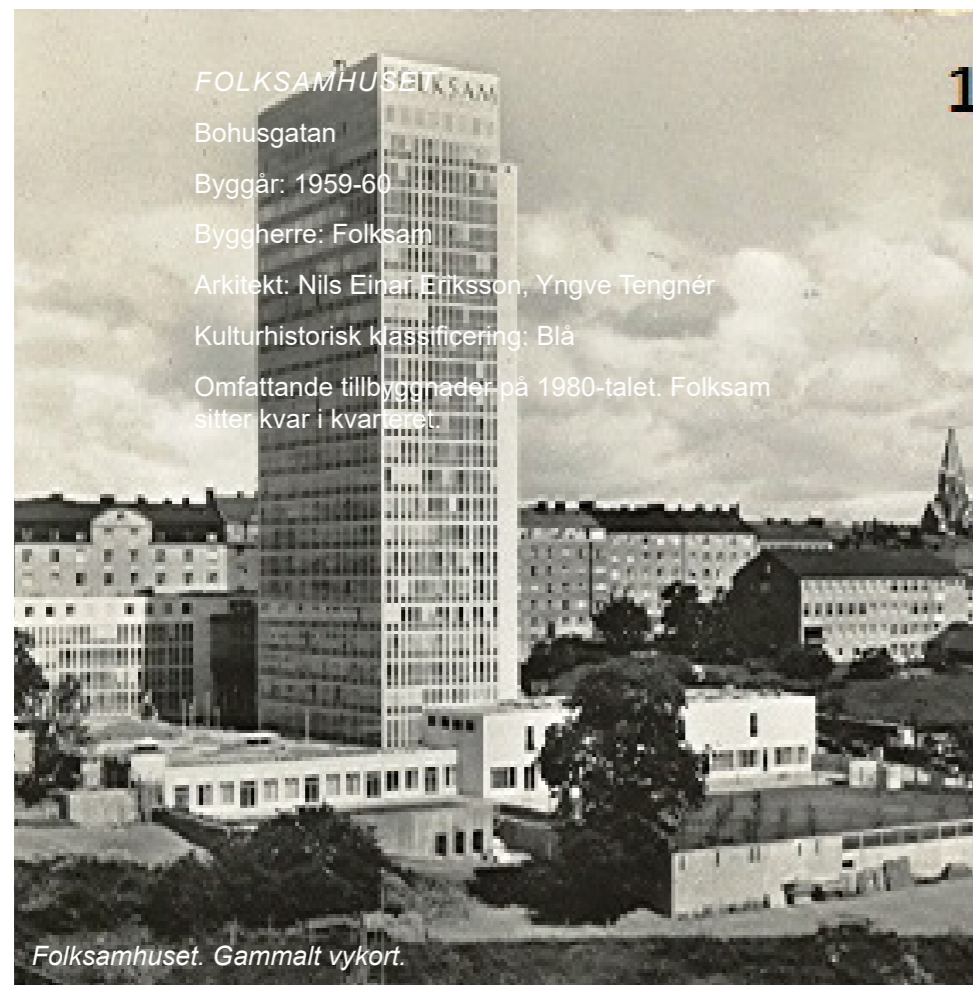
Byggherre: Thulebolagen

Arkitekt: Peder Clason

Kulturhistorisk klassificering: Grön delvis gul

Byggnaden påbyggd och ombyggd, partiell rivning av senare del. Ny takträdgård. Skandia flyttade 2010 till nordvästra Kungsholmen.

Thulehuset. Stockholmskällan

FOLKSAMHUSET

Bohusgatan

Byggår: 1959-60

Byggherre: Folksam

Arkitekt: Nils Einar Eriksson, Yngve Tengné

Kulturhistorisk klassificering: Blå

Omfattande tillbyggnader på 1980-talet. Folksam sitter kvar i kvarteret.

Folksamhuset. Gammalt vykort.

TRYGGHUSET

Birger Jarls gatan, Engelbrektsgatan

Byggår: 1907-10

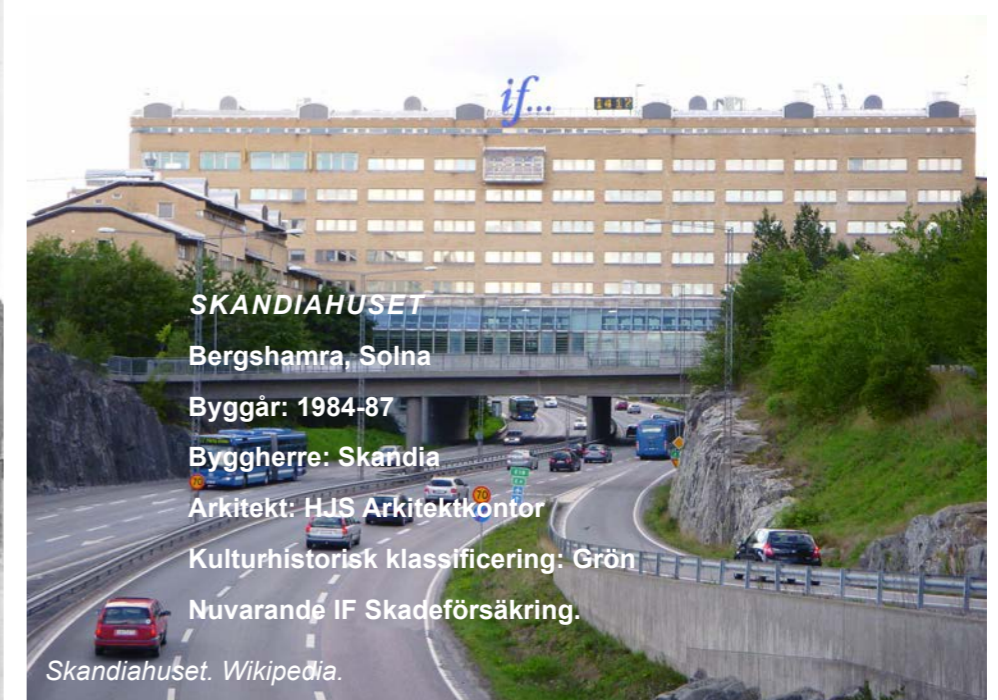
Byggherre: Svenska Lifförsäkringsanstalten Trygg

Arkitekt: Erik Lillerstedt

Kulturhistorisk klassificering: Blå

I dag T-house, kontorshus med konferenslokaler.

Trygghuset. Järnvägshistoriskt forum.

SKANDIAHUSET

Bergshamra, Solna

Byggår: 1984-87

Byggherre: Skandia

Arkitekt: HJS Arkitektkontor

Kulturhistorisk klassificering: Grön

Nuvarande IF Skadeförsäkring.

Skandiahuset. Wikipedia.

BREMEN 4

Byggnaden inom Bremen 4, tidigare benämnd Amsterdam 2, uppfördes 1977-79 som SIAB:s huvudkontor. SIAB (Svenska Industribyggen AB) stod själva som byggherre. Anlitade arkitekter var G Berzins och R Ryszinski på SIAB Byggens projekteringsavdelning.

SIAB expanderade under 1960- och 70-talen i samband med byggandet av miljonprogrammets bostäder, vilket sannolikt var orsaken till behovet av större kontorslokaler.

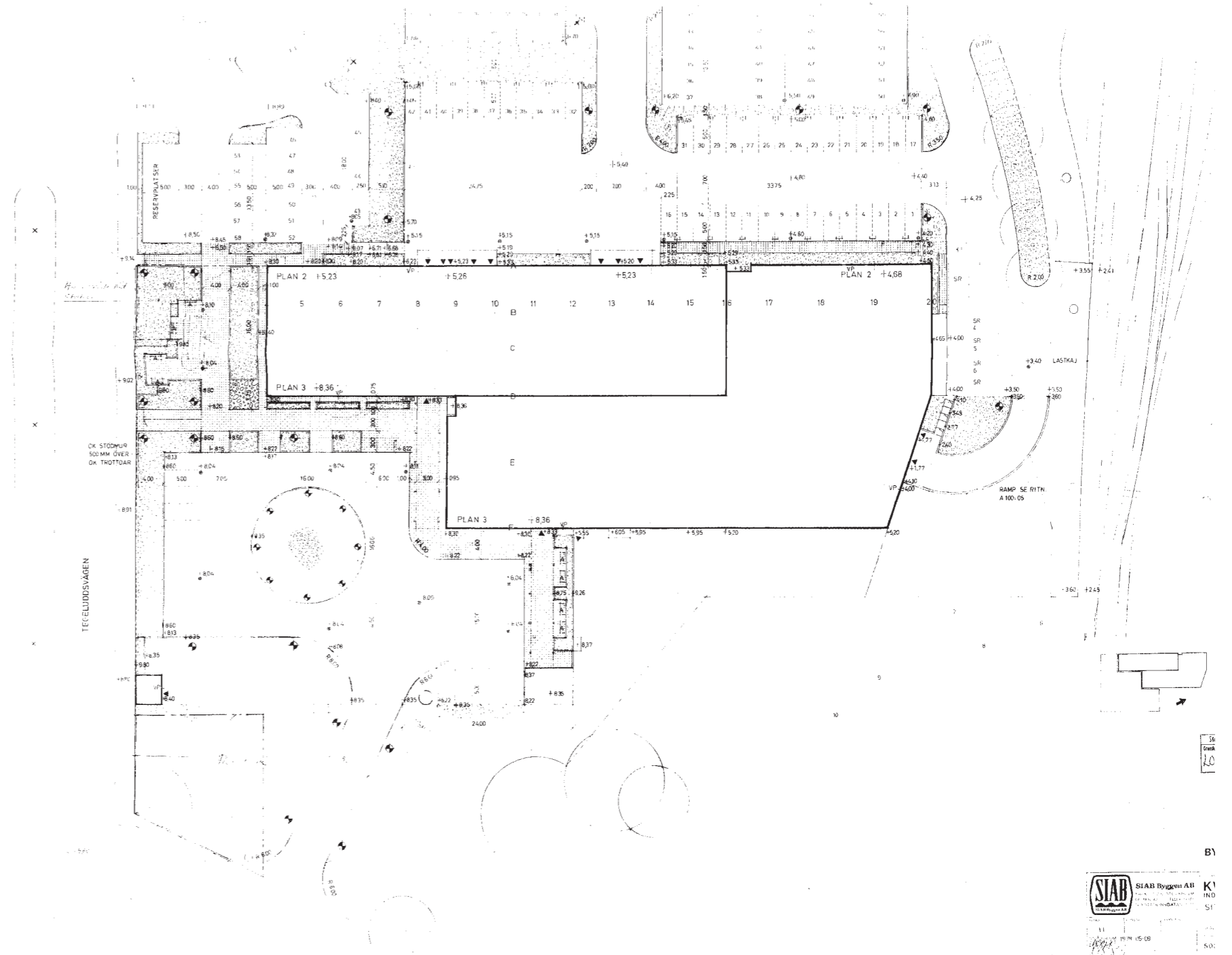
Byggnaden planerades både för kontor och för mindre småindustrier. I bygglovsritningarna daterade 1978 planerades plan 2-5, för Sveriges radio med planen att förlägga viss radioproduktion där. Deras lokaler var förlagda i lågdelen, vilken i plan var avsedd för småindustri. Det betydde att de behövde få dispens för att nyttja dessa lokaler, då deras verksamhet till stora delar var administrativ.

Byggnaden uppfördes med en högdelen i 10 våningsplan och en lågdelen i 5 våningsplan. Fasadutformningen var tydligt präglad av det sena 1970-talets formspråk. Situationsplanen från 1978 visar att förgårdsmarken mot Tegeluddsvägen planerades för grönska inom tydligt definierade planteringsytor avgränsade genom en betongmur mot vägen liksom grannfastigheten, Philipshuset (Bremen 1). Fastigheten planerades med ett stort antal parkeringsplatser i byggnadens källarplan samt väster om byggnaden i gatuplan. Gargeinfarten låg i norr mot bangården. Bottenplan gavs två entreér markerade med skärmtak. Entrén närmast Tegeluddsvägen ledde in till en större entréhall med reception, vilken ledde upp höghusets kontorsplan. En matsal med kök samt en större hörsal låg i anslutning till entréhallen. Den andra entrén låg runt hörnet mot öster och angränsade till Finlandsparken. Den ledde direkt in till Sveriges Radios lokaler. Framför denna entré anlades en rundel planterad med gräs och buskar/blommor.

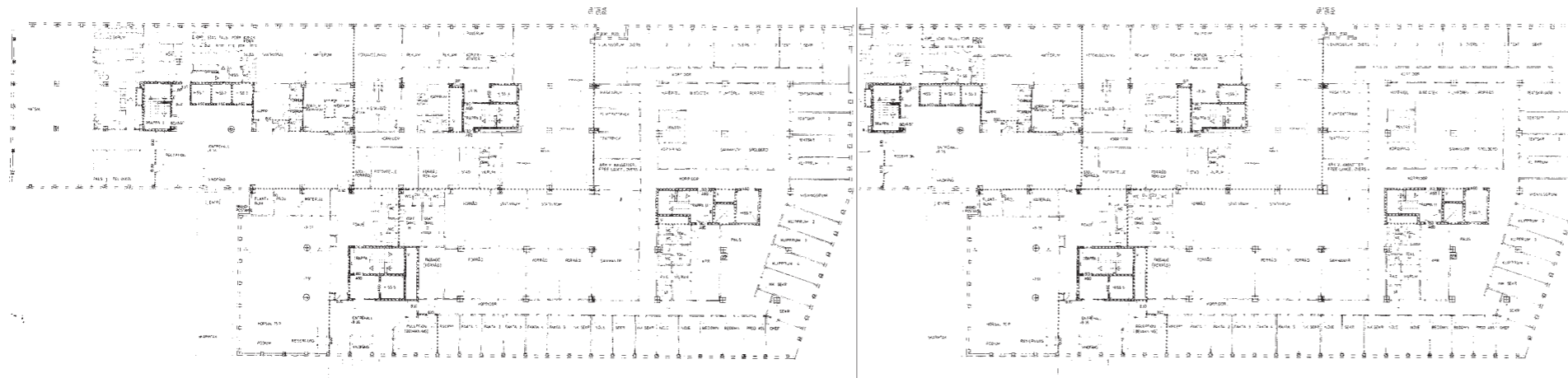
Kontorsplanen 5-10 planlades för SIABs huvudkontor, plan 5 delades dock med Sveriges Radio. Kontorsdelarna följde cellkontorens struktur, med små kontorsrum med dagsljus, längs långa korridorer. I de inre delarna placerades alla andra funktioner. På plan 10 högst upp satt troligen SIABs ledning. Det finns i bygglovsritningarna rum avsedda för VD och styrelse.

Lågdelen var försedd med ett ljusschakt i plan 4 och 5 för att skapa en bra arbetsmiljö med dagsljus i den djupa byggnadskroppen. Sveriges Radios lokaler bestod av både små kontorsrum och större öppna ytor.

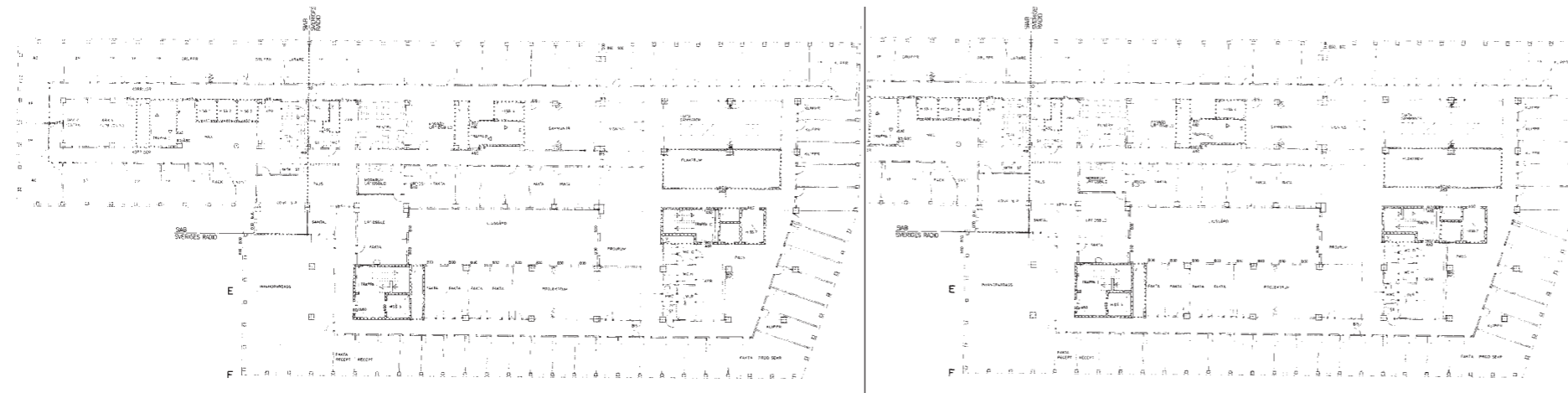
I plan 1 och 2 byggdes garage vilka också bredde ut sig söder om byggnaden.

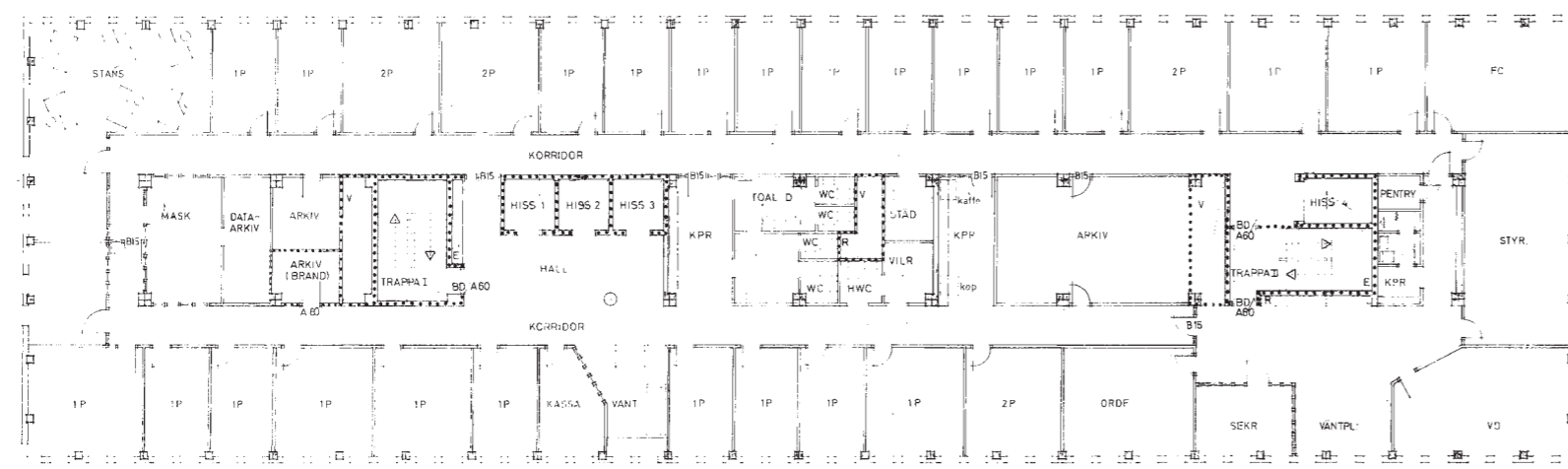
Situationsplanen redovisar utbredning av högdelen och lågdelen, parkeringsytorna väster om byggnaden samt förgårdsmarken med planteringar i planteringskar mot Tegeluddsvägen och vid entréerna. På en öppen större yta mellan entréerna och parkeringen markeras en rundel som på planen har en mindre yta med plats för buskar. Vid byggnadens sydöstra hörn ges det plats för ett konstverk, enligt planen. Det är oklart om det blev uppfört eller ej. Idag finns inget konstverk på platsen. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Bottenplanets två entréer markerades med skärmtak. Entrén närmast Tegeluddsvägen ledde in till en större entréhall med reception, från vilken man tog sig upp till höghusets kontorsplan. En matsal med kök samt en större hörsal låg i anslutning till entréhallen. En andra entré låg runt hörnet mot öster. Entréhall med reception utgjorde ingången direkt in till Sveriges Radios lokaler. Smala kontorsrum placerades vid ytterväggar. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Planen visar att SIAB och Sveriges Radio delar på detta våningsplan. Här framgår hur arbetsrummen samlats runt ljusgården i byggnadens lågdel. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

På plan 10 högt upp i högdelen satt troligen SIABs ledning. Här fanns rum för Styrelse, VD, ordförande och sekreterare. Här finns inte några utmärkta sällskapsrum som i många liknande huvudkontor. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Tidstypisk arkitektur

Byggnaden uppfördes med prefabricerade betongelement vilka gavs en ytbehandling som skapade variation i en annars mycket enhetlig fasade. Bröstningselement utfördes med huggen yta, och fasadelement i fönsterband i slätgjuten naturfärgad betong. Fönsterpartier utfördes i aluminium i en bronserad kulör.

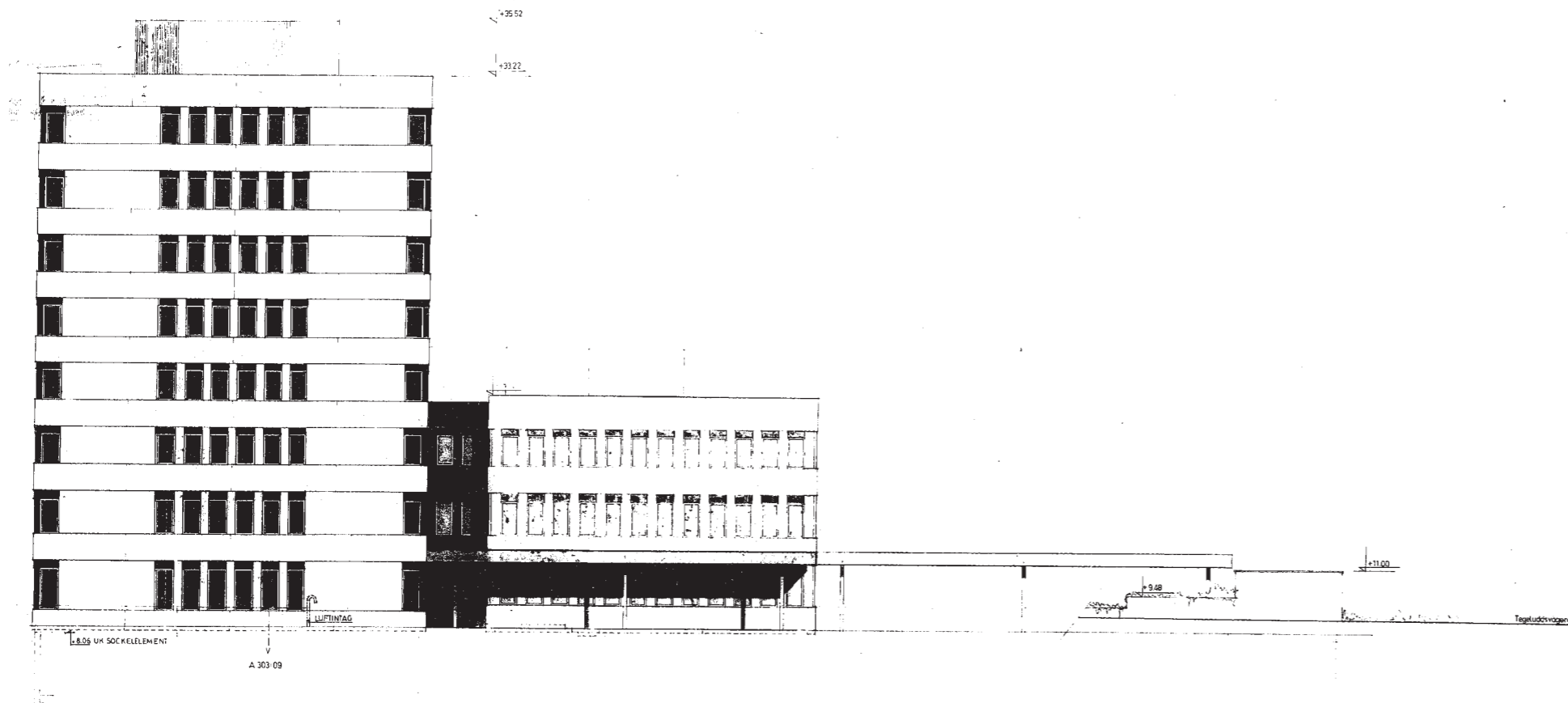
Ballastmaterial i den huggna fasadelementen var i de första förslagen i svart sten, men ändrades till en ljusare sten enligt byggnadsstyrelsens önskemål. De ansåg att en ljusare kulör bättre skulle passa till omgivande bebyggelse.

SIAB

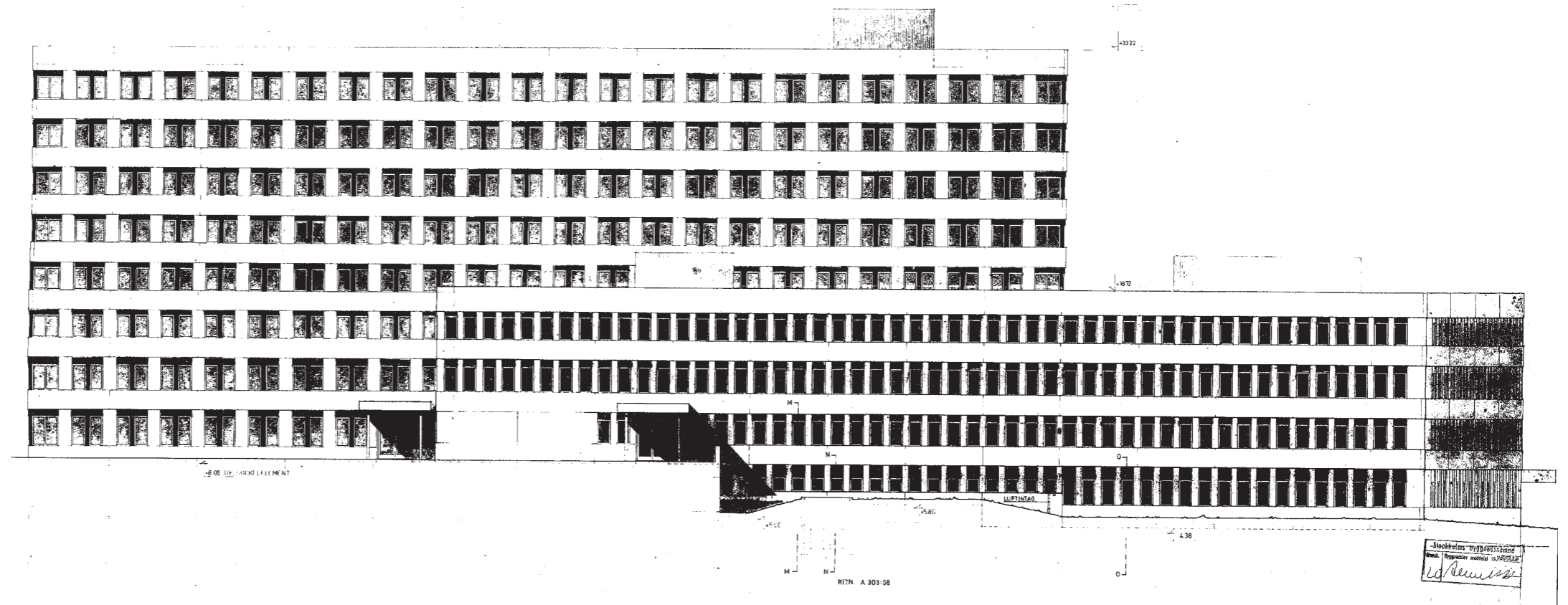
Företaget bildades 1945 av byggnadsingenjören Sven Dahlberg tillsammans med civilingenjören Håkan Birke och civilingenjören Carl Pålsson. Genom uppköp av konkurrenter växte firman. Bland företag som köptes upp hörde Diös Byggnads AB och Bygg-Oleba. Till en början producerades övervägande industribyggnader, därav namnet Svenska industribyggen, men så småningom tillkom även bostäder. SIAB utvecklades till ett av Sveriges största bygg- och anläggningsföretag. Bland annat byggde SIAB ett stort antal bostäder som en del av miljonprogrammet på 1960- och 1970-talet. Under sin glansperiod på 1970-talet sysselsatte SIAB cirka 4000 anställda.

Ägare av SIAB från starten och fram till och med 1970-talet var ett par byggnadsingenjörer. På 1980-talet skaffade sig Lundberg-Gruppen ägarkontrollen i SIAB.

1997 köpte NCC upp SIAB, och tillsammans blev de båda bolagen störst på byggmarknaden både i Sverige och Norden. Anledningen till fusionen beskrevs främst vara den svaga svenska byggmarknaden i kombination med ökad internationell konkurrens.

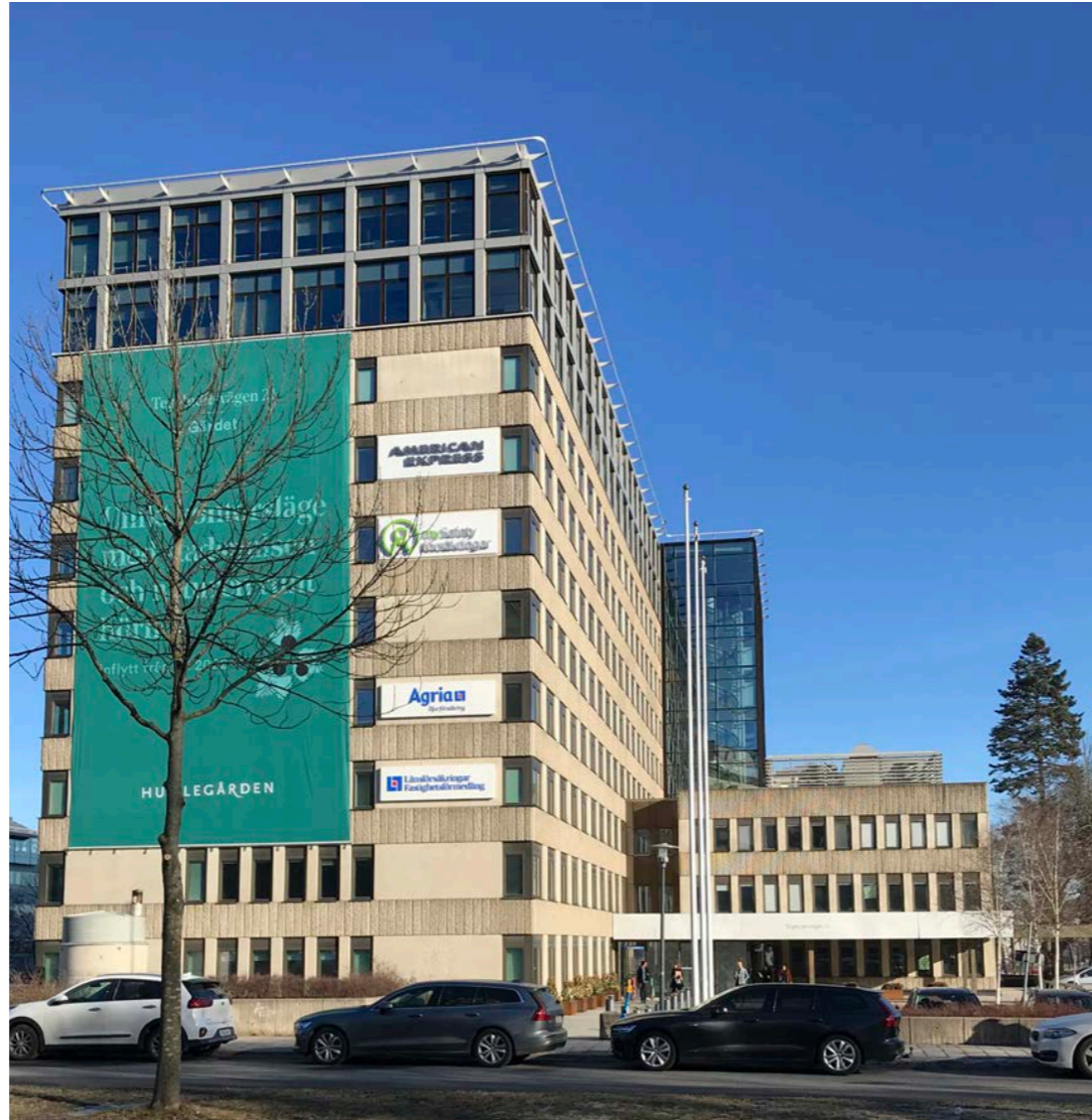

Bygglövrifningar från 1978, fasad mot Tegeluddsvägen respektive Finlandsparken i öster. Modernismens formspråk med repetitiva fasadelement inom de olika byggnadskropparna framträder tydligt. De långt utskjutande skärmtaken är inritade och bildar en stegvis nedtrappning mot den angränsande parken. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Bilden är tagen strax innan den omfattande om- och tillbyggnaden 2001-2002. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

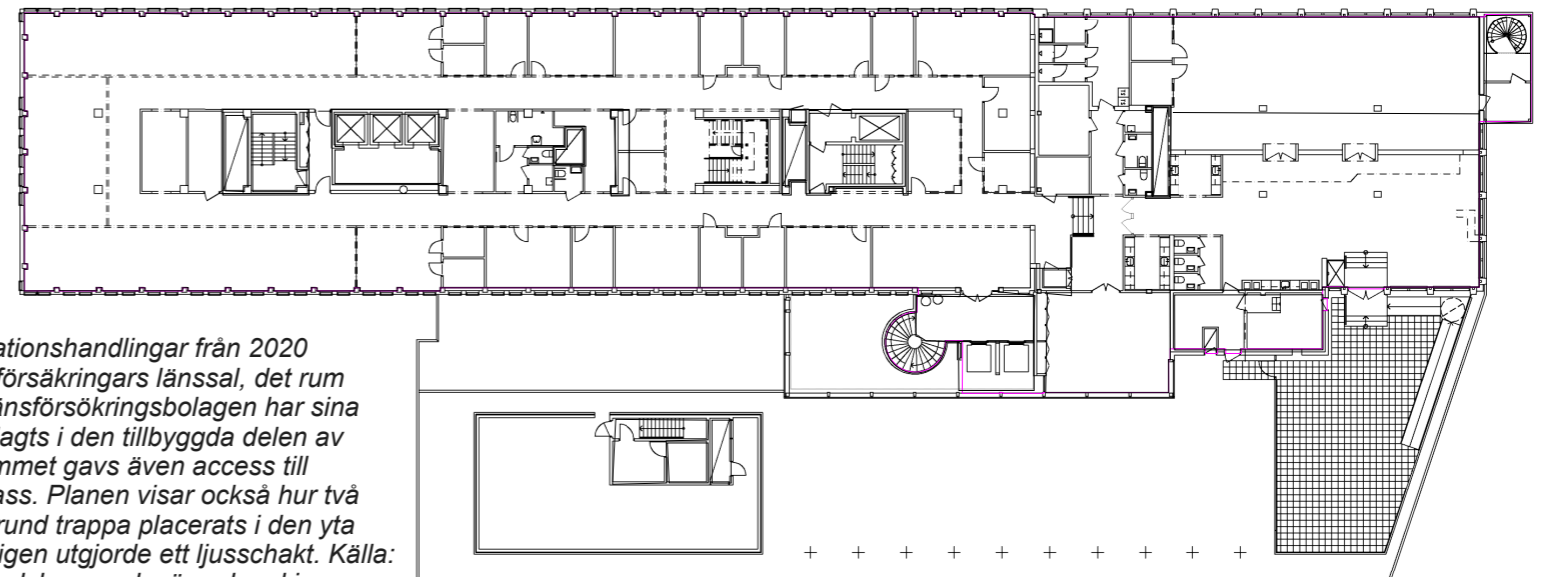

Från Tegelluddsvägen framträder högdagens påbyggnad med två våningplan samt det utanpåliggande glasade trapp- och hissutrymmet som vetter mot Finlandsparken.

Bröstningselement i betong utfördes med huggen yta, och fasadelement i fönsterband i slätgjuten naturfärgad betong. Fönsterpartier tillverkades i en bronserad kulör. Ursprungligt utförande.

På plan 6 i relationshandlingar från 2020 syns hur Länsförsäkringars länsal, det rum där de olika Länsförsäkringsbolagen har sina stormöten, förlagts i den tillbyggda delen av i norr. Från rummet gavs även access till lågdagens terrass. Planen visar också hur två hissar och en rund trappa placerats i den yta som ursprungligen utgjorde ett ljusschakt. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Bygglöv förändringar

- 1994 Ombyggnad av plan 3, 4 och 5, utbyte av ventilationsanläggning.
- 1995 Ombyggnad garage plan 1, förråd och motionslokal plan 2 och kontor på plan 3, 4 och 6.
- 1997 Nya entrépartier, norra fasaden och västra fasaden.
- 1997 Hyresgäst Anpassning plan 2, tre lokaler avsedda för Ponsus, tillverkning hudprodukter, SirN HEGO, ljudredigering och sammansättning elektronikmaterial, GE Capital finans AB. Utbildningsrum, lager verkstad. NCC ansöker om lov.
- 1999 Ändring av delar av plan 1-4 till nya kontorslokaler och installationsutrymmen, förberedelse av kulvert mellan Bremen 2 och 4.
- 1999 Uppförande av stödmurar av betong, cykelparkering, mellan Bremen 2 och 4.
- 2001 Fastighetsreglering, Amsterdam 2 blir Bremen 4.
- 2001-2002 Omfattande om- och tillbyggnad, ritad av Hans Berndtsson Arkitektkontor AB utförs av Humlegården.
- 2003 Kulvert till Bremen 2.
- 2004 Ändrad planlösning plan 12.
- 2006 Uppförande av ventilationstorn till reservkraftverk.
- 2009 Ny entré på plan 2 i västra fasaden, nytt fläktrum på lågdal, (plan 6), åt öster.
- 2009 Nytt café och ny restaurang på plan 3, bottenplan.
- 2015 Ny intertrappa mellan plan 6 och 7.

NULÄGESBESKRIVNING OCH KULTURVÄRDEN

Följande kapitel inleds med en nulägesbeskrivning och redovisning av kulturvärden som för utredningsområdet som helhet. Därefter följer avsnitt för de fem fastigheterna; Smedsbacken 25, Bremen 3, Bremen 1, Bremen 2 och Bremen 4 - avsnitten innehåller byggnadsbeskrivning och kulturvärden samt värdebärande karaktärsdrag för respektive byggnad.

KONTEXT I STADEN

TOPOGRAFI OCH SKALA

Utredningsområdet är en del av Norra Djurgården med dess karaktäristiska varierande topografi, där höjder såsom Hjorthagsberget, Gärdeshöjden och Kampementsbacken är bebyggda med bostadshus och där de lägre partiernas bebyggelse främst präglas av ytkrävande serviceverksamheter med behov av närhet till staden såsom hamn, energiproduktion, företagskluster och idrottsverksamhet. Vägsystemet löper i regel i de lägre partierna av landskapet. I dalgången mellan Hjorthagsberget och de södra höjderna löper Värtabanans järnvägsspår och den närliggande Lidingövägen Gärdeshöjdens sträckning.

De bostadstäta bebyggelseområdena Gärdeshöjden, Kampementsbacken och Hjorthagsberget karaktäriseras av hus i parkbebyggelse med utsparat naturmark bestående av lövträd, lärk och äldre tall som reser sig mellan hållmarkerna mellan byggnaderna. Gärdeshöjden omges av ett grönskande stråk längs Lidingövägen i väster och Tegeluddsvägen i norr, bland annat bestående av flera äldre ekar, varav tre karaktärsskapande ekar står framför BP:s tidigare huvudkontor i kv. Smedsbacken. Äldre ekar återfinns även norr om järnvägen mot Hjorthagen och i Finlandsparken invid Värtans station.

Utredningsområdet ligger i gränslandet mellan Gärdesstadens bostadshus och Värtahamnens hamn- och industriverksamhet. Området norr om utredningsområdet karaktäriseras av Värtahamnen, en storskalig hamnanläggning med terminaler, hamnbassänger och tät angöring av större färjor. Hamnanläggningen ligger på mark som till stor del består av deponerade fyllnadsmassor. Bebyggelsen i hamnen är i regel storskalig och här agerar Hotell Ariadnes högdel landmärke. I hamnen samt i ett stråk öster om Värtavägen, upp till Kampementsbacken, har kvarteren namn efter världens hamnstäder. Norr om Värtahamnen tar den så kallade Energihamnen vid. Området rymmer cisterner, stora industri- och produktionsanläggningar så som Värtaverket där det produceras fjärrvärme, fjärrkyla och elkraft. Värmeverkets höga skorstenar syns på långt från staden.

Öster om utredningsområdet ligger Finlandsparken med Värtans station och på dess västra sida Lidingövägen med Kungliga tennishallen som är den västligaste anläggningen inom Storängsbotten.

Terrängkartan visar de topografiska skillnaderna i området. Ungefärligt utredningsområde markerat med röd ring. Lantmäteriet.

ÅRSRINGAR OCH BEBYGGELSESTRUKTUR

Stora delar av bebyggelsen inom stadsdelen Gärdet har uppförts under 1930- och 40-talet. Det gäller främst bebyggelsen väster om Värtavägen, på Gärdeshöjden, med dess variation av lamell- och punkthus och bebyggelsen söder därom samt punkthusen mellan Tegeluddsvägen och Sandhamnsgatan.

Bebyggelsen söder om Sandhamnsgatan upp mot Kampementsbacken är yngre och av en annan skala, karaktär och bebyggelsestruktur. Här har bebyggelsen kommit till parallellt med byggnaderna inom utredningsområdet. På Kampementsbackens krön finns ett betydande antal byggnader från 1960-talet. Studentbostadshus från 1960-talet finns både sydost och sydväst om utredningsområdet. Längs Sandhamnsgatan finns annat kategoriboende i form av ett stort servicehus uppfört på 1980-talet.

Den yngsta bebyggelsen från 2000 till ca 2020 ligger längs Värtavägen i anslutning till utredningsområdet i kvarteren Smedsbacken och New York och utgörs av förtätningar i anslutning till tunnelbanan

Kartan visar tillkomst av byggnader per årtionde. Bearbetad av Tyréns.

Vy längs med Värtavägen mot norr. En av Värtaverkets skorstenar reser sig tydligt i fonden, intill syns Hjorthagskyrkans torn.

BEBYGGELSEN

Gärdesstaden

Gärdeshöjdens bebyggelse är uppförd på 1930- och 40-talen med punkthus i åtta våningar och lamellhus i sex våningar med souterrängvåningar. Ågostrukturen är småskalig och byggnaderna är individuellt utformade vilket ger lamellhusen en "stadsmässig" karaktär. Lamellhusen möter omväxlande gatan direkt eller med förgårdsmark. Punkthusen står friare omgivna av naturmark och når gatan med ett av fyra hörn. Putsfasader med burspråk och utkragande balkonger kännetecknar byggnaderna. Entréerna är särskilt omsorgsfullt utformade. Taken är flacka och plåtklädda på punkthusen. Lamellhusen har synliga takfall med takpannor. När höjden bebyggdes sparades vissa träd och annan vegetation nyplanterades. Parkeringsplatser har i viss mån ändrat karaktären av kombinationen sparad natur och park.

Kvarteret New York, mellan Sandhamnsgatan och Tegelluddsvägen är en del av Gärdesstaden, och bebyggt med sju åtta vånings punkthus placerade i en vågrörelseform. Sammanhållande karaktärsdrag är byggnadernas putsade fasader, takhöjder, storlek på fotavtryck och de enhetliga men internt varierande ljusa och varma kulörerna på fasaderna. Variationen av balkonger, burspråk och fönster är i det närmaste oändlig.

På flygbilden tagen från väst år 2001 syns de stora verksamheterna i Energihamnen tydligt. Avtecknar sig gör även bebyggelsen i aktuellt utredningsområde som växt fram ovanför järnvägen som rundar höjden. Källa: Stockholms hamnar.

Kvarteret bär en stark prägel av hus i park. Parken präglas av tall och lärk med stor topografisk variation och omväxlande förvildade och tuktade buskage. Här och var finns trädgårdsvegetation såsom gullregn och syren. Omfattande hårdgjorda ytor, avsedda för bilparkering, har tillkommit sedan kvarteret bebyggdes.

Kampementsbacken

På krönet av Kampementsbacken återfinns fem storskaliga och glest placerade flerbostadshus i nio-tio våningar, uppförda i början av 1960-talet. Byggnaderna är utformade som kopplade punkthus efter en idé av Alvar Aalto men framstår både från Värtavägen och söder ifrån som ljusa, släta skivhus. Byggnaderna är relativt likartade. De utstrålar en stillsam rationalitet med de skarpt skurna volymerna, släta putsfasader och enkla fönstertyper. Fönster och balkonger är placerade i tydliga axlar.

Byggnaderna är glest placerade i kuperad terräng med stora friytor. Fasaderna har delvis indragna och delvis utskjutande balkonger. Det sentida förtätningsprojektet i kvarteret Kampementet har en L-formad och mer kompakt volym på sju våningar uppförts. Fasaderna är ljust slätputsade och präglas av burspråk med fönster grupperade om två.

Flybild 2000-tal från söder med ungefärligt utredningsområde markerat med röd ring. Bostadshusen söder om utredningsområdet är inbäddade i grönska. Bortom utredningsområdet tar hamnverksamheterna vid. Vid Värtaverket syns de två höga skorstenarna tydligt. Bortom dem syns även Hjorthagen och bron över till Lidingö från Ropsten. Källa: Byggastockholm.se.

Till vänster hamnområdet som avgränsas av Värtabanan, centralt verksamhetsområdet med Finlandsparken och till höger om Tegeluddsvägen de olika bebyggelsegrupperna längs Sandhamnsgatan och Kampementsbacken. Flygbild tagen av Ingrid Johansson, Stockholms stadsmuseum, under 2000-talet.

Hamnen och övrig bebyggelse

Hamnens verksamheter består av storskaliga, moderna och på långt håll synliga byggnadsverk, så som terminal, cisterner, skorstenar och produktionsanläggningar. Byggnadernas ålder varierar och av den äldre bebyggelsen återstår ett antal så som Kommunhuset invid järnvägen och det gamla hamnkotoret, idag lokaliserat inom det som kallas Energihamnen norr om utredningsområdet.

Trots närheten till Lilla Värtan ser man sällan vattenspegeln från utredningsområdet och dess kontorsbyggnader, då spårområdet, planskilda lösningar för infrastrukturen mot Lidingö samt storskaliga hamnanläggningar ligger emellan.

Väster om området ligger Kungliga tennishallen (färdigställd år 1944) med flera inne- och utebanor. Kungliga tennishallen genomgick en omfattande renovering på 1980-talet, då de flesta fönsterväggar sattes igen. Tidigare fanns även en badmintonhall, S:t Erikshallen, som uppfördes efter ritningar av Gustav Lettström samtidigt som tennishallen.

Värtabanan och stationen

Norr om utredningsområdet går Värtabanan i öst-västlig riktning, en järnvägsförbindelse från Tomtebodan via Norra Djurgården till Värtahamnen.

Värtabanan är fortfarande i bruk som järnväg för godstransport. Öster om utredningsområdet ligger Värtans stationshus som uppfördes av Statens Järnvägar, SJ, år 1882 i samband med Värtabanas tillkomst. Stationsbyggnaden är den enda kvarvarande byggnaden kopplad till SJ:s verksamhet i områdets direkta närhet. I den intilliggande parken, idag kallad Finlandsparken, finns vaga spår efter de byggnader som tidigare stått där, i form av terrasseringar.

Spårområde för Värtabanan till vänster och Värtans stationshus till höger.

FINLANDSPARKEN

Finlandsparken är den tidigare stationsparken till Värtans station. Den nuvarande parken anlades år 1986 till minne av finska krigsveteraner från andra världskriget, samtidigt som Finlandsmonumentet invigdes. Skulpturen som utgör monumentet är utförd av konstnären Gudrun Eduards, av gjutjärn, stål och finsk granit.

Värtabanas spår mot väst med Finlandsparken och Bremen 4 och 2. I bakgrunden syns viadukten där Lidingövägen passerar över järnvägen. Till höger i bild går Södra Hamnvägen upp i form av en ramp till Lidingövägen.

Del av Finlandsparken.

Parken är indelad i två olika funktioner. Den östra delen innehåller en lekplats som hör till det gamla stationshuset som idag hyser skolverksamhet. Den västra delen är mer av parkkaraktär med sittplatser, gräsytor inramade av träd och buskar så som alm, ek, lönn och syren. I den nordvästra delen ligger ett stycke naturmark beväxt med ett antal gamla ekar. Naturmarken är idag planlagd som fastighetsmark men planeras av staden att införlivas i Finlandsparken. I den del av parken som ligger mot Tegeluddsvägen planterades ett stort antal björkar år 2009 och under åren 2016–2017 rustades parkens gångvägar, varvid sittplatser och en grillplats anlades.

Idag är parken en viktig entré till Stockholm för båtpassagerare som kommer till Värtaterminalen och som ska vidare med buss eller tunnelbana.

Av parkens tidigare anläggningar återstår en terrassering där den senast rivna byggnaden stått, samma plana yta där monumentet står idag. Även vägen ner till stationsbyggnaden är bevarad sedan tiden före parkens tillkomst. Huruvida syrenen är planterade på senare tid eller om den utgör en rest av en tidigare stationspark eller trädgård är oklart, men ekar och vissa träd visar platsens tidigare karaktär. Av den omsorg som man vanligen lade på stationsparkerna avseende park- och trädgårdsväxter, under 1880-tal, finns inget kvar om det någonsin har funnits i anslutning till denna station. Men området har sedan länge varit bevuxet av stora lövträd. På SJ:s övriga mark inom kvarteren Bremen och Amsterdam har det dock funnits omfattande odlingsverksamhet både på friland och i växthus. Det vore dock osannolikt att de växter som man drev upp där inte skulle ha planterats ut i anslutning till stationsbyggnaden, även om det inte framgår av källorna.

Finlandsparken har den högsta klassificeringen av befintliga ekområden (klass 1) enligt den inventering och klassificering som gjorts i Östermalms parkplan (Stockholms stad), utifrån ett antal attribut som håll, mulm (trämjöl), storlek, trädform och vitalitet.

Stationen och Finlandsparken.

KOMMUNIKATIONER

Området är starkt präglad av flera generationer av infrastrukturutbyggnader. Vägar och järnväg strukturerar och avgränsar rörelser och samband i stadslandskapet. Norrut gränsar området mot planskilda vägar som löper i främst öst-västlig riktning; Lidingövägen, Hjorthagsvägen, Norra länken, Södra Hamnvägen samt Värtabanan närmast kvarteren Bremen och Amsterdam. Lidingövägen avgränsar området i väst, där tunnelbanan går på bro över vägen.

Kontorsbyggnaderna med dess förgårdsmark är orienterade mot Tegeluudsvägen som sträcker sig genom området i öst-västlig riktning. Den breda vägen är tvåfilig och kantad med parkeringsplatser i vardera riktningen. Vägen rymmer dessutom en mittrefug med en enkel trädrad som tillsammans med förgårdsplanteringarna framför kontorsbyggnaderna bidrar till grönska i området. I sydost mynnar Tegeluudsvägen vid Frihamnen och Lindarängsvägen. I motsatt riktning ansluter den till Lidingövägen.

Värtavägen, tidigare Ropstensvägen, sträcker sig från Valhallavägen till Tegeluudsvägen och ansluter Tegeluudsvägen centralt i jämnhöjd med utredningsområdet. I vyn norrut på krönet av Kampementsbacken kan man uppfatta Värtaverkets skorsten och Hjorthagens kyrka i fonden, trots att kontorsbebyggelsen inom kvarteret Bremen skymmer delar av den historiska sträckningen av Värtavägen mot Ropsten. Vägen går i en sänka mellan de två höjderna Smedsbacken och Kampementsbacken.

Tunnelbanan går på bro ut från stationen i berget. I bakgrunden Bremen 3.

I anslutning till korsningen mot Tegeluudsvägen finns en av de två uppgångarna till tunnelbanestation-en Gärdet. Uppgången går in i berget och ansluter till Värtavägen. I samma korsning finns busshållplatser på var sida där en av Stockholms lokaltrafiks stombussar stannar. Runt tunnelbanestationen vid Värtavägen har bebyggelse tillkommit under 1980- och 2000-talet vilket skapat ett tätare kluster av byggnader vid uppgången. Tunnelbanan är vältrafikerat med resenärer till närliggande gymnasieskola och kontor samt till och från färjeterminalen.

Tegeluudsvägen

Tegeluudsvägens sträckning följer den tidigare hägnaden för jaktparken på Djurgården, från Tegeluuden över Kampementsbacken och Smedsbacken. I dess nuvarande utformning utgör vägen en viktig gräns gentemot den historiska hamn- och järnvägsverksamheten. De under senare tid planterade träden utgör en medveten avgränsning mellan angränsande bostadsområde och kontors- och lagerbyggnaderna norr om vägen. Breddningen av vägen och upprättande av förgårdsmark framför byggnaderna på den norra sidan är ett resultat av en allt högre komplexitet och reglering i den fysiska planeringen, i det här fallet med syfte att minska olycksrisken på grund av närheten till transporter av farligt gods till Frihamnen.

Tegeluudsvägen västerut med trädrad i mitten.

Det framstår tydligt att de bevarade ekarna på Smedsbacken 25, planteringen av träd mellan körfälten och förgårdsmarken utanför byggnaderna norr om vägen är avsedda att stärka det gröna stråket som fortsätter österut med Finlandsparken på norra sidan och Hus i park-miljön vid foten av Kampementsbacken.

Byggnaderna på den norra sidan i utredningsområdet har tillkommit såsom enskilda enheter som orienterar sig mot Tegeluudsvägen med tydlig baksida mot spårområdet och hamnen.

Värtavägen

Värtavägen har samma sträckning som den har haft de senaste århundradena. Idag har den fått en mer tillbakadragen roll sedan den huvudsakliga trafiken till Lidingö går på Lidingövägen strax väster om Värtavägen. Dess tidigare sträckning norrut från Tegeluudsvägen är idag bebyggd. Sträckan från Kampementsbackens krön ner mot Tegeluudsvägen präglas på dess östra sidan av Gärdeshöjden och dess funktionalistiska bebyggelse, medan dess östra sida har en mångfasetterad bebyggelse, starkt präglad av institutioner som välfärdssamhället förde med sig, såsom äldreboende, sjukhus och studentbostäder, i byggnadsvolymer avsevärt större än byggnaderna på den västra sidan.

Tunnelbanan går över Lidingövägen. Till höger i bild går Tegeluudsvägen mot öst.

KULTURVÄRDEN

Nedan redogörs inledningsvis för identifierade kulturvärden i området som helhet, följt av en beskrivning av platsens kulturvärden med bäring på riksintresse för kulturmiljövård, Kungliga nationalstadsparken samt Stockholm byggnadsordning.

Tidiga spår av markanvändning

Inom utredningsområdet finns få spår av den historiska markanvändningen, platsens tidigaste berättelse, när marken fortfarande var obebyggd. Den utsparade naturmarken och ekarna är dock en stark värdebärare för denna berättelse. Ekarna, som kräver mycket solljus, vittnar om att marken varit öppen och betad. Ekarna står både i Finlandsparken och inom fastigheten Smedsbacken 25 där de tagits upp i gestaltningen av BP:s huvudkontor. Bevarade ekar återfinns även i anslutning till aktuellt utredningsområde, i utsparad naturmark mellan bebyggelsen – ett återkommande karaktärsdrag för stadsdelen Gärdet och området i sin helhet.

Förutom ekarna och naturmarken är även vägarna, Tegeluddsvägen och Värtavägen, delar av områdets tidiga berättelse. Tegeluddsvägen minner om den historiska gränsen mellan jordbruksmark och jaktpark och senare även militärt övningsområde. Även namnet Tegeluddsvägen utgår från den tidiga berättelsen och jägmästarbostället Tegeludden. Både Tegeluddsvägen och Värtavägen, som tidigt blev en viktig väg mellan staden och Ropsten samt Lidingö, har höga kulturvärden kopplade till sin sträckning.

Gestaltad förgårdsmark framför Bremen 4. Bortom Bremen 4 finns flera ekar i Finlandsparken.

Stockholm växer - hamn och järnväg

I slutet av 1800-talet var Stockholm i ett utvecklingskede och behövde ställa om för expansion; staden anpassades till mer handel, ökade varuflöden och mera transporter. Värtans stationshus är tillsammans med Finlandsparken samt spårområdet viktiga värdebärare för platsens centrala del i utvecklingen av hamn och järnväg, som i sig varit av stor betydelse för Stockholm som stad. Stationshuset är ett enskilt byggnadsminne och speglar den viktiga järnvägsförbindelsen till stambanan. Värtabanan var även en förutsättning för att Stockholms stora djuphamn skulle kunna anläggas utanför stadskärnan på 1880-talet. Förbindelsen till stambanan var avgörande för transportererna av gods till och från landet. Den är därmed en viktig pusselbit för förståelsen av huvudstadens transport- och kommunikationshistoria.

Finlandsparkens historia är idag svåräst så som en del av stationsmiljön. De få spår som återstår från stationsparkens tid är en husterrass där en av byggnaderna tidigare stått, de stora ekarna, vägsträckningen ner till stationshuset i dess nordvästra del, en syren samt terrasseringen på vilken en av de tidigare byggnaderna var placerad.

Även Tegeluddsvägen berättar om järnvägens framdragning och påverkan på området, då den avgränsade Statens järnvägars område mot omgivningen.

Militär närvaro

Tegeluddsvägen har även varit gränsen för det militära övningsområdet. Fram mot sekelskiftet 1900 var den gräns mellan SJ-området och militären som huserade på södra sidan.

Finlandsparken med Värtans stationshus. I förgrunden syns en av de äldre ekarna i parken.

1930-talets planering

Smedsbacken 25 var i stadsplanen för Gärdet från 1930-talet markerad som idrottsplats. Av detta syns inga spår idag. Den koppling som finns är att arkitekt Gustaf Lettström som ritade det befintliga modernistiska komplexet var densamma som ritade badmintonhallen, som låg västerut i samma ring runt Gärdeshöjden med direkt närhet till Kungliga Tennishallen.

Gärdet är ett tydligt och konsekvent genomfört exempel på en miljö från 1930-talet. Bebyggelsen i Gärdesstaden präglas av den tidiga funktionalismens formspråk och har en enhetlig arkitektur både sett till skala och utformning.

Den funktionalistiska bebyggelsen förhåller sig på ett för tiden och för Stockholm typiskt sätt till det naturgivna landskapet med höga punkthus på höjden. Vid utbyggnaden av de högt belägna tidigare hållmarkerna har de typiska tallarna bevarats.

I slutningen bakom Smedsbacken 25 reser sig bebyggelsen på Gärdeshöjden.

Byggnaderna inom utredningsområdet reser sig som monoliter.

Samtliga fastigheter har gestaltad förgårdsmark mot Tegeluddsvägen. Förgårdsmarken markerar biltrafikens och transporternas framskjutna betydelse i den modernistiska planeringen.

Släpp mellan fastigheterna är del av tidig plan för området, innan etableringen av industriverksamheter.

Spårområdet minner om områdets koppling till järnväg och hamn.

Tegeluddsvägen minner om historiska gränser.

Byggnadsminnesförklarade Värtans station och den tillhörande Finlandsparken är viktiga värdebärare för områdets koppling till hamn och järnväg.

Slutningen mellan den sammanhängande bebyggelsen på Gärdeshöjden och Smedsbacken 25 vittnar om de, för Stockholm typiska, topografiska skillnaderna.

De karaktäristiska ekarna togs på 1960-talet upp i gestaltningen av BP:s huvudkontor.

Utsparad naturmark med ekar som utgör spår av den historiska markanvändningen återfinns på flera platser runt om och i utredningsområdet.

Tegeluddsvägen berättar med bredd och trädtrad om ett modernistiskt planeringsideal med trafikseparering där vägen markerar gräns mellan bostads- och verksamhetsområde.

Värtavägen berättar om den historiska vägen mellan staden och Ropsten samt Lidingö.

Värdebärande karaktärsdrag för området som helhet. Bearbetat av Tyréns.

1960-talets modernistiska planering

Planerna på idrottsområde inom det som idag är fastigheten Smedsbacken 25 genomfördes aldrig då BP, Handelsbanken och Kruse Olsson & Co uppförde sin kontorsanläggning på marken nedanför Gärdeshöjden. Den naturpräglade sluttningen som skiljer Smedsbacken 25 från Gärdeshöjdens bebyggelse visar de topografiska skillnader som utbyggnaden hade att förhålla sig till. På den gröna förgårdsmarken mellan BP:s huvudkontor och Tegeluddsvägen stoltserar några äldre ekar. Ekarnas bevarande berättar om den status de hade i gestaltningen av huvudkontoret där de fick en anmärkningsvärd placering.

Karakteristiska ekarna framför BP:s tidigare huvudkontor.

Tegeluddsvägens gestaltning med en bredd om två filer i var riktning samt trädrad i mitten visar tydligt på det modernistiska planeringsidealet som manifesterades i rationell trafikföring, trafikseparering och god logistik. Vägen med trädraden agerar avskiljande gräns mellan bostäder på den södra sidan och verksamheterna på den norra sidan. I sydost förstärks gränsen av den gröna sluttningen upp mot kvarteret New York med punkthus uppförda under 1940-talet. Undantaget är Smedsbacken 25 där gränsen istället kan upplevas gå vid den naturpräglade sluttningen men där kontorsverksamheten söder om Tegeluddsvägen sågs som en "cityverksamhet" och Philips anläggning som något tyngre och störande.

Verksamheternas entréer är vända mot Tegeluddsvägen.

Tegeluddsvägen västerut.

Det tidsenliga planeringsidealet visar sig även i hur verksamheterna och dess entréer öppnar sig mot Tegeluddsvägen för att underlätta flöden till och från fastigheterna. Parkering och varumottagning är styrda till baksidan mot järnvägen. Förutom den gröna förgårdsmarken och hårdgjord yta i Smedsbacken 25 har samtliga byggnader på Tegeluddsvägens norra sida gestaltad förgårdsmark mot vägen. Kvarteret Bremens förgårdsmark visar ytterligare på hur biltrafik och transporter ges fysiskt utrymme i den modernistiska planeringen samtidigt som gaturummet löses upp.

På den norra sidan av Tegeluddsvägen breddar SJ ut sig under större delen av 1900-talet. Släppet mellan fastigheterna mitt emot Värtavägens ändpunkt minner om den första stadsplanen för området där SJ-området delades in i två områden med industrier och verksamheter på var sida om släppet.

Byggnaderna inom utredningsområdet är lokaliserade i bostadskransens utkant på mark som inte längre behövdes i så stor omfattning som tidigare. Verksamheterna som byggnaderna uppfördes för krävde stora, självförsörjande anläggningar som idag reser sig som monoliter i området.

Byggnaderna är idag värdebärare för berättelsen om en alternativ lokalisering för företag som valde bort det moderna city och den successiva utflyttningen av verksamheter från innerstaden under stora delar av 1900-talet.

Gestaltad förgårdsmark vid Bremen 3, tidigare Philipshuset.

Del av en allt suddigare årsring

När Philips och BP, Handelsbanken och KM bygger sina anläggningar i början av 1960-talet är det en del av en kraftig utbyggnad av Gärdets bebyggelse. Byggverksamheten är intensiv och stadsdelen expanderar kraftigt mot hamnarna. Även om bebyggelsen från tiden inte är homogen utgör den en markant årsring i Stockholm. Allt sedan 1970-talet har årsringen luckrats upp genom förtätningar i den glesa bebyggelsestrukturen. Det gäller inte minst inom och i anslutning till utredningsområdet, längs Värtavägen och Sandhamnsgatan.

Bremen 4 och 2 från sent 1970-tal respektive tidigt 1990-tal har passats in i anslutning till de stora 1960-talsanläggningarna och har behövt förhålla sig till 1960-talsplanerna, ett mindre problem för SIAB med sitt i grunden modernistiska kontorshus. Det torde dock inte ha varit ideala förutsättningar för Länsförsäkringars eleganta kontorsbyggnad som klämts in i ett då halvmodernt verksamhetsområde, vägg i vägg med en lagerbyggnad. Här skaver de högre ambitionerna ifråga om helhetsgestaltning och grönska mot de mer funktionsanpassade grannhusen. Under 1980-talet lades successivt allt större vikt om kontorens inramning och närmiljö.

Huvudkontor i verksamhetsområde

Kvarteret Bremen bedöms genom denna bristande konsekvens, att verksamheter och byggnader successivt vävts in i ett föråldrat planmönster anpassat för tyngre verksamheter, inte kunna ses som ett kulturhistoriskt värdefullt bebyggelseområde eller helhet. Utvecklingen efter 1960-talet har skapat en otydlighet och medfört att påkostade huvudkontor inte givits optimala förutsättningar arkitektoniskt eller stadsbildsmässigt. På samma sätt har läsbarheten avseende den ursprungliga intentionen, ett verksamhetsområde av tyngre/bullrigare karaktär med koppling till järnvägen, inte heller fått tydligt genomslag utan i stället blivit kontoriserat. 1900-talets hastiga samhällsförändringar och strukturovandringar kan dock till viss del sägas avspeglas i kvarteret.

Att området lockat nationella och multinationella bolags huvudkontor är av kulturhistoriskt intresse och det påverkar graden av kulturvärden för respektive fastighet. Sett till miljön som helhet har dock detta faktum mindre betydelse. Helhetsplaneringen och det samlade fysiska uttrycket är splittrat mer än individuellt för de olika anläggningarna. Samtliga huvudkontor har också förändrats med undantag för Länsförsäkringars byggnad.

Stadsbild

Även om Bremen inte är välplanerat sett till de kontorsinriktade företag som kom att bygga i verksamhetsområdet och stadsbilden kan sägas vara splittrad finns det kulturhistoriska kvaliteter i densamma. Hit hör att det finns en viss monumentalitet längs Tegeluddsvägen och de olika fastigheternas högdelar är verkningfulla i vissa vinklar. Bremen 3 har en skivverkan längs Tegeluddsvägen, Bremen 2 har en effektiv takkontur tvärställd mot gatan och en bearbetad gavel medan Bremen 4 med sitt friare läge och sin efter påbyggnaden solida form får en pregnant verkan i närområdet.

Bremen 3 och 4 har genom lägen i kvarterets utkant och genom fritt rum åt flera håll betydelse för stadsbilden, Bremen 3 med sin strategiska placering vid Lidingövägen och tunnelbanan även en landmärkesfunktion. Bremen 4 bildar en tydlig rumsavgränsning för Finlandsparken och en effektiv kontrast mot parkens lövträd.

Komplexet Smedsbacken 25 är infogat i en grön omgivning och här bildar både den grönskande inramningen och förplatsen med ekarna en intressväckande modernistisk stadsbild. BP-husets ursprungligen effektfulla verkan med den genom konst och vattenspegel manifesterade gaveln mot öster har förtagits av förtätningarna som gjort mot tunnelbaneuppgången och Värtavägen. Lågdelen långa, konsekventa fasad mot Tegeluddsvägen är effektiv sett till den släta fasaden och de långa horisontalerna men samtidigt monoton.

Bremen 4 ansluter till Finlandsparken.

OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÄRDEN

Utredningsområdet ligger inom ett område av riksintresse för kulturmiljövärderna, Stockholms innerstad med Djurgården [AB:115] och i gränsen mot Kungliga nationalstadsparken. Beskrivningen av riksintresseområdet återfinns i dess helhet som bilaga. Här följer endast den text som berör utredningsområdet och dess nära omgivning.

Motivering:

Storstadsmiljö, präglad av funktionen som landets politiska och administrativa centrum sedan medeltiden och de mycket speciella topografiska och kommunikationsmässiga förutsättningarna för handel, samfärdsel och försvar. Utvecklingen inom stadsplane- och byggnadskonsten har fått särskilt tydliga uttryck med alla epoker från medeltiden till nutid väl representerade. Residensstad, domkyrko- och universitetsstad samt viktig sjöfarts- och industristad. (Stiftsstad, Skolstad).

Följande delar av riksintressets uttryck och särdrag har relevans för utredningsområdet:

Uttryck för det moderna välfärdssamhället och dess stadsbyggande, så som Gärdet, Slussen och Hötorgscity.

Utredningsområdet gränsar till ett område med utpräglade funktionalistiska stadsplaneideal med Gärdeshöjdens bebyggelse ovanför Smedsbacken 25. Gärdet är ett tydligt och konsekvent genomfört exempel på en miljö från 1930-talet. Gärdeshöjdens bebyggelse har stor betydelse för stadsbilden då de är synliga från långt håll och bildar en funktionalismens årsring i stadens siluett. Bebyggelsen i Gärdesstaden präglas av den tidiga funktionalismens formspråk och har en enhetlig arkitektur både sett till skala och utformning.

Sjöfarts-, handels- och industristaden. Hamnanläggningar från skilda tider och byggnader som hör ihop med flottan och sjöfarten.

Värtans stationshus är ett enskilt byggnadsminne och speglar tillkomsten av Värtahamnen och den viktiga järnvägsförbindelsen till stambanan är en viktig del av huvudstadens transport- och kommunikationshistoria. Värtabanan var även en förutsättning för att Stockholms stora djuphamn skulle kunna anläggas utanför stadskärnan på 1880-talet. Förbindelsen till stambanan var avgörande för transporter av gods till och från landet. Den är därmed en viktig pusselbit för förståelsen av huvudstadens transport- och kommunikationshistoria.

Ur ett nationellt perspektiv finns det få av Edelsvärds mindre stationsbyggnader bevarade och stationshuset vid Värtan har en ovanlig form i förhållande till övriga stationsbyggnader. Finlandsparkens historia är idag svårsläst så som en del av stationsmiljön. De få spår som återstår är en husterrass där en av byggnaderna tidigare stått, de stora ekarna, vägsträckningen ner till stationshuset i dess nordvästra del samt en syren.

Kontor, bankpalats, försäkringsbolag, varuhus och andra handelns och näringslivets byggnader.

Utredningsområdets kontorsbyggnader kan ses i ljuset av den tidens ambition att komma tillrätta med trafikflödet i staden. Genom att decentralisera arbetsplatser kunde man skapa ett flöde inte bara in till staden utan även ut från staden. Halvcentralt belägna verksamhetsområden såsom kvarteret Bremen och Smedsbacken är tydliga representanter för den här tidens kontorsetableringar.

De stora kontorsanläggningarna speglar en strukturuomvandling från industri mot ett mer tjänstebaserat näringsliv. Ur ett riksintresseperspektiv är placeringen av flera huvudkontor i området särskilt intressant som en direkt koppling till huvudstadsfunktionen. Försäkringsbolagens byggande, här Länsförsäkringar, är särskilt utpekad i riksintressebeskrivningen.

De tydligt avläsbara "årsringarna" i stadsväxten.

Kvarteret Bremen och Smedsbackens halvcentrala läge kan ses som ett gott exempel för kontinuerligt utflyttande verksamheter på grund av ett ökande exploateringsstryck i de centrala stadsdelarna, sedan slutet av 1800-talet. Inom utredningsområdet och i närliggande områden på östra Gärdet finns en betydande årsring från 1960-talet.

Stadens anpassning till naturen.

Utredningsområdet ligger inom det kuperade sprickdalslandskapet, där de topografiska förhållandena varit en grundförutsättning för vidare utbyggnad. De topografiska skillnaderna uppfattas tydligt i Gärdeshöjden där de naturgivna förutsättningarna syns i de gröna slutningen ovanför Smedsbacken 25.

KUNGLIGA NATIONALSTADSPARKEN

På flera ställen i Vård- och utvecklingsplanen för Kungliga nationalstadsparken finns den kungliga jaktparken omnämnd. Stora delar av det som idag utgör nationalstadsparken ingick i den tidigare jaktparken. Jaktparken har tillhört kronan, medan marken utanför har ägts av såväl staden som privata fastighetsägare. Den militära närvaron nämns också på flera ställen, särskilt i beskrivningen av delområdet Ladugårdsgärdet. Såväl dess fysiska som administrativa avgränsning har haft stor betydelse för landskapets fortsatta utveckling. Närvaron av kronan i form av den kungliga jaktparken och det militära övningsområdet på kungens mark har lämnat tydliga avtryck i utredningsområdet när det gäller bebyggelsestrukturen.

Nuvarande gränsen mellan bostadsbebyggelse och verksamhetsområde har sina rötter i den kungliga närvaron på Djurgården med den kronoägda jaktparkens gräns gick i sträckningen av Tegeluddsvägen. När hamnen anlades gjordes det på statlig mark norr om den tidigare jaktparken. Dagens gräns mot hamnverksamheten går ett stycke norrut. De historiska ägostrukturerna har därmed bevarats och kan fortfarande uppfattas i stadslandskapet.

Tegeluddsvägen är ett utmärkt exempel på fysisk avgränsning mellan olika bebyggelsekaraktärer som kv. Smedsbacken på Gärdet som inrymde det som staden kallade "cityverksamheter" och den tyngre verksamheten i kv. Bremen på hamn- och järnvägssidan.

Delområde Idrottsparken (Väster om utredningsområdet)

Delområdet domineras av idrottsanläggningar av olika slag och från olika tider. Liksom i utredningsområdet återfinns rester av det tidigare landskapet såsom det framstod vid sekelskiftet 1900, i form av ett ekbeklädda höjder omväxlande med lågpartier som bildar en dalgång och som utgjort Storängen som breddade ut sig fram till Uggleviken.

Här är det framför allt de tre ekarna i korsningen Värtavägen och Tegeluddsvägen, utanför Handelsbankens kontor, samt ekarna i den västra delen av Finlandsparken som är aktuella. Ekarna inom utredningsområdet ingår tillsammans med Gärdesstaden i Nationalstadsparkens smala midja när det gäller växt- och djurarters möjlighet att sprida sig mellan Södra och Norra Djurgården. De har därför stor betydelse för hela parken, inte endast så som en del av det historiska landskapet utan bidrar även till de ekologiska sambanden inom Kungliga nationalstadsparken.

Delområde Gärdesstaden (Söder om utredningsområdet)

Utredningsområdet angränsar till Gärdesstaden i söder, vilken ingår som ett delområde i Kungliga nationalstadsparken. Bebyggelseområdet som uppfördes under 1930- och 40-talen har en god terränganpassning och runt husen finns mycket sparad natur. Gärdeshöjden är medvetet utformad som en front och siluett och är betydelsefull för helhetsupplevelsen av Gärdesstaden, även på håll. Gärdesstaden är ett av de tidigaste och mest genomarbetade svenska exemplen på funktionalismens stadsplanering med en omsorgsfullt gestaltad helhet från gröstruktur till byggnadsdetaljer. Delområdets relativt stora andel grova ädellöv- och barrträd gör att det tillsammans med delområdet Idrottsparken har stort bevarandevärde inte bara ur ett kulturhistoriskt perspektiv utan även som en ekologisk spridningszon mellan de större kärnområdena Norra och Södra Djurgården.

Smedsbacken 25 inom utredningsområdet gränsar mot Gärdesstaden i söder. Här har liksom inom Gärdesstaden har ädellövträd sparats och längs Gärdeshöjdens fot är grönskan påtaglig. Denna fastighet skiljer sig härigenom avsevärt från kv Bremen på andra sidan Tegeluddsvägen.

STOCKHOLMS BYGGNADSORDNING (VERKSAMHETSOMRÅDEN)

Stockholms stad har en ny byggnadsordning som publicerades år 2020. Byggnadsordningen är ett kunskapsunderlag med syfte att stärka helhetsbilden av Stockholms stadslandskap och dess skilda bebyggelsekaraktärer. Den ska vara en vägledning i den fysiska planeringen för aktörer inom planering och byggande i Stockholm. En byggnadskaraktär som tas upp är Verksamhetsområden, vilken omfattar bebyggelse i och i anslutning till aktuellt utredningsområde. Här exemplifieras karaktären med Energihamnen/Värtahamnen. Ett verksamhetsområde enligt byggnadsordningens definition, kan exempelvis kännetecknas av kommunaltekniska anläggningar i anslutning till hamnar såsom i aktuellt utredningsområde, men har ingen enhetlig stadsbyggnadskaraktär. Även om utredningsområdet inte kan ses som en del av hamnmiljön idag, så delar det samma historia och epok som hamnarna. Delar av utredningsområdet har tidigare tillhört SJ och utgjorde en del av järnvägsanläggningen, vilken i sin tur var förutsättningen för Värtahamnens etablering och utveckling. Idag vänder sig dock den befintliga bebyggelsen på kv Bremen, söderut och den funktionella kopplingen till hamnverksamheten är idag något otidlig.

SMEDSBACKEN 25

Handelsbanken

SMEDSBACKEN 25

Smedsbacken 25 har samma byggnadsbestånd som när fastigheten bebyggdes i början av 1960-talet. Idag ägs och disponeras hela anläggningen av Handelsbanken. Lokalerna används dock inte till fullo. Den längre kontorsbyggnaden är till stora delar tomställd, ytor under gården används relativt sparsamt och kundkontoret har stängt. Det högsta BP-huset har nyligen renoverats och används i högre utsträckning.

Restaurang- och matsalsbyggnaden används inte för sin ursprungliga funktion utan är sedan 2017 ombyggd till kontor.

Den underbyggda gården som har bibehållit en stor del av sin ursprungskarakter används mycket sparsamt.

BP-huset

Efter de utförda ombyggnaderna och renoveringarna har byggnaden en tydlig prägel av att vara en "utvecklad" byggnad där insatser gjorts för att öka attraktivitet och effektivitet. Utformningen av bottenvåningen är lätt läst som något annat än ett 1960-talsutförande, likaså inbyggnaden av takterrassen som gjort att byggnaden fått ett takfall, trots att en så utpräglat modernistisk byggnad ska ha platt och osynligt tak. Samtidigt är den ursprungliga arkitektoniska idén tydlig, avseende byggnadens slanka form och de välbevarade fasaderna. Glaskonsten i östra gaveln är ett annat inslag som starkt bidrar till en bevarad 1960-talskaraktär.

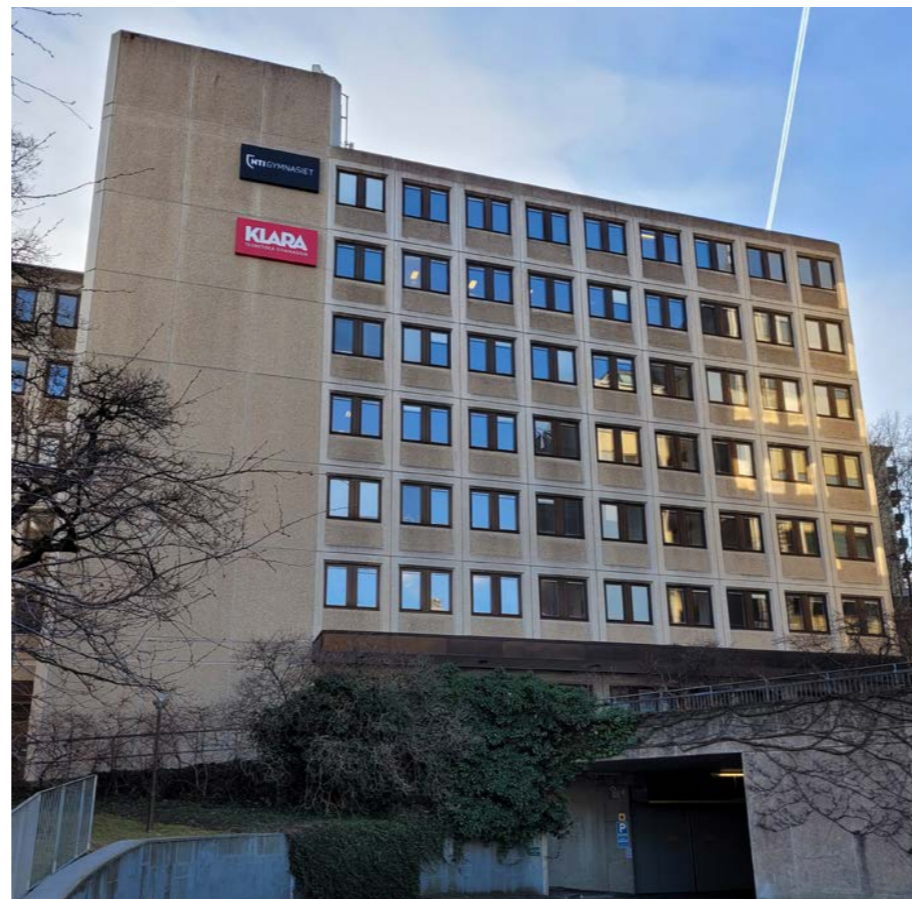
Invändigt har de karaktärsstarka, rustika keramikväggarna runt hissarna en omiskännlig 1960-talsprägel, liksom den konstnärliga utsmyckningen. I det mesta annat uttrycker byggnaden samtidens kontorsideal. Det finns inte kvar några rum (t. ex BP:s VD-rum och styrelserum/direktionsmatsal) med påkostad 1960-talsinredning.

Stora delar av BP-huset består nu av öppna kontorslandskap. Foto Handelsbanken.

BP-huset till höger, 1980-talsbebyggelse i Smedsbacken 36 till vänster.

1980-talsbyggnaden inom Smedsbacken 36 ligger nära BP-huset och påminner i viss mån om det. Byggnaden är placerad i anslutning till lastgatans utfart. Byggnaden hyrs 2022 av en gymnasieskola.

BP-huset mot norr.

KM-huset

Den långsträckta kontorsbyggnaden har inte genomgått den typ av ombyggnad som BP-huset gjort. Tvärtom är byggnaden till stora delar närmast orenoverad, men i slitet skick. Kontorsvåningarna uppvisar relativt stora och djupa cellkontor med slutna väggar mot smala korridorer. I begränsad utsträckning har ett par plan öppnats upp för IT-avdelningar.

I de undre planen har ändringar gjorts för bland annat gym och i de stora utrymmena under gården, försedda med takljus, har större ändringar gjorts. Att dessa utrymmen varit avsedda för datahallar kan i någon mån avläsas.

Inslag med tydliga spår av bankverksamheten är två bevarade bankvalv och luckor för mottagning av kontanter i anslutning till en särskild del av garageinfarten som varit särskilt avsedd för värde transporter.

Låghuset mot norr.

Längs hela det 120 m långa låghuset löper en bred, till största delen norrvänd takterrass, helt täckt av betongplattor.

I öster vittnar större glaspartier om läget för Kjessler & Mannerstråles tidigare styrelserum och sällskapsrum. Rummen har inte kvar någon 1960-talsinredning.

I låghuset har den ursprungliga planlösningen med enskilda kontor till stora delar bevarats. Rummen är djupa. Ursprungliga ytskikt finns delvis kvar på golv och väggar. Undertaken har bytts ut.

Kjessler & Mannerstråles f.d. entré och reception i låghusets östra ände är relativt välbevarad med för 1960-talet karaktäristisk naturstensbeklädning på golv och väggar.

Hisshall i låghusets västra del, Handelsbankens del. Utformningen är starkt tidstypisk, under 1960-talet hade natursten en stark ställning i miljöer som dessa. Hisshallar och trapphus är välbevarade.

De två huvudtrapphusen och hisshallarna i ändarna, den östra ursprungligen för Kjessler & Mannerstråle, den västra för Handelsbanken, är välbevarade med natursten på golv och väggar och påkostade trappor. Även mindre påkostade trapphus har väl bibehållen karaktär.

De rum som på det översta planet i delen mot öster var avsedda för Kjessler & Mannerstråles sällskapsrum och styrelserum har byggts om och har inte kvar någon 1960-talsinredning.

Utvändigt är byggnaden välbevarad. Få ändringar har genomförts men på den indragna volymen högst upp har ett antal kylanläggningar tillkommit. Gavarna kännetecknas av naturstensfasader med tydlig 1960-talskaraktär. Längsidorna bygger på upprepningsetetik med kontinuerliga fönsterband av teak och aluminium. Fasadernas obrutna band av keramik understryker byggnadens horisontalitet.

Bottenvåningen mot Tegeluddsvägen har en mer detaljrik uppbyggnad med glasbetong som ger ljus till källaren, svart natursten som ramar in fönsterpartier med bröstningar av grönt färgat glas. Däröver finns aluminiumpanel och svarta stenkonsoler. Denna bearbetade utformning sträcker sig över byggnadens hela längd. Det finns inga öppningar mot gatan och kontakten mellan verksamheten och gatan är minst sagt svag.

Takterrassen sträcker sig över byggnadens hela längd men är anmärkningsvärt nog norrvänd med undantag för vid östra gaveln där terrassen sträcker sig över hela husdjupet. Terrassen är belagd med ursprungliga betongplattor och försedd med ursprungliga stålräcken. Den indragna byggnadsvolymen på terrassnivån har ursprunglig aluminiumpanel som blekts. Fönstren på våningsplanet är av teak lika övriga våningsplan.

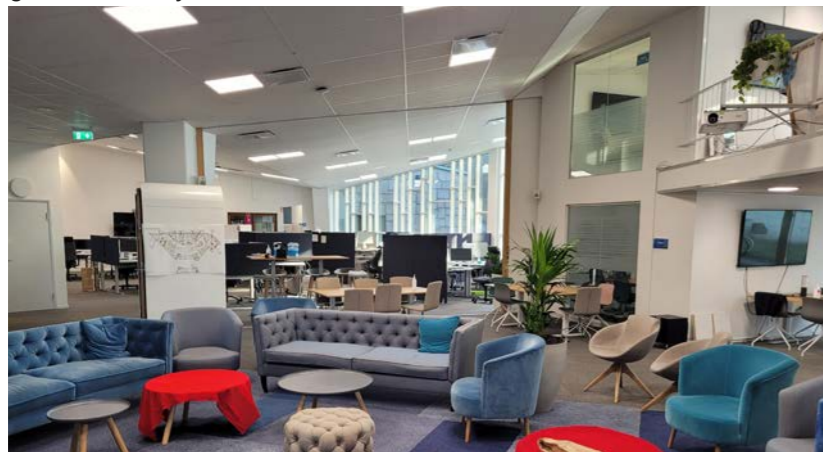
Matsalsbyggnaden

Byggnaden har kvar sin särpräglade form och de veckade granitfasaderna, vilka är en fortsättning på den intilliggande stödmuren. Takyterna är beväxna med gräs och buskar. Taklanterninerna som försett köket med dagsljus är igenlagda med plåt. Den utbytta aluminiumfasaden dominerar intrycket av byggnadens centrala del. Ursprungliga eloxerade aluminiumplåtar finns bevarade i direkt anslutning till den nya fasaden, något som åskådliggör den relativt stora skillnaden i uttryck mellan de två ytbehandlingarna.

Matsalsdelen är nu ett öppet kontorslandskap. Vikväggarna som delat av de tre ursprungliga bolagens separata matsalar har bevarats. Även lösningen med ett entresolplan i den mittre delen har bevarats. Ursprungliga kapprum och WC-avdelningar är ännu avläsbara.

F.d. matsalsbyggnaden som delvis framstår som en del av parkslutningen. Överljus på taket har satts igen sedan köket stängt. Spelet mellan granitfasadernas rubbelmurar i granit och stora glasytor finns kvar även om de ursprungliga aluminium- och glasfasaden bytts ut.

Invändigt är matsalsbyggnaden fullständigt ombyggd under senare år. Rumsvolym och entresolbjälklag är det enda som kan karaktäriseras som ursprungligt. Lägen för vikväggarna som ursprungligen användes för att dela av lokalen är läsbara.

Entréerna till f.d. matsalen är effektivt placerade innanför "grottöppningar" i granitmurarna.

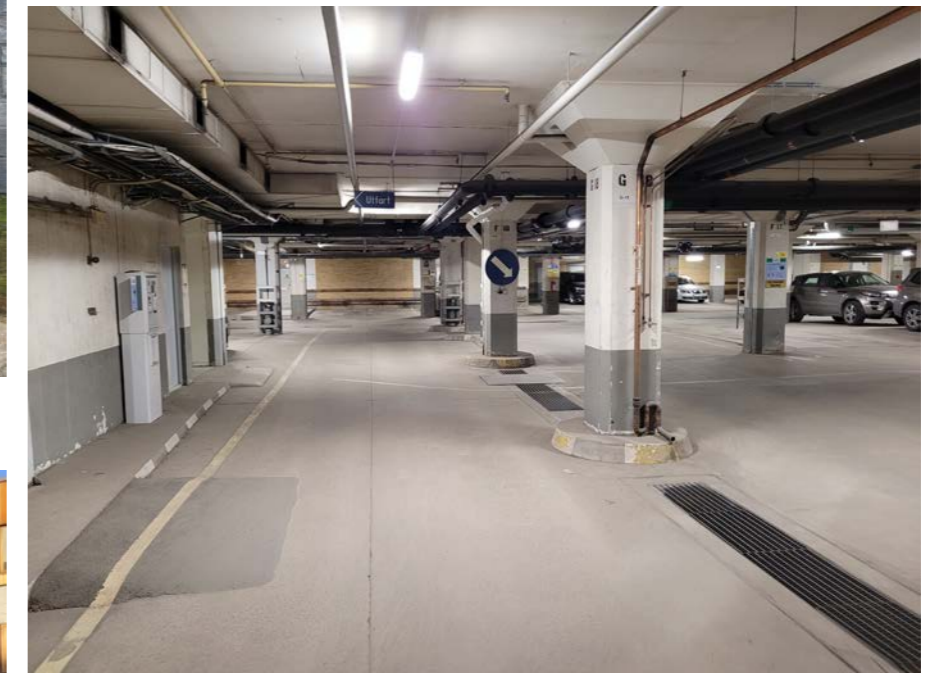

Ändringar inom fastigheten: Ny glasfasad på matsalsbyggnaden, utvändigt solskydd på ett av låghusets våningsplan och skrymmande kylaggregat på takvåningens yttertak.

Garaget

Kontorskomplexet Smedsbacken 25 uppfördes under bilismens glansdagar. En viktig del i anläggningens disposition är garage och varumottag som är underjordiska men väl integrerade och väl disponerade. Infarten sker i väster från Tegeluddsvägen och utfarten för transporter i öster. Personbilar kör både in och ut i väst.

Garaget har kvar ursprunglig karaktär i många delar men ursprungliga kulturhistoriskt intressanta inslag som tvättplatser och bränslepumpar har tagits bort.

Garageytorna har en tidstypisk utformning. Tvättplatser och drivmedelspumpar har rivits men spår är avläsbara.

Gården

Gården har en stram utformning med en symmetrisk indelning genom rektangulära planteringsytor, med växter eller gräs, som delas in av gångvägar belagda med blåstrade betongplattor med frilagd ballast av sjösten, vilka är ursprungliga. En arkitektonisk utformning som är typisk för 1960-talets gårdsplanteringar.

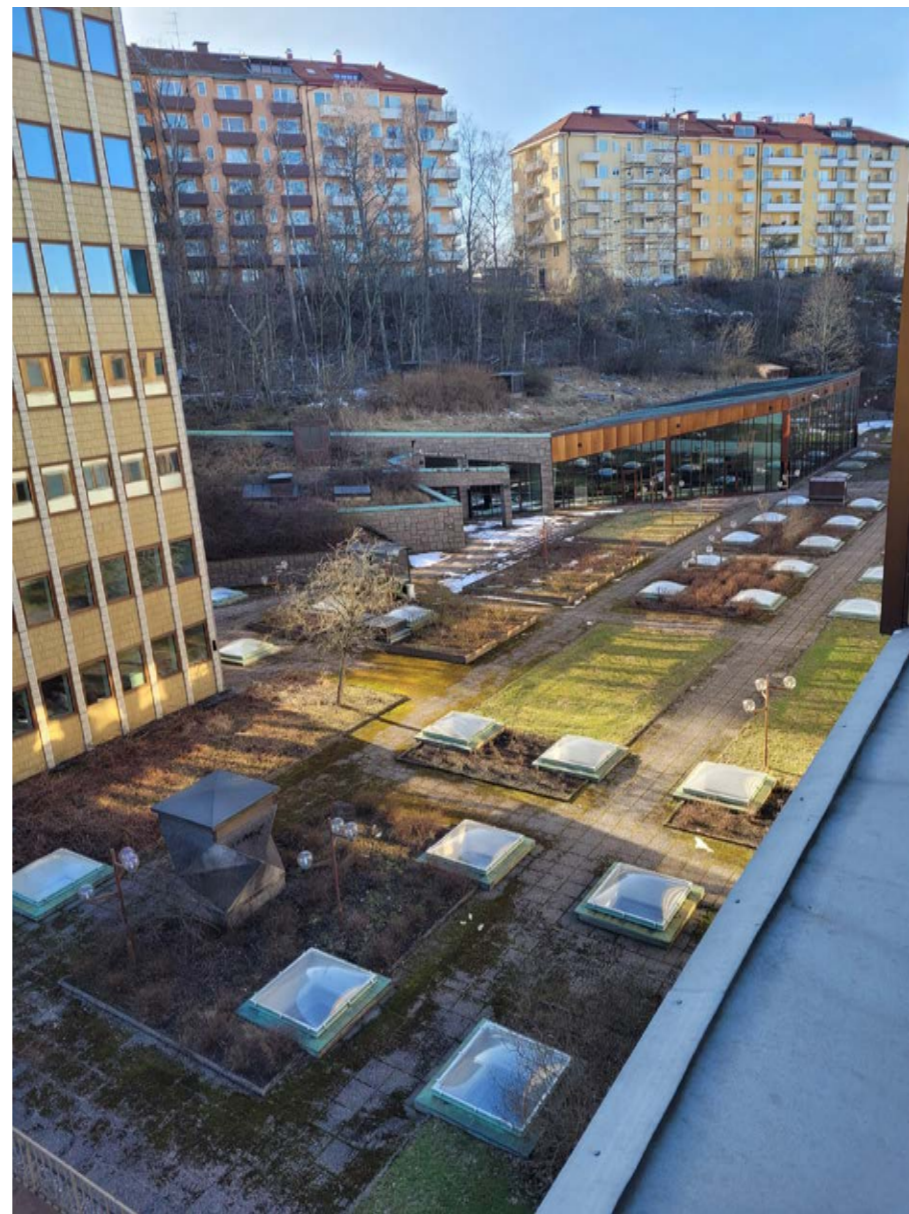
Underliggande våning får ljus från gården genom lanterniner. Lanterninernas kupor har bytts ut pö om pö och det finns numera ett stort antal utföranden. De har formen av en utplanad kupa och är symmetriskt placerade på gården.

Belysningsarmaturerna är ursprungliga och av samma typ som finns på parkeringen vid entréerna till byggnaderna. De utgörs av en stolpe med tre förgreningar upptill, ljusarmar som spretar likt ett trädsträdgrenar och avslutas med armaturer i form av glasglober i klarglas längst ut. Belysningens oregelbundna placering inom planteringarna och gräsytor på gården förstärker associationen till träd liksom stolparnas bruna kulör.

Mot den intilliggande branten finns en stödmur som inkorporeras i restaurangens fasad genom en upptrappning och veckning av stödmuren. Den är i ett mycket tidstypiskt utförande med granit huggen i kvadrater i olika storlek vilket bildar ett mycket grafiskt mönster. Denna typ av stödmur fortsätter även på intilliggande fastighet.

Gården och låghusets gårdsfasad. De karaktärsfulla belysningsstolparna är ursprungliga. Låghusets två takuppsbyggnader har ändrats med ny plåtbeklädnad.

Den underbyggda gården sedd från låghusets takterrass. Gårdens struktur är välbevarad men växtmaterialet har förenklats under åren. Den låga graden av programmering har medfört att gården har använts i högst begränsad omfattning. Lanterninerna har tvingats bytas i omgångar.

Hårdgjord del av gården, täckt av betongplattor med frilagd ballast. Samma material, men med ljusare ballaststen, klär BP-husets gavlar, här den västra. Notera hur 1980-talsbyggnaden inom Smedsbacken 36 med sina gavelskivor upplevs samordnad med BP-huset.

KULTURVÄRDEN

Kulturvärdena som kan kopplas till Smedsbacken 25 är till största delen knutna till tillkomsttiden. Det tidiga 1960-talet var en högst speciell tid där det svenska samhället präglades av stark framtidstro och ett bejakande av teknik, modernitet och framsteg. Anläggningen projekterades och byggdes före det att miljöfrågor, oljekris och bred kritik mot det moderna projektet och det teknokratiska samhället senare grumlade bilden. Skriften som Svenska BP gav ut 1964 är helt genomsyrad av denna anda. Med förkonditionerad luft i ergonomiskt inredda kontorsrum, subventionerad lunch i matsalen och möjligheten att få några minuters sol på takterrasserna basunerar företaget ut sin stolthet över sitt toppmoderna kontor. Satsningen på konstnärlig utsmyckning är lika tidstypisk den men den torde här ha varit ovanligt ambitiös och omfattande.

Kulturvärden av samhällshistorisk art finns kopplade till det moderna och rationella i generell bemärkelse och till det mycket konsekventa sättet att bygga ikapp de framvuxna behoven för tre företag. Dessa värden kommer bl a till uttryck i garage, lastfar med lastkaj, gårdsöverbyggnaden med ljusinsläpp till de f.d. datacentralerna och hålkortssalarna, gårdsytan och takterrass (endast kvar på låghuset) men också till bebyggelsegrupperingen som helhet med tankar om goda dagsljusförhållanden och flöden inom fastigheten. Men mycket av den modernitet som lyftes fram i samtiden, såsom det senaste inom luftbehandling, begynnande personalsorg saknar idag konkreta spår.

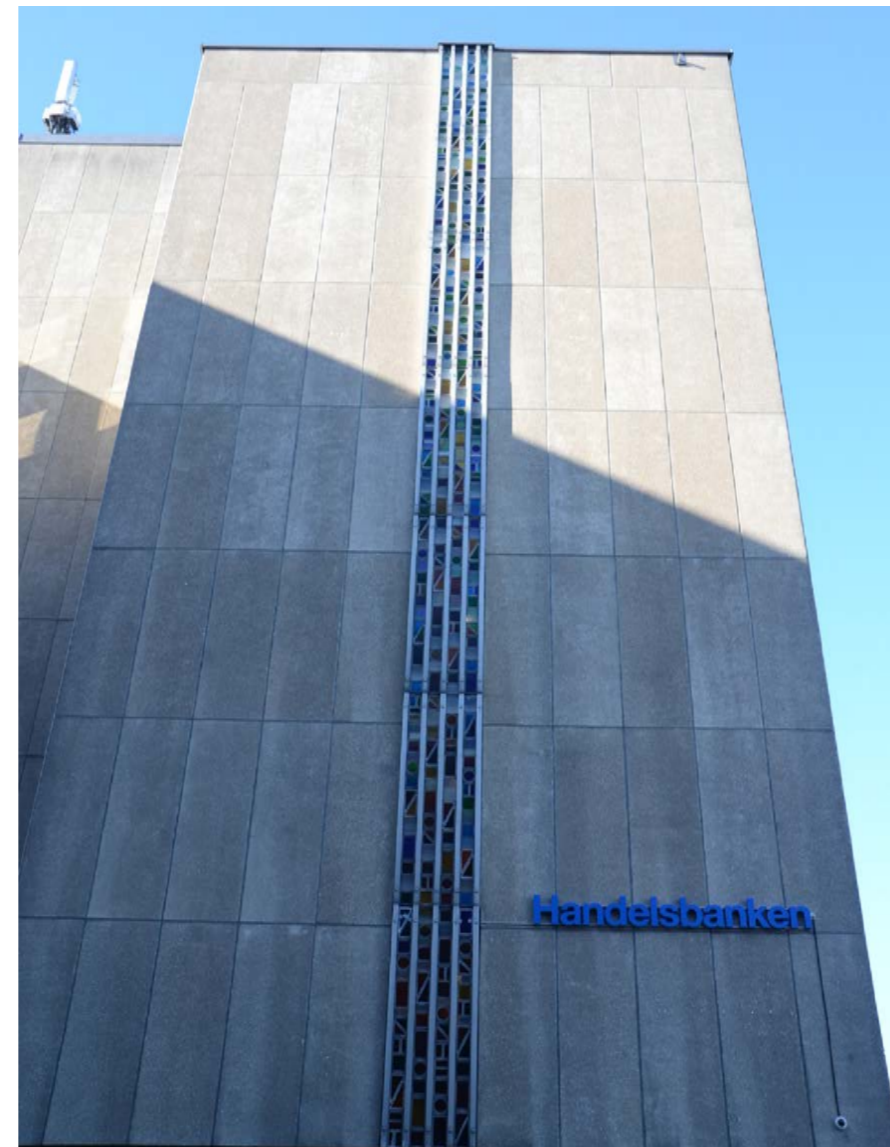
Inom arkitekturen avspeglas detta framåtrusande samhälle i högmodernismen. Den internationella modernismen är en global företeelse som inte alltid kan berömmas för att tillvarata lokala förhållanden. I Smedsbacken kan modernismens dogmer och grundprinciper med lätthet läsas, de avspeglas i kompositionen med hög- och lågdelar, terrasserna, den lekfulla matsalspaviljongen, i de underhållsfria materialen,

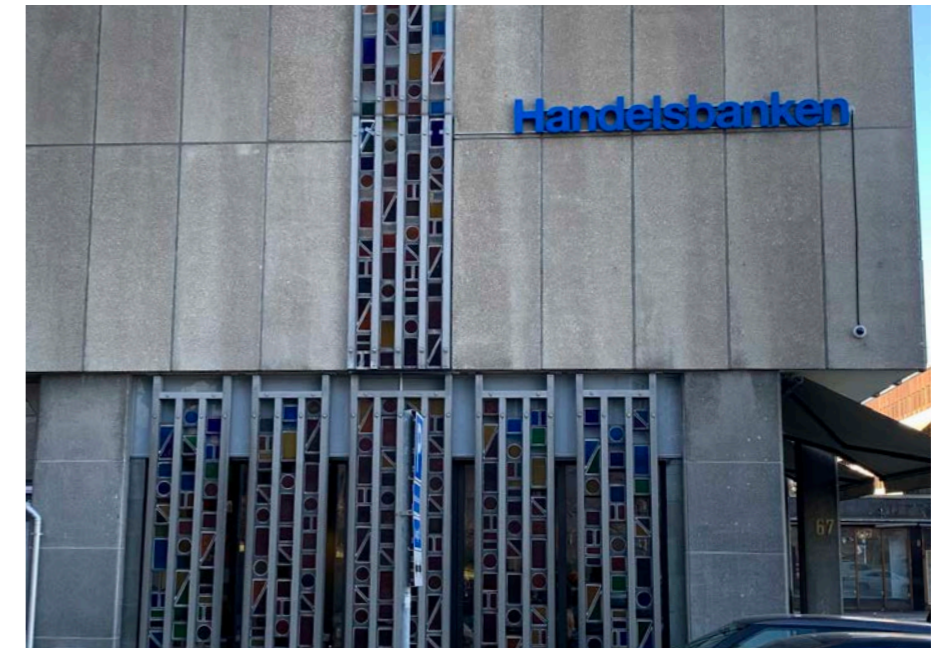
1960-talsbyggnader ska gärna upplevas längs fasaderna. Fönsterband och upprepningsstemat i fasaderna blir då mer effektfulla.

i upprepningen - Smedsbacken är på många sätt en modernistisk mönsteranläggning.

Genom läget i utkanten av Gärdet, och inte i city där alla de tre ursprungliga verksamheterna hade kunnat tänkas lokaliseras, kunde Lettström skraddarsy en anläggning utan samma hänsyn till ekonomi och omgivning som man hade behövt ta i city. Tidens arkitektursyn och ideal om den goda arbetsplatsen kunde blomma ut. Här kunde man vara omgiven av parkmiljöer och ändå få till mycket god tillgänglighet med bil och tunnelbana. Inte heller behövde man göra avkall på den rationella underjordiska lasthantering som samtidigt förverkligades i Hötorgs-city och i kv. Hästskon. Smedsbacken blev både ett citykvarter och hus-i-park enligt tidens ideal. Infogningen i parkslutningen och bevarandet av de ålderdomliga ekarna fick det nya att framstå som ännu blankare. I detta modernistiska grepp att hantera historien på ett fritt sätt finns samhällshistoriska värden.

Yngve Gamlins konstverk på BP-husets östra gavel har restaurerats och försetts med uppdaterad belysning i samband med den nyligen gjorda upprustningen av byggnaden.

BP-husets östra gavel med nedre delen av Yngve Gamlins konstverk på BP-huset.

Delar av de modernistiska grundelementen är borta när takterrassen på BP-huset byggts in och byggnaden fått en takform som inte överensstämmer med uppförandeår eller hustyp.

Till Smedsbackens kulturvärden hör också socialhistoriska aspekter med direktörer åtskilda från de anställda, större rum för chefer och lokaler för kvinnodominerade yrken i större enheter. Dessa företeelser är inte lika lätta att avläsa numera då de mest påkostade rummen är borta och utrustning i adressregister, växelrum och stansrum sedan länge är borta.

Låghuset har en tydligt markerad, indragen bottenvåning mot Tegeluddsvägen. Den har en karaktär som tydligt avviker från fasaderna ovan. Att förse övre källarplanet med ljus har varit överordnat att skapa en god kontakt med gatan. Bjälklaget ligger flera decimeter över gångbanans nivå och har dolts bakom aluminiumpartier och färgat glas.

Smedsbacken 25 är trots att vissa historiska förhållanden inte längre är avläsbara en välbevarad kontorsanläggning från 1960-talet. Den är mindre förändrad än sina kusiner i city.

Sett till gestaltning och kvalitet tillhör Smedsbacken 25 inte tidens mest övertygande verk. Byggnaderna presenterades aldrig i tidskriften Arkitektur, de omnämns inte i Stockholms arkitektguider och förekommer inte i arkitekturhistoriska översiktsverk. Att det förhåller sig så är emellertid inte märkligt – de byggnader som presenterats i Arkitektur när de var nya har ofta fått mer uppmärksamhet även senare. Gustaf Lettström var en flitigt anlitad och kompetent arkitekt men räknas inte till de riktigt tunga namnen som gjort avtryck i arkitekturhistorien.

BP-huset. Fasadernas klinker har stått emot tidens tand väl. De aluminiumklädda fönstren ligger elegant i liv med keramiken och har nätt bleck. Fönstren har nyligen renoverats och energieffektiviserats på ett varsamt sätt.

Invändigt är det nu främst i hisshall och trapphus som 1960-talskatakten finns kvar i BP-huset. Foto Handelsbanken.

De tre ekarna på förplatsen är särskilt vintertid starka personligheter som ger Smedsbacken en särprägel. Den nyligen utförda inbyggnaden av BP-husets takterrass är i någon mån en diskret ändring samtidigt som den i hög grad påverkat byggnadens modernistiska grammatik.

Intressant är att Handelsbanken inte nämner anläggningen i sin jubileumsskrift som gavs ut i samband med bankens 150-årsjubileum (2021). En förklaring kan vara att läghuset som banken ursprungligen disponerade är schematiskt och enkelt, utan konstnärliga inslag och med mer ambitiös inredning koncentrerad till endast entré, trapphus och hisshall. Redan 1964 skrevs i bankens personaltidning att entrén var "ganska ful och trist". Kulturvärdena i byggnadens interiör är begränsade.

Av Handelsbankens ursprungliga del i kvarteret är det istället ytorna under den välbevarade men knappt använda terrassen och funktioner kopplade till lastfaret som röner störst kulturhistoriskt intresse. F.d. datahallar med överljus, lastmottag och inslag som vittnar om viktiga förändringar inom bankväsendet och i samhället i stort.

Matsalsbyggnaden är en arkitektonisk skapelse som definitivt väcker uppmärksamhet och har en plats i modernismens Stockholm men byggnaden ligger undanskymd och kan egentligen endast uppfattas inifrån kvarterets byggnader och från den upphöjda gården. Det privata läget påverkar allmänintresset och läsbarheten avseende byggnadens ursprungliga funktion.

Kulturvärdena är varierande och olika höga inom anläggningen. Högst värden bedöms vara knutna till BP-huset som trots de invändiga ombyggnaderna, inbyggnaden av takterrassen och ändringar kring huvudentrén bör ses som en synnerligen tidstypisk och för sin kategori karaktäristisk byggnad. Läget invid de ålderdomliga ekarna och det uppseendeväckande konstverket på östra gaveln adderar extra dimensioner till kulturvärdet.

Entrén till (tidigare) Kjessler & Mannerstråles del är välbevarad med smäckra aluminiumpartier omgivna av svart natursten. Detsamma gäller för Handelsbankens entré i andra änden av huset. I BP-huset har entrén förändrats i omgångar.

Värdebärande karaktärsdrag

- Den modernistiska kompositionen med gårdsöverbyggnad och väl dagsljusbelysta byggnader som reser sig från den gemensamma ytan
- Lastgator med varumottag och parkeringsytor
- Bankvalv
- Terrassbyggnadens överljusbelysta lokaler
- Terrassens strama formspråk och material, belysningsarmaturer
- Granitmurar kring f.d. matsalsbyggnaden
- Byggnadernas utvändiga fasadmateriell, tak- och teknikvåningar undantagna, såsom keramik, natursten, fönster i teak och aluminium.
- Ursprungliga entréförhållanden i läghuset
- Konstnärlig utsmyckning i BP-huset
- Beklädnader av natursten och klinker i trapphus och hisshallar

FÖRVALTNINGSRÄTTEN I STOCKHOLM
SVERIGES RÄTTSSTOLAR

BREMEN 3

FÖRVALTNINGSRÄTTEN

BREMEN 3

Byggnaden nyttjas av Förvaltningsrätten, med sessionssalar i de nedre våningsplanen och kontorslokaler i höghusdelen.

Utvändigt är Bremen 3, ursprungligen uppförd som huvudkontor till Philips, relativt oförändrad. De prefabricerade fasadelementen med frilagd ballast och tegel samt fönsterpartier och i viss utsträckning dörrar är bevarade. De stora terrasserna på lågdelarna finns kvar, även om markbeläggning, växtlighet och planteringskar har bytts ut. Fastighetens förgårdsmark, minner till stora delar om den miljö som Walter Bauer ritade. Den har genomgått mindre upprustningar och förändringar, men strukturen och de formgjutna planteringskaren i betong är bevarade med sin räfflade yta, om än slitna på grund av ålder och bristande underhåll. Planteringskaren intill byggnadens västra gavel har tidigare varit sammanbundna med varandra, sannolikt med bänkar, vilket det syns spår av i betongen. Framför huvudentrén har en del av planteringskarna senare hårdgjorts för att göra plats för en större cykelparkering. Statyn som tidigare prydde fontänen framför entrén är också på senare tid borttagen, oklart när.

De större utvändiga förändringar som genomförts sedan 1963 är tillbyggnad av ventilationhus på nordvästra terrassen, tillbyggnad av två stora utvändiga utrymningstrappor till byggnadens lågdelar samt fasadändringar i sydöstra delen mot Tegelluddsvägen där banklokalen tidigare låg.

Invändig planlösning, inredning och tekniska installationer är anpassade efter Förvaltningsrättens verksamhet.

Parkeringsytor och lastutrymmen har kvar sin ursprungliga utbredning i plan 1-3, så även hörsalen med tillhörande rum. I övrigt har lokalerna givits ny användning och ändrad planlösning. På plan 1 ligger ett större arkiv där det ursprungligen var ytor för verkstäder. På plan 2 finns motionslokaler och Värtan, en större personsalmatsal med utsikt, förlagd i ytor som ursprungligen nyttjades som cafeteria och motion. Plan 3 har givits både öppna ytor och mindre kontor nyttjade som registratur och administration. Entréplan (plan 4) och plan 5 nyttjas som publika utrymmen med väntrum och sessionssalar. Kontorsplanen har givits ny planlösning, men med en struktur som liknar ursprunglig - cellkontor längs smala korridorer som öppnar upp sig vid det centralt liggande hisshallen. Inredning och ytiskt har givits en sammanhållen gestaltning i vitt och ljust lackat trä - en färgsättning som sannolikt medvetet inspirerats av byggnadens ursprungliga inredning. Den tidigare banklokalen är tomställd. Bankkvalvet på plan 4 finns kvar.

De miljöer som vid de två större hyresgäst Anpassningarna har bevarats är hisshallarna med golv i mörkt grå kalksten och väggar klädda i svart skiffer. Så även en del trappor belagda med kalksten och kraftiga enkla handledare i lackat trä samt dörrar i de nedre våningsplanen. Det gäller framför allt hörsalen i byggnadens sydvästra del (Bremensalen) med tillhörande trappa och angränsande rum som endast genomgått mindre upprustning. Foajén med rundade hörn är idag ett separat rum, men övriga rum såsom projektorrum med Philips projektorer och kontrollrum har lämnats orörda och är av museal karaktär.

Bremen 3 från Tegelluddsvägen. Byggnadens högdelar i form av två förskjutna skivhus med en centralt placerad hisshall är gestaltade efter det modernistiska idealet med ljusa flexibla kontorsytor. Fasaden i prefabricerade betongelement med frilagd ljus sjösten i bröstningspartierna kombinerat med en mörkare sten på gavlarna är karaktärsskapande. Den ursprungligen slutna lågdel i tegel har i sen tid försetts med ett större glasparti.

Entréparti mot Tegelluddsvägen. Närmast fasad finns låga planteringskar vilka utgör en del av 1960-talets markgestaltning samt ett långt skärmtak som är utbytt och delvis ändrat i samband med att förvaltningsrätten flyttade in.

Norra fasaden med lågdel klädd med tegel vilket påverkar byggnadens horisontella verkan. Garageinfart och infart till lastkaj. Den övre plåtklädda delen på plan 5 rymde som ursprungligen rymde matsalar och sällskapsrum. I planet under låg en stor personsalmatsal, lokaler som byggts om till sessionssalar.

Planteringskar intill byggnadens västra gavel. I betongen syns spår av hur karen tidigare varit sammanbundna med varandra.

Välbevarat men föga nyttjat hörn av fastigheten. Strukturen med formgjutna planteringskar som bryter upp de hårdgjorda ytorna härrör från trädgårdsarkitekt Walter Bauers gestaltning av utemiljön. De geometriska formerna är karaktäristiska för 1960-talet.

Terrass i solläge mot Tegelluddsvägen och angränsande till Bremen 1. Planteringskar och möbler är inte ursprungliga. Många delar av de stora terrassytorna saknar möblering och används sparsamt.

De nedre våningsplanens parkerings- och lastytor är relativt oförändrade sedan byggtiden. Betong och gult tegel är karaktäristiskt för ytor som dessa under 1960-talet. Här en bild över lastintag på plan 1 som har kvar sin funktion.

Byggnaden har tre terrasser på plan 5. Terrassen i väster mot Lidingövägen ligger i två nivåer. Mellan höghusdelen och den övre plåtbeklädda delen av lågdelen går en glasad passage vilken ursprungligen ledde till mindre matsalar och sällskapsrum, idag till sessionssalar och väntrum. Runda planteringskar är ersatta av planteringskar i trä.

Sessionssalar och samtalsrum i lågdelen på plan 5. Väggar är vita och övrig inredning är gestaltad i lackat trä. Det är en genomgående färgsättning i hela huset. På detta plan är golv och golvsocklar av mörkt grå natursten.

Kontorsplan i de lägre våningsplanen, lackat trä och vitmålade väggar syns även här. Golvet här lagt med en stavparkett.

KULTURVÄRDEN

Kulturvärden som kan kopplas till Bremen 3 är i huvudsak knutna till tillkomsttiden och till ändamålet med byggnaden, ett multifunktionellt huvudkontor för den internationella elektronikjätten Philips.

Philiphuset uppfördes som ett monument över en anmärkningsvärt stor svensk verksamhet med en hög byggnad i väl synligt läge i anslutning till bra transportvägar, stora ytor för lager och direkt närhet till den vid tiden betydelsefulla S:t Eriksmässan.

Kulturvärden av samhällshistorisk art finns kopplade till det moderna och rationella i generell bemärkelse och till det mycket konsekventa sättet att flytta en expanderande verksamhet till en skraddarsydd anläggning som täckte in flera av företagets funktioner, arbetsplats, representation, visning, verkstäder, service och lager. Dessa differentierade funktioner var tydligt redovisade i arkitekturen.

Satsningen på konstnärlig utsmyckning var lika tidstypisk. Den utvändiga skulpturen av Carl Milles, som nu är borta, visade en ambition att placera Philips som ett företag förankrat i den svenska historien. Övrig konst var samtida och skulle enligt tidens synsätt berika arbetsplatsen.

Den stora arbetsplatsen var på tidstypiskt sätt välplanerad i helhet och detalj. De smala kontorshusen släppte in mycket dagsljus till kontor och pausytor. Matsalar och sällskapsrum i lågdelen erbjöd större ytor med utsikt över Värtan. Utställningsytor i entréplan med glasat hörn av fastigheten som var synligt från flera håll fungerade som ett skyltfönster. Representationsytor och ytor för direktion förlades tidstypiskt överst i höghuset och överst i lågdelen. Till den välplanerade helheten när allt fanns in house, i egen regi, hörde även lager och verkstäder med mer industriell karaktär men också logistik- och parkeringslösningar.

Socialhistoriska värden representeras av att anläggningen hade en för tiden långt framskriden personalomsorg med motionsutrymmen, personalhälsovård med sjukgymnastik och tandläkare. Det fanns en stor personalmatsal dekorerad med konstverk och terrasser med grönska för pauser. Många av dessa satsningar saknar idag konkreta spår. Även de ursprungliga hierarkierna som ännu på 1960-talet manifesterades tydligt i mer påkostade direktionsutrymmen, separata matsalar etc är bortbyggda under senare tiders renoveringar.

Av kulturhistoriskt intresse är satsningen på gott inomhusklimat med en ytterväggslösning som bryter med tidens glas- och aluminiumfasader. Det satsades även på en kylanläggning vilket var ovanligt vid tiden. Anläggningen var särskilt tekniktung med satsningar på rörpostsystem, snabba hissar och teknisk utrustning kopplad till verksamheten. Faktorer som man fäste stor vikt på i en teknikfokuserad samtid. Av utrustningen finns få inslag kvar idag.

Teknikhistoriska värden finns dock väl samlade i en del av byggnaden: Hörsalen (idag Bremensalen), även kallad elektronikstudion, biografen, konserthallen och inspelningsstudio som 1963 räknades såväl tekniskt som inredningsmässigt som en av de mest avancerade i Europa, är till stor del väl bevarad sedan byggtiden.

Här finns det blonda träet, som var kännetecknande för byggnadens interiör, kvar i väggar och fast inredning. Det ljusa träet i de kvadratiske formade väggelementen gavs här både möjlighet till gestaltningsmässiga effekter och teknisk avancerade funktioner. Intilliggande tillhörande teknikrum samt trappan till hörsalen från plan 4 finns kvar, så även Philips projektorer från olika tider som står kvar i teknikrummet.

Denna välbevarade samlade miljö, vilken rönste stor uppmärksamhet i sin samtid och som fortsatte att tekniskt utvecklas och användas, berättar om Philips 30-åriga verksamhet i huset, både gällande den höga ambitionen avseende gestaltning och den avancerade tekniken. Dessa utrymmen bedöms ha både teknikhistoriska och arkitekturhistoriska värden.

Hörsalen lyftes fram i samtida tidningsartiklar och av Philips själva i sin jubileumsskrift. Att den dessutom lämnats i princip orörd genom två större hyresgäst Anpassningar tyder på att intresset för denna miljö varit levande även efter Philips lämnade byggnaden.

Projektorrum tillhörande hörsalen, med flera årgångar av Philips projektorer.

Hörsalen med scen. Fasta bänkar och scenpodie är sannolikt senare tillkomna, i övrigt har 1960-talets gestaltning bevarats.

Trappa från plan 4 till 3 ner till hörsalen (Bremensalen) där väggar och dörr är försedda med samma akustiska väggbeklädnad i trä som hörsalen.

Det tidiga 1960-talet var en högst speciell tid där det svenska samhället präglades av stark framtidstro och ett bejakande av teknik, modernitet och framsteg.

Vid sidan av det mer specifika och unika för Philips finns kulturvärden av mer allmängiltig art kopplade till uppförandetiden i början av 1960-talet. Anläggningen är uppförd under högmmodernismen vilket avspeglas väl i den arkitektoniska kompositionen med en markant högdelen som reser sig ur en lägre bas vars tak används för terrasser. Hit hör också det indragna läget med en förplats istället för en direkt relation till gatan. Här finns även andra företeelser knutna till den modernistiska arkitektursynen som platta tak, fönsterband, rationell upprenning och underhållsfria fasadmateriäl. Anläggningen har i sin konsekventa modernistiska uppbyggnad pedagogiska värden.

Byggnaden, framförallt högdelen, har också pedagogiska kvaliteter genom att den så tydligt representerar hur ett industrialiserat byggande med prefabricerade byggnadsdelar nu slår igenom på bred front. Fasadernas betongelement är exponenter för detta. Att byggnaden uppfördes med stålstomme och betongelement under en mycket kort och rationell projekterings- och byggprocess uppmärksammades stort i samtiden och gör att byggnaden har byggnadsteknikhistoriska värden.

Sett till gestaltning och kvalitet tillhör Bremen 3 inte tidens mest övertygande verk. Anläggningen presenterades aldrig i facktidskriften Arkitektur, den omnämns inte i Stockholms arkitekturguider och förekommer inte i arkitekturhistoriska översiktsverk. Byggnaden är inte ritad av någon av de stora arkitektnamnen vid tiden och gestaltningen har fått stå tillbaka för byggnadstekniken - det modernistiska formspråket är anpassat till det ramverk prefab-tekniken medgav. Olika fasadmateriäl användes för att markera olika byggnadskroppar men helheten utmärks inte av den elegans som finns i många samtida byggnader. Lågdelen baksida mot Värtabanan och Lidingövägen har begränsade kvaliteter som inte lyfts av före detta matsalsfasader. Tillbyggda trapphus under senare tid har också påverkat dessa delar negativt.

Arkitektoniska kvaliteter finns i dispositionen av högdelen i en H-form, med förskjutna lameller och en centrerad hisshall. Lågdelen fasad mot Tegeluddsvägen i mötet med Lidingövägen erbjuder också ett lekfullt hörn med glasade fasader och en utanpåliggande trappa upp till den ovanliggande terrassen.

Invändigt är, vid sidan av hörsalen, hisshallarna med väggar i svart skiffer, som står mot ljusa ytskikt och rikt med dagsljus, en utmärkande del med höga kulturvärden.

Lågdelen terrasser, tidstypiska och karaktärsskapande, finns kvar och bidrar till det arkitektoniska landskapet. På terrassplanet länkas höghus och låghus samman med en glasad gång. Här gestaltas den arkitektoniska tanken med rum där gräns mellan ute och inne suddas ut, och där terrasserna även kan upplevas från insidan. De av Walter Bauer gestaltade terrasserna är förändrade och terrasserna bidrar idag inte till samma miljösikapande värden som vid uppförandetiden.

Förgårdsmarken med ansefulla mått och karaktär av både torg och stram modernistisk park är formgiven av Walter Bauer, en av den svenska landskapsarkitekturens förgrundsfigurer. Även om anläggningen inte är i ursprungligt skick utan något bedagad samverkar den med arkitekten på ett sätt som är typiskt för tiden. Utbyggnaden av trafiklösningarna vid Lidingövägen har minskat de gröna ytorna och påverkat kvaliteterna negativt. Ingreppen i parkanläggningen har försvårat förståelsen för lågdelen ursprungliga funktion.

Kulturvärdena har som beskrivits ovan påverkats negativt av att många av de ursprungliga inslagen avseende teknik, personalvård och konst inte längre kan avläsas. Att byggnaden uppfördes för Philips är inte avläsbart i det yttre, något som gör dess historia mindre känd. Det bidrar till att byggnaden trots sin skala är anonym. Ändringar kring huvudentrén har också påverkat kulturvärden negativt.

Det bedöms inte finnas tillägg från tiden efter uppförandet som har särskilda kulturvärden.

Hisshall med svarta skifferplattor på väggar och mörkgrå polerad kalksten på golv. En väggfast klocka är bevarad från byggtiden.

Värdebärande karaktärsdrag

- Bremensalen (hörsalen) med fast inredning från 1960-talet.
- Hörsalens tillhörande utrymmen, såsom trappa med angränsande utrymmen i plan 2-4, gäller fast inredning och ytskikt från 1960-talet. Även rum som tidigare nyttjades som foajé på plan 3. Projektorrum med apparatur samt kontrollrum och mindre utrymmen.
- Hisshallar med väggar klädda med svart skiffer och klocka.
- Trappor och dörrar 1960-tal.
- Fasadernas gestaltning och fasadmateriäl, 1960-tal
- Terrasserna, som trots senare tillägg och materiäl är en viktig struktur med arkitektoniska kvaliteter och som också beskriver för uppförandetidens syn på arbetsmiljö.
- Gårdsmiljöns struktur, i anslutning till byggnadens huvudentré med planteringskar med formgjuten, fint räfflad betongyta samt vattenbassängen
- Förgårdsmarken intill Tegeluddsvägen som tillsammans med intilliggande fastigheters förgårdsmark bidrar till ett delvis grönt stråk och som skapar en tydlig avgränsning mot vägen.
- Parkeringsytor och invändiga lastytor.

Mellan skivhusen är hisshallen placerad vilken åt gavelpartierna öppnar upp sig med glasade partier.

BREMEN 1

BREMEN 1

Bremen 1, idag kallad för mediahuset, förvaltas av Vasakronan och nyttjas av TV 4 samt Red Bee Media, tidigare Ericsson Broadcast and Media Services, som bland annat sköter TV 4 utsändning.

Trots närheten till Bremen 3 och den gemensamma historiken uppfattas byggnaden inom Bremen 1 som en självständig byggnad med en egen karaktär och inte som en del av den kontors- och lageranläggning som uppfördes för Philips i början av 1960-talet. Med förkunskaper går det emellertid att avläsa ursprunglig funktion som höglager. Ombyggnaden vid mitten av 1990-talet gav byggnaden en ny gestaltning, med ändrad fasadkulör till en kraftig röd kulör, en centralt placerad entré, större fönster som bröt upp fönsterbanden samt det påbyggda mittpartiet med utkragande tak. Byggnaden har enbart genomgått mindre utvändiga ändringar, och är relativt oförändrad sedan den byggdes i mitten av 1990-talet.

Byggnadens huvudentré som är placerad mitt i fasad mot Tegeluddsvägen leder in till en reception och till en öppen lunchmatsal. Våningsplanen är specialanpassade efter TV4s och de andra mediaföretagens nyttjande. Planmässigt är grundstrukturen bevarad sedan ombyggnaden i mitten av 1990-talet. Det är en kombination av mer öppna ytor för redaktionellt arbete och rum för specialiserade användning, såsom kontrollrum etc. Det som planmässigt är utmärkande är den stora studion som går genom två våningar. Hyresgäst Anpassningar och ombyggnader har gjorts i viss utsträckning. Bland annat har det övre våningsplanet som vid ombyggnaden 1995 rymde en vinterträdgård och motionsutrymmen byggts om till kontorslokaler.

Det som invändigt finns kvar från byggnadens period som Philips lagerlokal är trapphus och hisschakt. Utvändigt är det byggnadens grundstruktur, det vill säga volymen, fönsterindelningen med fönsterband, den lägre länkande byggnadskroppen mellan Bremen 1 och 3 där den utvändiga entrén till lagret låg som bevarats. Trappa med handledare och fasadmateriell till den tidigare entrén finns bevarad.

Även källarplanens funktion som garage och parkeringsytor finns kvar i byggnaden. Inkörsportar till garage på plan 2 och 3 (i relationshandling plan 1 och 2) är placerade i norra fasadens västra del.

I den närliggande utemiljön finns få planteringar i anslutning till byggnaden. Mot Tegeluddsvägen finns dock, likt framför intilliggande fastigheter, planteringskar men här av standardiserade betongblock. Det är oklart om det funnits planteringskar framför Bremen 1 ursprungligen eller ej. De nuvarande är senare tillkomna och har inte en lika välgestaltad utformning som på intilliggande fastigheter. Planteringen utmärks längs med gatan genom de många flaggstänger som är placerade i planteringskaret.

Bremen 1 från Tegeluddsvägen med kontorshuset i Bremen 3 i bakgrunden. Byggnaden är relativt oförändrad sedan mitten av 1990-talet då fastigheten såldes och byggdes om från Philips höglager till ett mediahus för främst TV 4.

Här syns östra fasaden av Bremen 1 vilken angränsar till Bremen 2 med en lägre hörsalsbyggnad. Båda fastigheterna är byggda med suterrängplan och Bremen 1 har två våningsplan (tre med takuppbbyggnad) mot Tegeluddsvägen och fyra i övriga fasader.

Fasadparti mot Tegeluddsvägen i gräns mellan Bremen 1 och 3. Ursprungligen var denna låga byggnadskropp, mellan kontorsdel och lagerdel, i sin helhet klädd med tegel och fungerade arkitektoniskt som en länk mellan byggnadskropparna. Här placerades garageportar till kontorsdelens underjordiska garage och entrén till lagret.

KULTURVÄRDEN

Bremen 1 bedöms ha vissa kulturvärden som del av en större modernistisk anläggning, Philips svenska huvudkontor, vars verksamhet har haft stor betydelse för teknikutvecklingen på flera plan.

Philips f.d. lagerbyggnad är den befintliga byggnad i kv. Bremen som har tydligast koppling till vad Stockholms stad tänkte sig för typ av bebyggelse här när området först stadsplanerades kring 1960.

Trappa inom den låga utskjutande byggnadskroppen som angränsar till lastkaj. Två likadana trappor med handledare och vägg i formguten i betong finns bevarade från 1960-talets lagerbyggnad. Den ena av dessa ledde till lagrets entré.

I relation till Philips kontorsdelar och Bremensalen är den f.d. lagerdelen av mindre kulturhistorisk vikt, det gäller såväl till innehåll som till arkitektur och byggnadsteknik. Lagerdelen var inte på samma sätt som kontorshuset en föregångare inom prefabricerat byggande.

Lagret hade en relativt kortvarig funktion. Byggnaden har under lika lång tid använts som mediehus. Efter en prisad ombyggnad till TV-hus för TV4, en kanal som haft stor betydelse för mediasverige och populärkulturen, kan byggnaden tillmätas vissa samhällshistoriska värden. Byggnaden bedöms ha ett visst symbolvärde för kanalen.

Värdebärande karaktärsdrag:

Som lager till f.d. Philipshuset:

- Bevarad volym och fönsterband.
- Ursprunglig entré med trappor och väggpartier i betong. Markerad med en svagt utskjutande byggnadsdel.

Som mediehus för TV4 :

- Markerad huvudentré mot Tegelludsvägen.
- Invändigt studio 1 genomgående mellan bjälklag.

Byggnadens östra och norra fasader. Från detta håll framstår byggnadens omfattande volym och ytor tydligt. De större högre fönstren som tillkom i samband med 1990-talets ombyggnad bryter upp de horisontella fönsterbanden, oregelbundet.

BREMEN 2

BREMEN 2

Fastigheten ägs sedan 2019 av Humlegården och hyrs ut till Länsförsäkringsbolagen AB.

Byggnaden som ligger mellan Bremen 1 och 4 framträder som en helt separat monolitisk kontorsanläggning som liksom sina grannar gestaltats efter sin tids rådande stilideal. Byggnaden är i väster, mot Bremen 1, länkad med en lågdel vilken rymmer den hörsal som finns kvar från byggtiden. Öster om byggnaden finns en större parkeringsyta och väg delad med Bremen, kantad av trädtrader på vardera sida. Dessa ytor har haft en kontinuerlig användning som parkering sedan byggnaderna uppfördes. Närmast byggnaden finns ytor med planteringar och lägre vegetation och en trädrad. Runt om byggnaden finns den enhetliga belysningsarmaturen bevarad, i form av klot kombinerade på olika sätt. Längs med den östra fasaden lyser denna armatur upp den intilliggande, sluttande planteringen. Denna plantering utmärker sig något i jämförelse med övriga planteringar intill byggnaden genom sin gestaltade utformning genom exempelvis en indelning av ytor med smågatsten.

Platsen framför byggnaden mot Tegeluddsvägen utgörs av en öppen yta belagd med betongplattor, några bänkar och fristående planteringskar samt ursprungliga belysningsarmaturer. Likt intilliggande fastigheter finns en förgårdsmark som mot gatan är försedd med planteringskar av granitplattor, i vilka mindre lönnar är planterade, liksom marktäckande växtlighet. Gården som är belägen linne i låghusdelen har en symmetrisk indelning genom en platsättning av betongplattor som ramar in växtbäddar med formen av romber. Varje växtbädd täcks av en marktäckande växt och markeras genom ett centrerat planterat träd, en buske, en mindre vattenspegel eller lågt placerad armatur. Överljuset har formen av en glasad pyramid. Det är oklart hur mycket som är ursprungligt på gården utöver överljuset.

Byggnadens exteriör är i stort sett oförändrad sedan 1994 då den stod färdig. Dokumenterade förändringar har främst skett i fasad mot Tegeluddsvägen där ett nytt fönsterparti med entrédörr ersatt fönsterparti och framföriggande planeringar och lanterniner.

Byggnadens huvudsakliga funktioner finns kvar även om det skett en del omstrukturering sedan huset uppfördes. Garageytorna finns kvar i plan 1 medan lagerytor och förrådsytorna minskat på plan 2 och 3 där kontorsytorna utökats. Kontoren utgörs inte längre av små cellkontor utan av öppna kontorslandskap med mindre rum för samtal och möten. De större ytorna på plan 4, avsedda för utbildning, med flera rum och en hörsal samt rymlig foajé med separat entré, är ombyggda. Hörsalen finns kvar, medan övriga ytor byggts om till bland annat café. Lokalens ljusa träinredning finns dock bevarad. Det centrala styrelserummet placerat centralt i byggnaden, i anslutning till entréhallens ljusgård rakt ovan huvudentrén på plan 6, finns kvar i sin ursprungliga plan. Även sammanträdesrum på våningen under har kvar sin placering. Den stora personalmatsalen med omgivande terrasser på plan 7 finns kvar. Träningslokaler för personal finns kvar på plan 3, men har byggts om.

Kommunikationsstråk såsom entréhall, med balkonger och gångbro, trappor och hissar har inte ändrats i någon större utsträckning.

Bremen 2 från Tegeluddsvägen med Värtaverkets skorsten i bakgrunden. Byggnaden framstår som individuellt gestaltad monolitisk anläggning präglad av sin tids stilideal.

Bilden visar förgårdsmark vid huvudentrén och det ombyggda fasadpartiet som byggdes om för bankverksamhet. Precis framför fönsterpartiet, som ursprungligen inte gick ner till marknivå, låg ursprungligen planteringskar samt tre lanterniner. Byggnadens utomhusbelysning i form av klot i vitt glas finns i olika kombinationer. Här i par på fristående lyktstolpar.

Byggnadens fasader, nordvästra hörn. Här framträder höghusdelens effektivt gestaltade gavlar.

Huvudentrén som är placerad i mötet mellan höghus del och låghusdel markeras med ett glasat burspråk i tre våningsplan. Styrelserum och sammanträdesrum placerades rakt ovan entrén med stora ljusinsläpp genom de glasade burspråken. Möjligheten att köra ända fram till entrén har funnits från byggnaden uppfördes.

Belysningsarmatur runt pelare vid entrén.

Östra fasaden med intilliggande planteringar. Klotlamporna i fasaden är ursprungliga och förekommer i olika utformning runt om fasaden. Planteringen intill östra fasaden har en välgestaltad utformning som visar på en omsorg om utemiljön.

Detaljer utförda med omsorg, ett utvändigt hörn med förskjutna fogar.

Östra fasaden, fasadstenen i fönsterbröstningar är polerad, övrig sten är matt. I bygglovet är den angiven som en flammad yta, vilket ger ett varierat fasaduttryck. Byggnaden ligger i sutterräng, och en utvändigt trappa leder ner från Tegeluddsvägen till träningslokalens lokaler i plan 3.

Entréhallen som går igenom tre av lägdelen våningsplan är i stora delar oförändrad sedan byggnaden uppfördes. Vita väggar, innertak och balkongfronter med detaljer i ljusgrå natursten skapar ett ljust öppet rum likt i många av 1980-talets ambitiösa kontorsprojekt. Till det bidrar fönsterpartier mot ljusgård och överljus.

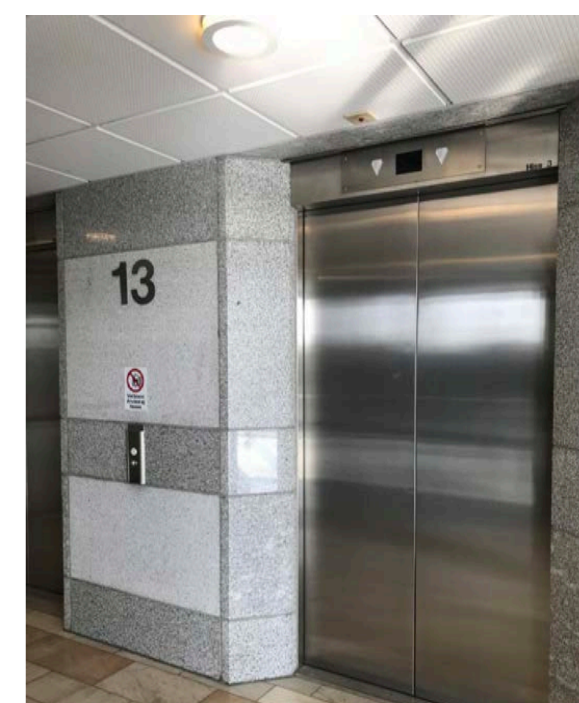
Den ljust grå marmorn i entréhallens golv förstärker den öppna och ljusa atmosfären. Till vän inna för entrén ligger caféet som byggdes till i de tidigare utbildningslokalerna. Här syns en del av ett runt fönster som återkommer som detalj inom byggnaden.

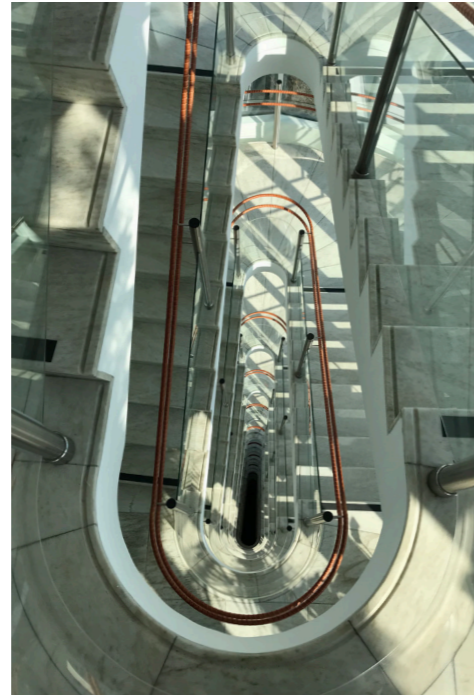
Norra fasaden med lastintag och garagedörr flankerade av fyra ventilationstorn som integrerats i arkitekturen.

Del av cafélokalen med väggar i ljus träfaner på väggar. Klockan härstammar sannolikt från tiden då dess ytor utgjorde delar av utbildningslokalerna i plan 4.

Hisshallarnas väggar klädda med natursten med varierad ytbehandling så som byggnadens fasader.

Från terrasserna som ansluter till personalmatsalen på plan 7 har man en god utsikt över Värtahamnen.

Till öppenheten bidrar att trapporna är öppna och glasade. Trappan i entréhallen har givits en modernistisk elegant utformning. Marmor i trappsteg och läderlindade handledare bidrar till ett beständigt uttryck. Flera trappor är gestaltade så att de bidrar arkitektoniskt både utvändigt genom utskjutande glasade partier samt invändigt då de öppnar upp sig om omgivande rum.

Ljuskärl med planteringar från terrass på plan 4. Gården bidrar med ljus och grönska till våningsplanerna på plan 3 till 6. Den pyramidformade lanterninen ger ljus till lokaler på plan 2. Gården har en indelning av smala gångar som ramar in planteringsytorna med marktäckande växter samt omväxlande större och mindre träd, liksom buskar.

KULTURVÄRDEN

Försäkringsbolagens byggande är en utpekad del av riksintresset för kulturmiljön i Stockholms innerstad. Bolagen har under det sena 1800-talet och under 1900-talet uppfört särskilt påkostade byggnader med något av bankbyggnadernas soliditet. Bolagen har manifesterat sig genom sina byggnader. Länsförsäkringars byggnad tillhör den senaste fasen när bolagen ännu byggde regelrätta huvudkontor och inrymde fullserviceanläggningar med stort fokus på personalens välbefinnande men också med omfattande ytor för verksamheten mot kunder såsom arkiv och blankettförråd. Tydliga paralleller finns till Trygg-Hansas på 1970-talet uppförda komplex vid Fleminggatan.

Trygg-Hansas kontor ritades liksom Länsförsäkringars hus av Tengboms arkitektkontor. Tengboms var ledande inom kontorshusbyggnaden under 1970-talet (med Trygg-Hansa och Canons kontor i Sättra) och uppmärksammades senare under 1990-talet för Tyrénshuset. Tengboms var ända sedan 1910-talet skickliga i att hantera stora ambitiösa kontorsprojekt, och Länsförsäkringars byggnad har ett värde som ett led i denna enastående historia som sträcker sig från bankpalats vid Kungsträdgårdsgatan på 1910-talet via Tändsticks-palatset på 1920-talet, Esseltehuset på Vasagatan från 1930-talet, Bonnierhuset från 1940-talet, Svenska Dagbladets hus i Marieberg på 1960-talet och vidare via Trygg-Hansa till Tyréns.

Tomten Bremen 2 gav inte optimala förutsättningar genom läget mot järnvägen och med det trånga mötet med Philips lagerbyggnad. Delen närmast lagerbyggnaden och miljön innanför blev mindre lyckad. Tengboms ritade dock en i övrigt, jämfört med grannhusen, betydligt mer bearbetad anläggning med hänsyn till såväl helhet som detalj. Två inslag är särskilt värda att lyfta, de invändiga kommunikationerna och den precisa fasadarkitekturen.

Vad gäller det förstnämnda har man i projektet tagit fasta på de landvinningar som gjordes under 1980-talet om luftiga och generösa samband i glasade rum, fjärran från de trånga entréerna och korridorerna i modernismens kontorsbyggnader. Genom sådana grepp har byggnaden blivit en rikare och mer attraktiv arbetsmiljö, ett fokus för bygget som också manifesterades i påkostade motions- och utbildningslokaler och en välbelägen personalrestaurang med uteservering.

Även ljuskärl mellan hög- och lågdelen är ett viktigt och betydelsebärande motiv. Gården har en väl gestaltad struktur med en lanternin inpassad i gårdsplanens struktur och mönster. En annan utmärkande plantering i anslutning till byggnaden är planteringen längs med det östra fasaden.

Vad gäller fasaderna uppvisar byggnaden en raffinerad användning av natursten med olika behandling av samma stensort. Stenen är fint bearbetad vid byggnadens hörn och ger ett utmärkt ramverk för en precisionsarkitektur som kan sägas vara en slags nymodernism med inslag av 1980-talets high tech-arkitektur. Till det senare hör utformningen av de trappande taken i stål på lågdelen i öster och ventilationstornen vid garage- och lastinfarten. Även burspråk som flätas samman med balkonger på gaveln mot Tegelluddsvägen förtjänar att nämnas, liksom den intilliggande huvudentrén. Smäckra, eleganta fönster är av stor betydelse för det teknologiska och precisa uttrycket.

Byggnaden är inte bevarad helt i ursprungligt skick men de utvändiga ändringarna är få och även invändigt är väsentliga delar av den ursprungliga arkitekturen avläsbar.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Konsekventa och precisa naturstensfasader (finns även invändigt).
- Byggnadens postmoderna och high tech-influenserade gestaltning, fasaddetaljer som skapar effektfulla vinklar och volymer. Fasaddetaljer såsom pelare och glasade burspråk som bryter upp skapar och skapar variation i stora volymer.
- Modernistisk grundstruktur och ideal: Terrasser här i anslutning till matsal på lågdelen.
- Invändigt luftig entré, med balkonger, ljusa material. Trappor accentuerade i fasad, invändigt öppna och eleganta.
- Ljushall med planteringar.
- Påkostad ursprunglig inredning.
- Ljuskärl med lanternin och planteringar som med smala gångar och rik växtlighet skapar en intim och grön miljö som kontrast till kontorsbyggnadens strama fasader.
- Förgårdsmarken intill Tegelluddsvägen som tillsammans med intilliggande fastigheters förgårdsmark bidrar till ett delvis grönt stråk och som skapar en tydlig avgränsning mot vägen.
- Planteringen intill östra fasaden som med sin välgestaltade utformning visar på en omsorg om utemiljön och dess bidrag till en bättre arbetsmiljö genom den tydliga kopplingen och närheten till innanför liggande lokaler.
- Sammanhållen utvändigt belysning.

BREMEN 4

BREMEN 4

Idag ägs fastigheten av Humlegården som hyr ut kontorsytor till Länsförsäkringar, samt några olika juridiska bolag, varav flera är knutna till Länsförsäkringar. Övriga hyresgäster är My Safety och American Express. I bottenplan finns gemensamma ytor såsom en restaurang och ett café.

Exteriör

I och på- och tillbyggnaden från 2002-03 har SIAB:s kontorsfastighet från 1979 prägel av att vara en utvecklad fastighet. Tillbyggnaden fungerar väl arkitektoniskt och det är lätt att läsa den senare årsringen. Det är tydligt definierade volymer som adderats, med en fasad som både knyter an till den befintliga byggnadskroppen och skapar ett eget uttryck. Materialen i tillbyggnaden domineras av glas och metall, medan ursprungsbyggnadens fasader domineras av betongelement med omfattande aluminiumdetaljer. De tillbyggda delarna är försedda med stora fönster och ett glasat fasadparti som står mot 1970-talets betydligt mindre fönsteröppningar.

Förutom tillbyggnaden från 2002-2003 är de exteriöra förändringarna små, nya dörrar har tillkommit i fasad mot väster och portar har bytts ut. I övrigt är fasader med skärmtak bevarade i sitt ursprungliga utförande, även fönstren är utvändigt bevarade från 1970-talet.

Bremen 4 från Tegelludsvägen. De adderade byggnadskropparna är tydligt redovisade i och med avvikande fasadmaterial och de stora glaspartierna. Huvudentrén som ligger lite dold i vinkel mellan högdelen och lågdelen är klädd med samma bronsfärgade aluminium som fasaden vilket torde vara ett ursprungligt utseende. Huvudentrén framträder vit idag genom att en vit plastfolie klitrats på aluminiumen.

Fastighetens utemiljö, med garageinfart i norr, parkeringsplatser i väster och förgårdsmark med planteringar i söder har till stora delar bevarat sin ursprungliga karaktär. Parkeringsplatserna inramas till del av lägre planteringsytor och längs med den västra fasaden av en trädrad av björkar som möter en parkeringsyta med en trädrad på motstående sida, inom fastighet Bremen 2. Förgårdsmarkens planteringar utgörs av planteringskar av platsgjutna betongmurar mot Tegelludsvägen, vars planteringsyta täcks av ett lågt buskage och i västra delen är även mindre träd planterade.

Byggnaden har två entréer i bottenplan, båda markerade med kraftigt utskjutande skärmtak som idag används som skydd ovan cykelparkering. Det modernistiska formspråket med tydligt redovisade volymer togs vidare vid ombyggnaden 2002-03. Den ursprungliga fasadens hög- och lågdelen syns åt öster med ett stort glasat parti, och tillbyggda våningsplan med fasadpartier i glas och metall. Tekniska installationer är inklädda med horisontella lameller i lackad metall.

Västra fasaden med framförliggande parkeringsytor. Mötet mellan låg- och högdelen markeras genom ett indraget fasadparti täckt med bronserad aluminium.

Byggnadens ligger direkt intill den intilliggande Finlandsparken och har anpassats till parken genom avtrappade byggnadsvolymer.

Förgårdsmark vid Tegeluddsvägen. Ursprungliga planteringsytor avgränsade med betongmurar. I buskagen finns avluftrör från underliggande garage. Förgårdsmarken med planteringar skapar tillsammans med intilliggande fastigheters förgårdsmark ett grönt stråk och en tydlig avgränsning mot Tegeluddsvägen.

Mellan Bremen 2 och 4 finns parkeringar intill respektive byggnad, kantade av trädrader och planteringar. Vägen fortsätter sen bakom Bremen 2.

I buskaget göms ventilation till viss del. Planteringsytan skiftar i bredd och gör plats för två mindre fickor mot byggnaden, med plats för parkering av cyklar. Denna del har sannolikt förändrats över tid. Vid huvudentrén och parkeringen i öster finns en rundel som idag är täckt av gräs och fem björkar asymmetriskt planterade. Rundeln är ursprunglig men har troligtvis skiftat något över tid. På en äldre plan ser det ut att ha varit buskar planterade i mitten av rundeln. Byggnadens förhållande till Finlands parkens grönska och uppväxta träd påverkar upplevelsen av byggnaden i stor utsträckning då det finns en tydlig kontrastverkan mellan park och det stadiga kontorshuset.

Interiör

Byggnaden uppfördes som en kontors- och industrifastighet. Idag används den endast för kontorsuthyrning. Garageytor i del av plan 1 och 2 används på samma sätt som när husets byggdes. De underjordiska garagen breder ut sig under byggnadens förgårdsmark fram till angränsande park. Förutom garage finns bevarade skyddsrum i det understa källarplanet. Kontorsplanens planlösning är helt förändrad sedan huset stod färdigt 1979. Plan 3 har öppnats upp och utgörs till stora delar av gemensamma ytor för restaurang och café. Där matsalen ursprungligen låg, i södra delen av plan 3, ligger idag kontorsytor. De mindre cellkontoren har ersatts av större rum för kontor, konferens, utbildning och större öppna kontorslandskap.

Trapphusen med ursprunglig trappa och hisschakt finns kvar, men har kompletterats med ett runt trapphus och hissar som förlagt i det ljusschakt som förlängts och sedan 2002-03 bildar ett utbyggt glasat fasadparti i östra fasaden. Interna trappor har utförts som hyresgästpassningar på några väningsplan.

Bevarade byggnadsdetaljer finns i trapphus och i lackade dörrpartier mot trapphus och hisshall liksom i garage och skyddsrum i källarplanen.

Plan 3, entréplan. En av entréerna leder direkt in till entréhall och hiss och trapphus som leder upp i kontorshuset. Ursprunglig placering. Stenbeklädnad på vägg invid hissar tolkas som ursprunglig, i övrigt är dörrar och ytskikt nya i entréhallen.

KULTURVÄRDEN

SIAB, företrädare för och utvecklare av det industriella byggandet som präglade 1900-talets senare del, byggde ett huvudkontor som är helt i företagets anda. SIAB hade sin storhetstid under 1970-talet och vid årtiondets slut stod huvudkontoret där bolaget var både byggherre, projektör och entreprenör färdigt. Byggnaden är ett utpräglat exempel på byggande med prefabricerade element, något som yttrar sig mot omvärlden i välarbetade och välbevarade betongelementfasader. Elementen i de horisontella banden är både mönstergjuten och bearbetad genom huggning. Det ger en kraftig relief som kontrasterar effektivt mot fönsterpelarnas släta ytor. Även i övrigt användes tidstypiska material på ett väl genomfört sätt, hit hör de bronstonade aluminiumfönstren.

Av intresse är att SIAB tidigare byggt Bremen 1 åt Philips. Här finns samband, likheter och skillnader som är av byggnadsteknikhistoriskt intresse.

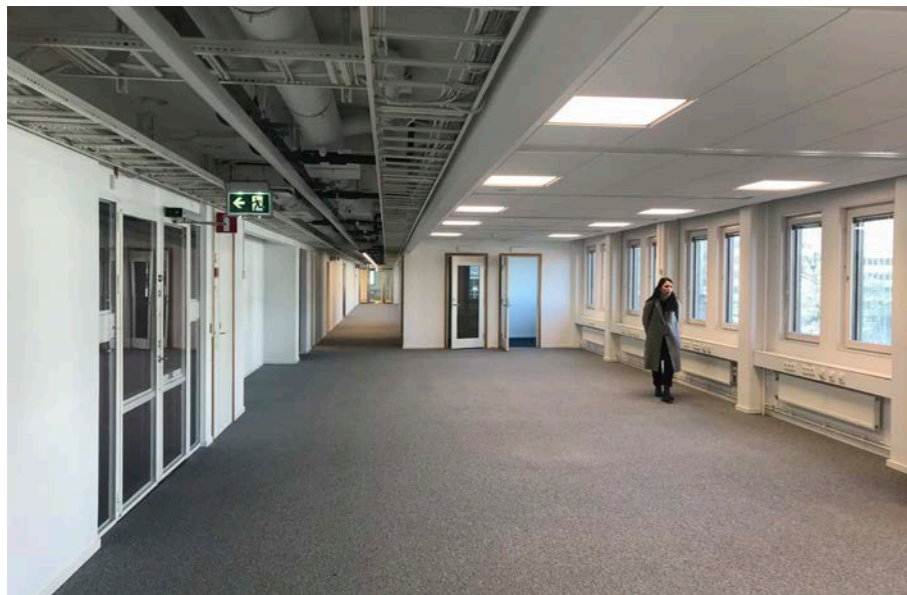
Bremen 4 är numera något anonymt. Det finns inget utvändigt, förutom byggnadstekniken, som berättar om tillkomsten och SIAB.

Som kontorsanläggning från 1970-talet uppvisar byggnaden typiska inslag som garage och lastkajer och omfattande utvändigt parkering. Det direkta mötet med Finlandsparkekan ses som ett exempel på en växande ambition om att omge kontorsbyggnader med god närmiljö och vackra utblickar. Arkitektoniskt finns en intressant medveten kontrast mellan det stadiga huset och parken.

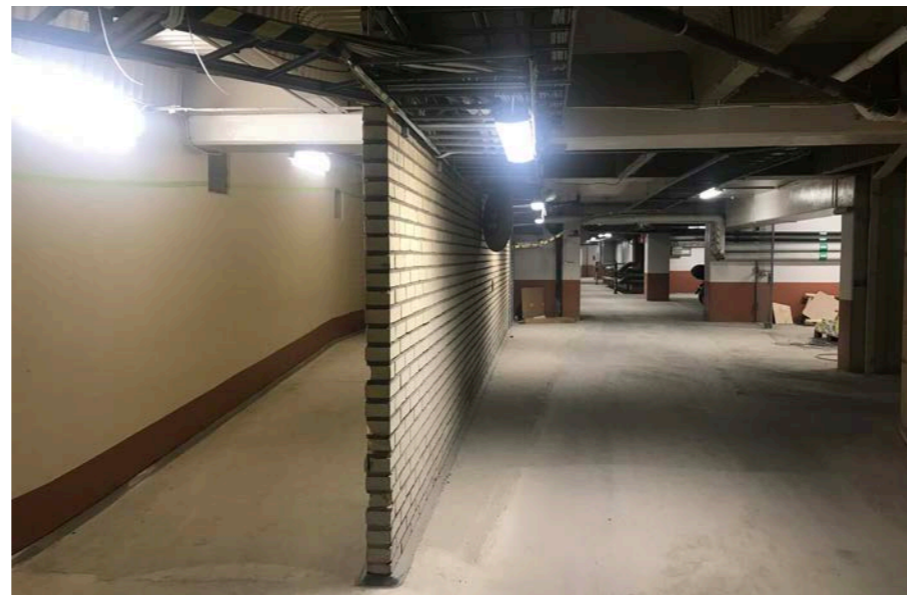
Den till- och påbyggnad som gjorts fungerar väl arkitektoniskt, med tydliga kontraster mellan etapperna och god läsbarhet. Tillbyggnaden förändrar dock helhetskaraktären och har givit byggnaden en ny volym som å andra sidan fungerar väl ihop med övriga kontorsbyggnader i kvarteret.

Värdebärande delar:

- Fasadmaterialen.
- Entréernas skärmtak. Arkitektoniskt ett sätt att markera entréerna som också stärker kontakten med parken.
- Vegg- och golvmaterial i hisshall.
- Trapphus.
- Stora garageytor med ytskikt i gult och rött tegel samt betong.
- Förgårdsmark, med planteringar i planteringskar av platsgjuten betong mot Tegeluddsvägen och med låg häckplantering som tillsammans med intilliggande fastigheters förgårdsmark bidrar till ett delvis grönt stråk och som skapar en tydlig avgränsning mot vägen.
- Gräsplanterad rundel framför huvudentrén.

En tomställd kontorsyta i den äldre byggnadskroppen. Öppna kontorslandskap har till stora delar ersatt mindre kontorsrum som var så vanliga i 1970-talets kontorsfastigheter.

Garageytor i källarplanen med gula tegelväggar och vit-och rödmålade betongväggar.

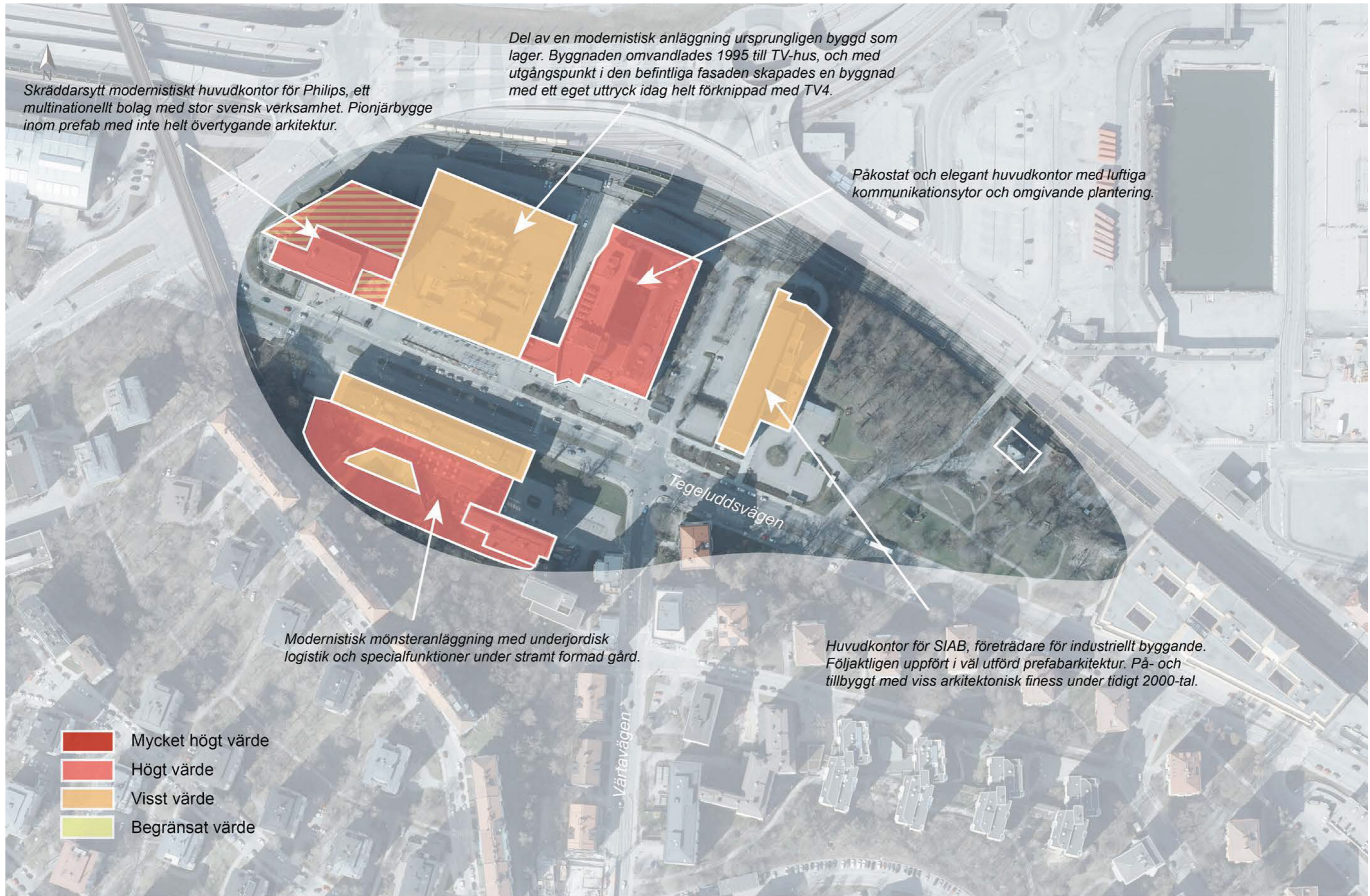
Plan 3, entréplan. Entréhallen öppnas upp mot hyresgästernas gemensamma ytor i form av restaurang och café som båda nyligen rustats upp.

Länsförsäkrings verksamhet i huset har avsatt en mer omsorgsfull panelinredning på plan 6 i den tillbyggda delen. Rummet användes som "Länssal" där, ett rum där Länsbolagen hade sina stormöten. Varje länsbolag hade två stolar var och den ursprungliga inredningen finns kvar, men har flyttats till en annan lokal i fastigheten som hyrs av bolaget.

Tillbyggd trappa i det förlängda glasade ljusschaktet. Trappan har givits en skulptural form.

Värdekarta byggnaderna. Bearbetad av Tyréns.

VÄGLEDNING I FORTSATT PLANERING

För att ta tillvara och utveckla kulturmiljön inom och i anslutning till planområdet ges följande medskick:

Övergripande, struktur

- Beakta hur området kommer att upplevas från tunnelbanan. Tunnelbanan är ett ovärderligt medel för att läsa Stockholms utbyggnadsetapper och ta in kulturmiljöerna.
- Fasader mot Lidingövägen är särskilt viktiga att utforma med tanke på dess manifesterade läge gentemot trafikanterna, såväl med tunnelbana som med buss och bil.
- Kvarteret Bremen ligger vid ett storskaligt stadsrum och möter stadsdelar med en annan karaktär. Utforma kvarterets möte med omgivningen efter dessa förutsättningar för att ge en god läsbarhet kring stadsdelarnas särart och för att underlätta orientering.
- Grönskan i och intill planområdet har generellt kulturhistoriska dimensioner av stor betydelse – det gäller såväl resterna av Djurgårdslandskapet som de medvetet anlagda planteringarna längs Tegeluddsvägen och inom kontors- och verksamhetsfastigheterna. Det gröna arvet bör ägnas stor omsorg i planeringen.
- Beakta slänten som visar områdets topografiska skillnader bakom Smedsbacken 25.

Tegeluddsvägen

- Bevara Tegeluddsvägen som ett centralt kommunikationsstråk i stadsdelen.
- Tegeluddsvägens befintliga bredd inklusive interngatan längs Bremenfastigheterna bör vara läsbar.
- Grönskan i anslutning till Tegeluddsvägen bör bevaras i stor utsträckning – trädraden är en viktig del av grönstråket men även angränsande grönska såsom förgårdsmarken till Bremenfastigheterna, Finlandsparken, förplatsen i kvarteret Smedsbacken samt slutningen mot tunnelbanan och Lidingövägen.
- Stärk och komplettera grönstråket medvetet med fortsatt planering av grön förgårdsmark.

Bebyggelsen

- De befintliga byggnadernas entréer bör fortsatt vända sig mot Tegeluddsvägen.
- Obebyggda delar av fastigheterna bör även fortsättningsvis planeras för grönska med hög arkitektonisk verkshöjd som anknyter till respektive byggnads tidstypiska stilideal.
- Bevara och stärk de befintliga byggnaderna som solitära representanter för respektive byggnads tidstypiska stilideal.

Äldre trädbestånd och grönska

- Samtliga äldre träd bör bevaras, framför allt ek och tall.
- Stärk det svaga ekologiska sambandet i området mellan södra och Norra Djurgården.
- En utredning bör utföras för att ta fram skyddsåtgärder för de äldre träden för att upprätthålla och skapa goda växtförutsättningar.
- Ekarna på förplatsen i Smedsbacken bör fortsatt finnas i ett parksammanhang, bebyggelse och omfattande hårdgörning av ytor bör undvikas.
- Ekarna bör tas tillvara som blickpunkter från caféer, restauranger, entréer och uteserveringar.

Finlandsparken

- Bevara ekbeståndet i parkens nordöstra del.
- Bevara infartsvägen från Tegeluddsvägen, till stationshuset.
- Upprätthåll parkmark väster om infartsvägen till stationshuset, så att den delen fortfarande kan uppfattas som en del av parken.

För att ta tillvara på kulturvärden kopplade till de specifika fastigheterna ges nedan medskick:

Smedsbacken 25

- Beakta helheten runt ekplatsen där den ursprungliga kopplingen mellan BP-huset, terrassbyggnaden och lågdelen (KM-huset) bör bli fortsatt läsbar.
- Hus-i-park-arvet bör tas tillvara i tillämpliga delar även om större stadsmässighet eftersträvas mot Tegeluddsvägen.
- Vid bygg- och rivningsåtgärder i slänten mot söder bör stor hänsyn tas till befintlig topografi och grönska. Byggnader bör möta slänt och grönska direkt med endast nödvändiga och nedtonade stödmurar etc.
- Tillbyggnader bör utformas och anslutas till befintliga byggnader på ett sätt som gör det tydligt vad som är ursprungliga delar.
- Eventuella påbyggnader bör göras på ett sätt som tydligt illustrerar ursprunglig volym och takfot.
- Ändringar i bottenvåningen mot Tegeluddsvägen bör utföras med samma höga detaljeringsgrad som befintlig utformning. Ändringar är motiverade men den ursprungliga utformningen bör vara läsbar.
- Terrassen i kvarterets inre kan utvecklas och användas enligt dagens och kommande behov men den ursprungliga principen med stram plantering och ljusinsläpp till underliggande lokaler bör i delar vara läsbar.
- Det ursprungliga konceptet med takterrasser även ovanpå byggnaderna bör leva vidare i någon form.

- Den befintliga modernistiska arkitekturen bygger på materialval med hög beständighet och minimalt underhåll. Tillägg bör förhålla sig medvetet till denna arkitektoniska grundsyn.

Bremen 3

- Bevara högdelen synlig från omgivande stadsrum, som ett landmärke med kontinuitet.
- Bevara möjligheten att avläsa högdelen hela fasadhöjd från mark vid Tegeluddsvägen.
- Ta stor hänsyn till Bremensalen vid planering av tillkommande volymer.
- Utveckla förgårdsmarken med hänsyn till Walter Bauers 1960-talstypiska landskapsarkitektur.
- Lågdels tak bör nyttjas som terrasser.

Bremen 1

- Ny bebyggelse inom fastigheten bör utformas med hänsyn till högdelen inom Bremen 3; dess arkitektoniska verkan i närområdet och synlighet på större avstånd.
- Vid en eventuell rivning av byggnaden är det positivt om företeelser som minner om perioden som lager för Philips och tiden som TV-hus i någon form kan arbetas in i den nya bebyggelsen.

Bremen 2

- Beakta högdelen synlighet i omgivningen, framför allt med avseende på den södra gaveln och takkonturen mot väster men även trapphusbyggnaden.

- Utforma tillägg så att de samverkar väl med de precist utförda fasaderna.
- Slå vakt om byggnadens särart och karaktären av ett medvetet utformat huvudkontor där såväl helhet som detalj är genomarbetad.
- Bibehåll innergården som en utpräglat grön miljö och blickfång.
- Terrassen på plan 7, vid matsalen, är en funktionellt och gestaltningsmässigt viktig del av anläggningen som bör hanteras medvetet.

Bremen 4

- Beakta byggnadens synlighet i närområdet.
- Slå vakt om byggnadens monumentala verkan mot Finlandsparken.
- Befintlig bebyggelse består av två tydligt avläsbara etapper, den ursprungliga med ovanligt genomarbetade betongelementfasader och till- och påbyggnaden med lätta uppglasade väggar. Tillkommande byggnadsvolymer bör utformas så att de bli väl avläsbara och inte riskerar att läsas samman med befintliga delar.

SKYDDS- OCH VARSAMHETSBESTÄMMELSER:

- För byggnader med särskilda kulturvärden bör det i detaljplanen införas skydds- och varsamhetsbestämmelser avseende kulturhistoriskt värdefulla delar och karaktärsdrag.
- Kulturhistoriska skyddsinstrument bör övervägas även för ekar och för värdefulla uttryck för den medvetet formade befintliga landskapsarkitekturen.

BILAGA 1 – STOCKHOLMS INNERSTAD MED DJURGÅRDEN [AB 115]

Motivering:

Storstadsmiljö, präglad av funktionen som landets politiska och administrativa centrum sedan medeltiden och de mycket speciella topografiska och kommunikationsmässiga förutsättningarna för handel, samfärdsel och försvar. Utvecklingen inom stadsplane- och byggnadskonsten har fått särskilt tydliga uttryck med alla epoker från medeltiden till nutid väl representerade. Residensstad, domkyrko- och universitetsstad samt **viktig sjöfarts- och industristad.** (Stiftsstad, Skolstad).

Uttryck för riksintresset:

Uttryck för funktionen som huvudstad och förvaltningsstad alltsedan medeltiden, men särskilt från 1600-talet och framåt. Kungliga miljöer, byggnader för rikets och länets förvaltning, kulturinstitutioner och annan bebyggelse som sammanhänger med funktionerna som huvudstad och länsstad. Den medeltida storstaden med tät stenbebyggelse. Staden mellan broarna, "Gamla Stan" som i gatunät och bebyggelse främst speglar Stockholms uppkomst och utvecklingen under olika skeden av medeltiden och 1500-talet, med den äldsta delens planmönster av stora oregelbundna kvarter innanför långgatorna och den senare medeltidens karaktäristiska "revbensmönster" med små smala gränder ner till vattnet. Kyrkorna och de många husen med medeltida murverk, gaturummens och torgens karaktär. Bevarade rester av det äldsta gatunätet på Södermalm. Kyrkor på malmarna, som genom läge, namn och till en del murverk bevarar minnet av medeltidens och 1500-talets stad. 1600-talets starkt expansiva stad, med stadsplanestruktur, de offentliga rummen och bebyggelsen. Gamla Stans yttre "årsring", med Skeppsbroraden, Nygatskvarteren och slottsområdet. Riddarholmen och Blasieholmen. Det stora reglerings- och utbyggnadsområdet på malmarna, med planstruktur, kyrkor, offentliga byggnader och bostäder. Den förindustriella stadens spridning av verksamheter och sociala skiktning i boendet. Områden med stenhus från 1600-, 1700- och första delen av 1800-talet, både för aristokratin, den nya klassen av rika borgare och för ett lägre borgerligt skikt - stads-palats, malmgårdar, borggårdar samt även äldre parker och inslag av grönska. De lägre samhällsklassernas småskaliga trähus i stadens dåvarande ytterkanter och otillgängliga delar. Det sena 1800-talets stadsbyggande med esplanadsystemet och gator av olika bredd och karaktär, och byggnader i bestämda hushöjder. Villastaden, nya typer av offentliga byggnader, folkrörelsebyggnader och -miljöer, kommunaltekniska anläggningar och parker. Genombrottsgator och områden planlagda som "ny stadsdel" i enlighet med 1874 års byggnadsstadga. Den täta och enhetliga stenstadsbebyggelsen. 1900-talets stadsbyggande och bebyggelseutveckling. Lärkstaden, Diplomatstaden, Birkastan, Röda Bergen, Kungsgatan och andra miljöer som återspeglar stadsplanering och bebyggelseutvecklingen

under århundradets inledande årtionden. Terränganpassade planer, storgårdskvarter, men även fullföljandet av den äldre rutnätsstaden. Parkanläggningar och grönska, innerstadens kolonitradgårdar. **Uttryck för det moderna välfärdssamhället och dess stadsbyggande, så som Gärdet, Slussen och Hötorgscity. Smalhusområdet Abessinien i Hjorthagen. Sjöfarts-, handels- och industristaden. Hamnanläggningar från skilda tider och byggnader som hör ihop med flottan och sjöfarten.** Skeppsholmen och Kastellholmen, delar av Djurgården, Beckholmen. **Kontor, bankpalats, försäkringsbolag, varuhus och andra handels och näringslivets byggnader.** Industrimiljöer som speglar Stockholms betydelse som industristad alltsedan 1600-talet, bland annat Barnängen, Kungliga Myntet, Ludvigsberg, Almgrens sidenväveri och de många bryggerierna. Det vetenskapliga, intellektuella och religiösa livets byggnader och miljöer. Observatoriet, den gamla tekniska högskolan och byggnader och miljöer som hör samman med det gamla universitetsområdet. Byggnader för akademier och lärda samfund. Bibliotek, utställningslokaler och de många museerna. Institutionsbältet på Norra Djurgården. Bergianska trädgården. Nöjeslivets, samvarons och rekreativlivets byggnader och miljöer. Teatrar och konsertsalar, Gröna Lunds tivoli och andra nöjesetablissemang. Anrika restauranger och värdshus, ordenshus och lokaler för olika sällskap, Skansen, Fåfången, idrottsanläggningar, parker och flanörstråk. **Djurgårdens bebyggelse och rekreativlandskap, med rötter i 1600-talets kungliga jaktpark.** Utvärdshus, slott och villor med omgivande parker från 1600- och 1700-talen och senare. **Andra Stockholmska särdrag som anpassningen till naturen,** fronten mot vattenrummen och Stockholms inlopp, både från Saltsjön och Mälaren. Vyerna från viktiga utsiktspunkter, blickfång, kontakten med vattnet. De tydligt avläsbara "årsringarna" i stadsväxten. Stenstadens tydliga yttre gräns. Stadssiluetten med den begränsade hushöjden där i stort sett bara kyrktornen och offentliga byggnader tillåts höja sig över mängden. Byggnader och miljöer med anknytning till konstnärliga verk och historiska personer.

Tyréns AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 553194-7986

TYRÉNS